

Nr 105

Kungl. Maj:ts proposition med förslag till vallag, m. m.; given Stockholms slott den 8 september 1972.

Kungl. Maj:tt vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden, föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro,
enligt Dess nådiga beslut:

CARL GUSTAF

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås en ny vallag som är gemensam för riksdagsval, val av landstingsmän och kommunfullmäktigval. Den föreslagna vallagen ersätter sålunda dels lagen om val till riksdagen, dels kommunala vallagen i vad denna avser landstings- och kommunfullmäktigval. Vallagen avser däremot inte kyrkofullmäktigvalen. I propositionen uttalas att förslag till särskild lag om de kyrkliga valen skall föreläggas riksdagen i god tid före 1973 års val.

Enligt förslaget till vallag skall röstning och sammanräkning av avgivna röster ske på i princip samma sätt som hittills. Detta innebär att den av 1965 års valtekniska utredning förordade maskinella valtekniken inte genomförs.

Reglerna i vallagen om förfarandet vid de samtidiga riksdags-, landstings- och kommunalvalen har i fråga om röstning och sammanräkning i huvudsak utformats med förfarandet vid 1970 års samtidiga val som förebild. Förslaget till vallag innebär sålunda att valsedlar och valkuvert av samma typ som vid 1970 års val skall användas samt att statsverket efter beställning skall framställa och tillhandahålla valsedlar enligt i princip samma regler som då gällde.

I fråga om tiden för röstningen i vallokal gäller enligt vallagsförslaget i huvudsak samma regler som tillämpades vid 1970 års val. Beträffande poströstningen föreslås emellertid den ändringen att röstningen skall inledas 18 dagar före valdagen och inte som tidigare 30 dagar före valdagen. Däremot föreslås ingen ändring beträffande avslutningen av poströstningen. Poströstning skall alltså kunna ske på valdagen i samma utsträckning som tidigare. Samma ändring av röstningsperioden föreslås

beträffande röstning hos utlandsmyndighet, medan röstningen på fartyg enligt förslaget liksom hittills skall börja 45 dagar före valdagen.

Sammanräkningen skall liksom hittills ske i två etapper, en preliminär som görs i vallokaler efter röstningens slut och en slutlig som görs hos länsstyrelserna. Vallagsförslaget innehåller nya regler som syftar till att förenkla och effektivisera förfarandet vid röstsammanräkningen samt att göra det möjligt att få ett preliminärt valresultat som är tillförlitligare än tidigare. Reglerna innebär att poströsterna, som förut har förts till länsstyrelserna och innefattats först i den slutliga sammanräkningen, i stället sänds till valnämnderna i de olika kommunerna för att distribueras ut till vallokaler och ingå i den preliminära sammanräkning som sker där eller, om detta inte är möjligt, preliminärt räknas hos valnämnden. Genom förslaget befrias länsstyrelserna från den tidsödande kontrollen av poströsterna, varigenom den slutliga sammanräkningen kan påskyndas, samtidigt som valnattens preliminära valresultat kan omfatta också flertalet av poströsterna. Den slutliga sammanräkningen avses kunna ytterligare påskyndas genom att man vid mandatfördelningen mellan och inom partierna utnyttjar ADB-teknik. I vallagsförslaget kommer detta emellertid inte till uttryck på annat sätt än att en regel har förts in som gör det möjligt att förse valsedlarna med en särskild listtypbeteckning.

I övrigt föreslås nyheter främst i fråga om röstlängdsförfarandet, registrering av partibeteckning och suppleantsystemet vid val till kommunfullmäktige. Sålunda föreslås att röstlängdsförfarandet direkt knyts till kyrkobokföringen, varigenom det blir möjligt att få en aktuellare röstlängd än f. n. Vidare föreslås regler som innebär att möjlighet öppnas att registrera partibeteckning även för de kommunala valen samt nya bestämmelser om utseende av suppleanter i kommunerna.

Till vallagen har förts över de av vårriksdagen 1972 antagna reglerna om val av ersättare för riksdagsmän.

Vallagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1973.

I propositionen läggs fram, förutom förslaget till vallag, förslag till lagar om ändring i kommunallagen, kommunallagen för Stockholm och landstingslagen. Vidare föreslås en ny lag om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1974–1976. Sistnämnda lag överensstämmer helt med den lag som i det avseendet gäller för valperioden 1971–1973.

I Förslag till Vallag

Häri genom förordnas som följer.

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Denna lag gäller vid val till riksdagen samt val av landstingsmän och kommunfullmäktige.

2 § För val enligt denna lag finns en central valmyndighet. Konungen bestämmer vilken myndighet som skall vara central valmyndighet.

Centrala valmyndigheten meddelar de närmare föreskrifter som behövs för tillämpningen av denna lag.

3 § Ordinarie val till riksdagen samt val i hela riket av landstingsmän och kommunfullmäktige förrättas samma dag. Valdag är tredje söndagen i september.

Vid val till riksdagen som ej är ordinarie är valdag den söndag som Konungen bestämmer. Vid val av landstingsmän eller kommunfullmäktige som ej omfattar hela riket är valdag den söndag som länsstyrelsen bestämmer.

2 kap. Valkretsar och fasta valkretsmandat

1 § För val till riksdagen är riket indelat i 28 valkretsar. Dessa är Stockholms kommun,

Stockholms län med undantag av Stockholms kommun (Stockholms läns valkrets),

Göteborgs kommun,

Göteborgs och Bohus län med undantag av Göteborgs kommun (Bohusläns valkrets),

Malmö, Helsingborgs, Landskrona och Lunds kommuner (fyrstadskretsen),

Malmöhus län med undantag av fyrstadskretsen (Malmöhus läns valkrets),

Alingsås, Bengtsfors, Bjärke, Brålanda, Dals-Eds, Frändefors, Färgelanda, Gäsene, Hemsjö, Herrljunga, Högsäters, Lerums, Lilla Edets, Melleruds, Nödinge, Skepplanda, Starrkärrs, Trollhättans, Vårgårda, Vänersborgs, Västra Tunhems och Åmåls kommuner (Älvsborgs läns norra valkrets),

Bollebygds, Borås, Dalsjöfors, Dalstorps, Fristads, Hökerums, Marks, Redvägs, Sandhults, Svenljunga, Tranemo, Viskafors, Ulricehamns och Åsundens kommuner (Älvsborgs läns södra valkrets),

vart och ett av övriga län.

2 § Centrala valmyndigheten fastställer antalet fasta valkretsmandat i varje valkrets före utgången av april varje år då ordinarie val till riksdagen

skall hållas. Härvid tillföres valkretsen ett mandat för varje gång som antalet röstberättigade där är jämnt delbart med en trehundrationdel av antalet röstberättigade i riket. De fasta valkretsmandat, som härefter återstår, tillföres valkretsarna efter storleken av de överskott som uppkommit vid denna fördelning. Mellan lika överskottstal avgöres företrädet genom lottning.

Påverkas valkretsarnas omfattning av beslut om ändring i länsindelningen eller den kommunala indelningen, vilket träder i kraft vid ingången av året efter det då ordinarie val till riksdagen hållits, skall i fråga om val till riksdagen indelningsändringen beaktas redan från och med beslutets dag.

3 § Vid tillämpning av 2 § beräknas antalet röstberättigade på grundval av stommarna till mantalslängderna för året. Vid beräkningen anses som röstberättigad varje svensk medborgare som fyllt nitton år senast under närmast föregående kalenderår och som ej på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbli omyndig.

4 § Talan mot centrala valmyndighetens beslut enligt 2 § föres hos regeringsrätten genom besvär.

5 § 1 landstingslagen (1954:319), kommunallagen (1953:753) och kommunallagen (1957:50) för Stockholm finns bestämmelser om landstingskommuns och kommuns indelning i valkretsar.

Om Stockholms läns landstingskommuns indelning i valkretsar finns särskilda bestämmelser.

3 kap. Valnämnd, valdistrikt och valförrättare

1 § I varje kommun skall finnas en valnämnd.

Ledamöter och suppleanter i valnämnden väljes av kommunfullmäktige till det antal fullmäktige bestämmer. Antalet ledamöter får dock icke vara under fem. Valet skall ske proportionellt i de fall då sådant är föreskrivet vid val till kommunstyrelsen. Sker ej valet av suppleanter proportionellt, skall bestämmas i vilken ordning de skall kallas in till tjänstgöring.

Valnämnd skall ha tillgång till personal i den omfattning som behövs för att den skall kunna fullgöra sina uppgifter.

2 § I fråga om annan valnämnd än valnämnden i Stockholm äger bestämmelserna i 32–42 §§ kommunallagen (1953:753) om kommunstyrelse motsvarande tillämpning. För valnämnden i Stockholm gäller 51 § 1 mom. kommunallagen (1957:50) för Stockholm och vad kommunfullmäktige med iakttagande av sistnämnda lag föreskriver. I stället för 37 § andra stycket kommunallagen och 39 § andra stycket kommunallagen för Stockholm skall dock 4 och 5 §§ förvaltningslagen (1971:290) tillämpas i samtliga ärenden hos valnämnd.

Utan hinder av föreskrifter som avses i första stycket gäller att

nämndens protokoll icke behöver upptaga annat än närvarande ledamöter samt för varje ärende beslutet och skälen för detta.

3 § Varje kommun bildar ett eller flera valdistrikt. Är kommun indelad i valkretsar för val av kommunfullmäktige, skall varje sådan valkrets bilda ett eller flera valdistrikt.

Länsstyrelsen beslutar om kommuns indelning i valdistrikt. Innan beslut meddelas, skall fullmäktige i kommunen ha beretts tillfälle att yttra sig i ärendet.

Beslut om indelning i valdistrikt gäller från och med året efter det då beslutet vann laga kraft. Länsstyrelsen skall omedelbart kungöra beslutet samt tillställa centrala valmyndigheten avskrift av detta.

4 § När val enligt denna lag skall förrättas i valdistriktindelad kommun, utser valnämnden för varje valdistrikt minst fyra personer att på valdagen tjänstgöra som valförrättare i distriktet. Bland de utsedda förordnar nämnden en att vara ordförande och en att vara ersättare för ordföranden.

Vid röstningen skall minst tre av valförrättarna, däribland ordföranden eller hans ersättare, vara närvarande.

5 § Var och en som är röstberättigad vid val till riksdagen och ej fyllt 60 år är skyldig att mottaga uppdrag som ledamot eller ersättare i valnämnd eller som valförrättare, om han ej har giltigt hinder.

6 § Talan mot länsstyrelsens beslut i ärende om indelning i valdistrikt föres hos kammarrätten genom besvär.

Den som vill klaga över beslut som innebär att av honom uppgivet hinder att mottaga uppdrag som avses i 5 § ej godkänts får föra talan hos länsstyrelsen genom besvär. Härvid räknas besvärstiden från den dag beslutet meddelades. Mot länsstyrelsens beslut får talan ej föras.

4 kap. Röstlängder

Allmän röstlängd

1 § Allmän röstlängd upprättas årligen för varje valdistrikt av lokala skattemyndigheten. Längden skall vara upprättad senast den 15 juni.

2 § I allmän röstlängd upptages var och en som den 1 juni enligt länsstyrelsens personband

1. är kyrkobokförd i valdistriktet,
2. är svensk medborgare och
3. fyllt eller senare under kalenderåret fyller 19 år.

Den som den 1 juni enligt länsstyrelsens personband på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbli

omyndig upptages dock ej i längden.

För den som fyller 19 år det år röstlängden upprättas antecknas att han blir röstberättigad först nästa kalenderår.

3 § Allmän röstlängd skall vara framlagd för granskning hos lokala skattemyndigheten varje vardag med undantag av lördag under tiden den 26–30 juni eller, om sistnämnda dag är en lördag eller söndag, till och med närmast följande måndag.

Länsstyrelsen får bestämma att röstlängden skall vara framlagd för granskning även på annat ställe än hos lokala skattemyndigheten.

4 § Den som anser att allmän röstlängd i fråga om hans eller annans rösträtt är felaktig får senast den 15 juli skriftligen framställa anmärkning mot längden hos länsstyrelsen. Den omständigheten att någon tagits upp i röstlängd för annat valdistrikt än han anser sig tillhöra utgör ej grund för anmärkning mot längden.

Anmärkning som göres för sent upptages ej till prövning.

Har anmärkning framställts i rätt tid mot någons rösträtt enligt längden, skall länsstyrelsen genast underrätta denne om innehållet i anmärkningshandlingen samt om tid och plats för prövning av anmärkningen.

5 § Anmärkning mot allmän röstlängd prövas vid offentligt sammanträde hos länsstyrelsen den 22 juli eller, om denna dag är en lördag eller söndag, närmast följande måndag.

Den mot vilkens rösträtt anmärkning framställts får vid anmärknings-sammanträdet åberopa även omständighet som inträffat efter den 1 juni.

Senast dagen efter sammanträdet slut meddelar länsstyrelsen beslut över varje särskild anmärkning. Beslut antecknas på anmärkningskriften. I röstlängden införes rättelse som föranledes av beslutet.

Länsstyrelsen skriver under röstlängd mot vilken anmärkning framställts. Lokala skattemyndigheten förser de röstlängder mot vilka anmärkning ej framställts inom föreskriven tid med bevis härom.

6 § Mot länsstyrelsens beslut över anmärkning mot allmän röstlängd får talan föras endast i samband med besvär över val vid vilket beslutet länt till efterrättelse. I sådant mål får åberopas endast bevis som företetts hos länsstyrelsen.

7 § Allmän röstlängd länder till efterrättelse så snart den underskrivits av länsstyrelsen eller försetts med bevis av lokala skattemyndigheten och gäller till dess ny röstlängd kommit till stånd, om ej annat följer av 8 eller 9 §.

8 § Har någon icke blivit upptagen i allmän röstlängd eller har det i längden beträffande honom antecknats att han blir röstberättigad först

nästa kalenderår och har anmärkning häremot ej framställts på sätt som föreskrives i 4 § första stycket, skall länsstyrelsen efter ansökan av honom eller av lokala skattemyndigheten besluta om rättelse i röstlängden, om det är uppenbart att fel föreligger. Sådan ansökan skall ha gjorts hos länsstyrelsen senast den 1 september det år då röstlängden upprättades. Ansökan som göres för sent upptages ej till prövning.

Beslutar länsstyrelsen om rättelse i röstlängd, skall länsstyrelsen genast underrätta lokala skattemyndigheten om beslutet. Lokala skattemyndigheten skall genast rätta röstlängden i enlighet med beslutet. Innan detta skett, äger beslutet icke verkan.

Mot beslut varigenom ansökan om rättelse avslagits eller avvisats får talan ej föras. Mot beslut om rättelse får talan föras endast i samband med besvär över val vid vilket beslutet länt till efterrättelse.

9 § Har allmän röstlängd i någon del förklarats felaktig på grund av talan som förts i samband med besvär över val, skall länsstyrelsen rätta längden i enlighet med förklaringen.

10 § Länsstyrelsen skall senast den 15 juni kungöra var och när allmän röstlängd kommer att vara framlagd för granskning. I kungörelsen skall anges även tid och sätt för framställande av anmärkning mot längden samt tid och plats för prövning av anmärkning. Kungörelsen skall anslås på kommunens anslagstavla och införas i samtliga dagstidningar som har en spridning av någon betydelse inom kommunen.

Särskild röstlängd

11 § Särskild röstlängd för val till riksdagen upprättas årligen för varje valkrets av centrala valmyndigheten. Längden skall vara upprättad senast den 15 juni.

12 § I särskild röstlängd upptages, efter ansökan, den som

1. den 1 juni uppfyller de villkor som gäller för rösträtt och
2. enligt länsstyrelsens personband ej är kyrkobokförd i riket men varit kyrkobokförd här någon gång under de fem kalenderår som närmast föregått det år då röstlängden upprättas.

Den som fyller 19 år det år då röstlängden upprättas upptages i denna, om ej hinder föreligger i övrigt. Därvid antecknas dock att han blir röstberättigad först nästa kalenderår.

Framgår i anmärkningsärende att någon upphört att vara röstberättigad på grund av omständighet som inträffat efter den 1 juni, skall han ej vara upptagen i särskild röstlängd.

13 § Ansökan att bli upptagen i särskild röstlängd göres skriftligen hos centrala valmyndigheten senast den 1 juni. Ansökan som göres för sent

upptages ej till prövning.

Vid ansökningshandling skall fogas intyg som visar att sökanden har giltigt svenskt pass och enligt passet är svensk medborgare. Intyget skall vara utfärdat av svensk beskickning, annan svensk utlandsmyndighet som centrala valmyndigheten bestämt eller svensk polismyndighet samma år som röstlängden upprättas. Är ansökningshandlingen ej åtföljd av sådant intyg, upptages ansökningshandlingen ej till prövning.

Blanketter till ansökan och intyg skall finnas tillgängliga hos centrala valmyndigheten samt hos svensk beskickning och annan svensk utlandsmyndighet som centrala valmyndigheten bestämmer.

14 § Beslut över ansökan att bli upptagen i särskild röstlängd meddelas så snart det kan ske.

Den som skall upptagas i särskild röstlängd uppföres i röstlängden för den valkrets där han senast varit kyrkobokförd.

Bifalles ej ansökan om att bli upptagen i särskild röstlängd, skall centrala valmyndigheten genast underrätta sökanden om beslutet. I beslutet skall anges tid och plats för prövning av anmärkning.

15 § Så snart röstlängden upprättats, sändes den till länsstyrelsen i det län till vilket valkretsen hör. Hos länsstyrelsen skall röstlängden vara framlagd för granskning varje vardag med undantag av lördag under tiden den 26 -30 juni eller, om sistnämnda dag är en lördag eller söndag, till och med närmast följande måndag.

16 § Den som vill att ändring skall göras i särskild röstlängd får senast den 15 juli skriftligen framställa anmärkning mot röstlängden hos länsstyrelsen.

Anmärkning som göres för sent upptages ej till prövning.

Har anmärkning framställts i rätt tid mot någons rösträtt enligt längden, skall länsstyrelsen genast underrätta denne om innehållet i anmärkningshandlingen samt om tid och plats för prövning av anmärkningen.

17 § Anmärkning mot särskild röstlängd prövas vid offentligt sammanträde hos länsstyrelsen den 22 juli eller, om denna dag är en lördag eller söndag, närmast följande måndag.

Den mot vilkens rösträtt anmärkning framställts får åberopa även omständighet som inträffat efter den 1 juni.

Senast dagen efter sammanträdets slut meddelar länsstyrelsen beslut över varje särskild anmärkning. Beslut antecknas på anmärkningsskriften. I röstlängden införes rättelse som föranledes av beslutet.

Länsstyrelsen skriver under röstlängden. Har anmärkning ej framställts mot röstlängden inom föreskriven tid, skall röstlängden förses med bevis härom.

18 § Mot länsstyrelsens beslut över anmärkning mot särskild röstlängd får talan föras endast i samband med besvär över val vid vilket beslutet länt till efterrättelse. I sådant mål får åberopas endast bevis som företetts hos länsstyrelsen.

Har röstlängden i någon del förklarats felaktig på grund av talan som avses i första stycket, skall länsstyrelsen rätta längden i enlighet med förklaringen.

19 § Särskild röstlängd länder till efterrättelse så snart den underskrivits av länsstyrelsen och gäller till dess ny röstlängd kommit till stånd, om ej annat följer av 18 § andra stycket.

20 § När val äger rum, skall särskild röstlängd vara tillgänglig i vallokalen för det valdistrikt som länsstyrelsen bestämmer. Beslut härom meddelas senast vid anmärkningssammanträdet och antecknas på röstlängden.

21 § Länsstyrelsen skall senast den 15 juni kungöra var och när särskild röstlängd kommer att vara framlagd för granskning. I kungörelsen anges även tid och sätt för framställande av anmärkning mot längden samt tid och plats för prövning av anmärkning. Kungörelsen skall anslås på kommunernas anslagstavlor och införas i samtliga dagstidningar som har en spridning av någon betydelse inom valkretsen.

5 kap. Registrering av partibeteckning och anmälan av kandidater

1 § Parti kan efter ansökan och på de villkor som anges i 2-4 §§ få sin partibeteckning registrerad hos centrala valmyndigheten samt anmäla kandidater i valet enligt 8 §.

Om valsedel med registrerad partibeteckning finns bestämmelser i 6 kap. 3 § tredje stycket och 14 kap. 5 §.

2 § Ansökan om registrering av partibeteckning göres skriftligen. I ansökningshandlingen skall anges för vilket slag av val registrering sökes och, om ansökningshandlingen avser registrering för val av landstingsmän eller kommunfullmäktige, för vilken landstingskommun eller kommun som registrering begäres.

För att partibeteckning skall åtnjuta skydd vid val skall ansökan om registrering av beteckningen ha kommit in till centrala valmyndigheten, vid ordinarie val till riksdagen och val i hela riket av landstingsmän och kommunfullmäktige senast den 30 april valåret och vid annat val inom en vecka efter det att förordnande om valet meddelades.

3 § Partibeteckning får registreras, om

1. partiet icke utgör underavdelning av politisk sammanslutning,

2. partiet visat att det vid registrering för val till riksdagen har minst 1 500 röstberättigade medlemmar i hela riket och vid registrering för val av landstingsmän och för val av kommunfullmäktige minst 100 respektive minst 50 röstberättigade medlemmar i den landstingskommun eller kommun för vilken registrering sökes, samt

3. partibeteckningen tydligt skiljer sig från beteckning som redan registrerats eller vars registrering är föremål för prövning för det valet eller för annat val för vilket registreringen enligt 4 § första stycket kommer att gälla.

4 § Registreras partibeteckning för val till riksdagen, gäller registreringen även för val av landstingsmän och kommunfullmäktige i hela riket. Registreras partibeteckning för val av landstingsmän, gäller registreringen val i den landstingskommun som anges i registreringsbeslutet samt val av kommunfullmäktige i de kommuner som är belägna inom landstingskommunen. Registreras partibeteckning för val av kommunfullmäktige, gäller registreringen val i den kommun som anges i registreringsbeslutet.

Avser ansökan registrering för val till riksdagen och är partibeteckningen redan registrerad för annat val, får registrering beviljas endast om det parti för vilket registrering sålunda skett har lämnat sitt medgivande. Detsamma gäller om ansökan avser registrering för val av landstingsmän och partibeteckningen redan är registrerad för val av kommunfullmäktige inom landstingskommunen. Behörig att lämna medgivande är det ombud som partiet anmält enligt 5 §.

Vid tillämpning av andra stycket skall ansökan om registrering som kommit in tidigare anses som bifallen.

5 § För parti som fått sin partibeteckning registrerad skall finnas ombud. Ombud skall anmälas till centrala valmyndigheten inom en månad efter det att registreringen av beteckningen kungjorts enligt 7 §.

6 § Registrerad partibeteckning skall avföras ur registret, om

1. partiet begär det,

2. partiet ej vid två på varandra följande ordinarie val till riksdagen eller val i hela riket av landstingsmän eller kommunfullmäktige anmält kandidater enligt 8 § eller

3. partiet underlåter att anmäla ombud enligt 5 §.

7 § När partibeteckning registrerats eller avförts ur registret, skall centrala valmyndigheten kungöra detta i Post- och Inrikes tidningar.

8 § För att registrerad partibeteckning skall åtnjuta skydd vid val skall partiet hos centrala valmyndigheten som kandidater anmäla

för val till riksdagen i viss valkrets minst fyra och högst femton personer och

för val av landstingsmän eller kommunfullmäktige minst fyra och högst tio personer i landstingskommunen eller kommunen.

Centrala valmyndigheten bestämmer inför varje val när anmälan av kandidater senast skall göras. Kungörelse härom skall föras in i Post- och Inrikes tidningar.

Anmälan av kandidater göres skriftligen av partiets ombud eller av person som ombudet utsett. Till anmälningshandlingen skall fogas skriftlig förklaring från varje kandidat att han givit partiet tillstånd att anmäla honom.

9 § Finner centrala valmyndigheten anledning till anmärkning mot anmälningshandlingen eller handling som åtföljer denna, skall myndigheten genast underrätta den som gjort anmälan. Därvid skall anges tid för ändring och komplettering av anmälningshandlingen. Därefter skall centrala valmyndigheten så snart som möjligt slutligt pröva ärendet.

Har det ej visats att anmäld kandidat givit partiet tillstånd att anmäla honom, skall hans namn på anmälningshandlingen anses obefintligt.

10 § Centrala valmyndigheten upprättar för varje slag av val och för varje riksdagsvalkrets, landstingskommun och kommun listor över de kandidater som partierna anmält. Listorna skall sändas till postverket. Skall röstning äga rum hos utlandsmyndighet eller på fartyg, skall listorna om möjligt sändas även till myndigheten och fartygets befälhavare. Listorna för varje riksdagsvalkrets, landstingskommun och kommun skall så snart som möjligt tillställas länsstyrelsen.

11 § Talan mot centrala valmyndighetens beslut i registrerings- eller anmälningsärende föres hos regeringsrätten genom besvär.

6 kap. Valsedlar

1 § Till valsedlar skall användas särskilda blanketter som tillhandahålles av centrala valmyndigheten.

2 § Valsedlarna skall vara lika till storlek och material. För val till riksdagen skall användas gula, för val av landstingsmän blå och för val av kommunfullmäktige vita valsedlar.

På valsedel skall finnas partibeteckning. Valsedel bör dessutom innehålla

1. namn på en eller flera kandidater,
2. beteckning som visar för vilken valkrets sedeln är avsedd (valkrets-beteckning) samt
3. uppgift om det val för vilket sedeln gäller (valbeteckning).

Kandidat skall anges på sådant sätt att det klart framgår vem som avses. Vid kandidatnamn bör därför utsättas kandidatens personnummer eller annan identifieringsuppgift.

3 § Om valsedel upptager mer än ett kandidatnamn, skall namnen upptagas i en följd under varandra och förses med nummer som visar ordningen mellan dem.

Namnen gäller själva valet samt, i den mån de ej därvid tages i anspråk, val av ersättare för riksdagsledamöter och val av suppleanter för landstingsmän och kommunfullmäktige.

Upptager valsedel med registrerad partibeteckning namn på kandidater, skall valsedeln, för att beteckningen skall åtnjuta skydd vid valet, som första namn upptaga namnet på kandidat som tagits upp på listan över kandidater partiet anmält.

4 § Efter beställning av parti, som är representerat i den församling valet gäller, tillhandahåller centrala valmyndigheten partiet blanketter till valsedlar till det antal partiet önskar.

Göres beställning av annat parti än som anges i första stycket eller av annan än den som är behörig företrädare för partiet, tillhandahåller centrala valmyndigheten blanketter till valsedlar endast om beställaren betalar blanketterna i förskott.

5 § Om parti är eller genom valet blir representerat i den församling valet gäller, svarar statsverket för kostnaden för blanketter till valsedlar till ett antal som motsvarar, i fråga om val till riksdagen fyra gånger antalet röstberättigade i valkretsen och i fråga om annat val fyra gånger antalet röstberättigade i valet.

6 § Har blanketter till valsedlar betalats i förskott och har valsedlarna använts för parti som enligt 5 § är berättigat att få valsedelsblanketter kostnadsfritt vid valet, skall förskottet efter ansökan återbetalas i den mån antalet valsedlar som partiet får kostnadsfritt därigenom ej kommer att överstiga, i fråga om val till riksdagen fyra gånger antalet röstberättigade i valkretsen och i fråga om annat val fyra gånger antalet röstberättigade vid valet. Belopp som återbetalas tillställs partiet oavsett vem som erlagt förskottet.

7 § Om beställaren begär det, förser centrala valmyndigheten utan särskild ersättning valsedelsblanketterna med partibeteckning, kandidatnamn samt valkrets- och valbeteckningar.

Centrala valmyndigheten får förse valsedelsblanketter och valsedlar med särskild siffer- eller bokstavsbezeichnung (listtypbeteckning).

8 § När val skall förrättas, bestämmer centrala valmyndigheten den sista dag då beställning av valsedlar skall ha gjorts för att leverans skall kunna ske trettio dagar före valdagen. För särskilda fall får bestämmas senare dag för beställning och, om det behövs, även senare dag för leverans. Kommer beställning in senare än centrala valmyndigheten bestämt, fullgöres leverans endast om betalning erlägges i förskott och endast

under förutsättning att leveransen kan ske före valdagen och utan att leveransen av tidigare gjorda beställningar försenas.

9 § I lokal där röstning äger rum skall väljarna för varje val ha tillgång till

1. valsedlar som försetts med parti- och valbeteckning för parti vilket är representerat i riksdagen (partimarkerade valsedlar) samt

2. blanketter till valsedlar.

Partimarkerade valsedlar och valsedelsblanketter enligt första stycket tillhandahålles genom centrala valmyndighetens försorg.

10 § Talan mot centrala valmyndighetens beslut i ärende som avses i detta kapitel föres hos regeringsrätten genom besvär.

Centrala valmyndigheten har rätt att erhålla biträde av länsstyrelse i ärende som avses i detta kapitel.

7 kap. Röstkort m. m.

1 § Vid val skall, i den mån centrala valmyndigheten ej förordnar annat, för var och en som enligt gällande röstlängd är röstberättigad vid valet upprättas röstkort med uppgifter om den röstberättigade. Röstkortet skall dessutom innehålla uppgifter om valet till ledning för den röstberättigade.

För röstberättigad som ej har känd adress upprättas röstkort endast om han begär det.

2 § Röstkort upprättas för den som är upptagen i allmän röstlängd av lokala skattemyndigheten och för den som är upptagen i särskild röstlängd av länsstyrelsen. Röstkorten skall sändas till de röstberättigade senast 30 dagar före valdagen eller, vid annat val än ordinarie val till riksdagen och val i hela riket av landstingsmän och kommunfullmäktige, senast 20 dagar före valdagen.

För val som äger rum samtidigt upprättas gemensamt röstkort.

3 § Har röstberättigad förlorat sitt röstkort eller har röstkortet ej kommit honom till hända, är han berättigad att efter framställning få ett duplettröstkort.

Framställning om duplettröstkort göres hos den myndighet som enligt 2 § har att upprätta röstkortet. Duplettröstkort får ej lämnas ut senare än dagen före valdagen. Vid framställningen skall sökanden uppgå

1. sitt fullständiga namn och personnummer samt

2. sitt hemvist i den ort där han är uppförd i allmän röstlängd eller, om han är uppförd i särskild röstlängd, hemvistet i den ort i riket där han senast var kyrkobokförd.

Första och andra styckena äger motsvarande tillämpning, om den röstberättigade önskar få röstkort innan röstkorten blivit översända till de röstberättigade. Röstkort får dock icke utlämnas innan den röstlängd som skall gälla vid valet kommit till stånd enligt 4 kap. 5 eller 17 §.

4 § Centrala valmyndigheten bör på lämpligt sätt sprida kännedom bland allmänheten om tid och sätt för röstning och om de bestämmelser i övrigt som gäller för valet.

8 kap. Allmänna bestämmelser om röstningen

1 § Röstning sker på valdagen i vallokalen för det valdistrikt där väljaren är upptagen i röstlängd. Röstberättigad, som på grund av vistelse utom riket eller på annan ort inom riket eller av annat skäl finner sig vara förhindrad att rösta på valdagen i vallokalen för det valdistrikt där han är upptagen i röstlängd, får rösta på postanstalt inom riket, hos svensk utlandsmyndighet eller på svenskt fartyg i utrikes fart.

Om flera val äger rum samtidigt, skall väljare som röstar på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg vid ett och samma tillfälle utöva sin rösträtt i samtliga val som han vill delta i.

2 § Väljaren skall själv lämna sin valsedel till valförrättaren eller, om röstningen sker på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg, till röstmottagaren där.

Om avlämnande av valsedel genom bud (röstning med valsedelsförsändelse) föreskrives i 11 kap.

3 § Väljare bör vid röstning i vallokal medföra sitt röstkort.

Röstning på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg får icke ske utan att röstkortet avlämnas. Väljare som innehar sjöfartsbok får dock rösta på fartyg utan att röstkort avlämnas. I sådant fall skall röstmottagaren upprätta ett adresskort för honom.

4 § Vid röstning i vallokal lägger väljaren för varje val in sin valsedel i ett valkuvert och lämnar kuverten till valförrättaren. Mottagna valkuvert samlas upp i valurna. En valurna användes för vart och ett av de samtidiga val som förrättas i vallokalen.

5 § Vid röstning på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg lägger väljaren för varje val in sin valsedel i ett valkuvert och lämnar kuverten till röstmottagaren. Denne lägger in mottagna kuvert tillsammans med väljarens röstkort i ett ytterkuvert som tillslutes.

6 § Har röstning skett på postanstalt, sänder röstmottagaren iordningställda ytterkuvert till vederbörande valnämnd. Har röstning skett hos utlandsmyndighet eller på fartyg, sänder röstmottagaren iordningställda ytterkuvert till centrala valmyndigheten.

7 § Vid röstning med valedelsförsändelse lägger väljaren för varje val in sin valedel i ett innerkuvert. Iordningställda kuvert lägges därefter in i ett ytterkuvert för valedelsförsändelse som tillslutes. Detta lämnas genom bud till valförrättaren eller röstmottagaren.

Avlämnas valedelsförsändelse i vallokal, öppnar valförrättaren ytterkuvertet och lägger de innerkuvert som väljaren iordningställt i valurna.

Avlämnas valedelsförsändelse på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg, lägger röstmottagaren in försändelsen tillsammans med väljarens röstkort i ett ytterkuvert. Med ytterkuvertet förfäres därefter så som anges i 6 §.

8 § Kuvert tillhandahålles endast genom centrala valmyndighetens försorg.

Valkuvert och innerkuvert för valedelsförsändelse skall vara så beskaffade att färgen på ineliggande valedel kan iakttagas utan att valhemligheten röjes.

Ytterkuvert som skall användas vid röstning på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg skall vara försett med fönster.

9 § Valkuvert tillställs valnämnder och röstmottagare. Ytterkuvert som avses i 5 § tillställs röstmottagare.

Valkuvert får lämnas ut endast i samband med röstning. Inner- och ytterkuvert för valedelsförsändelse skall i god tid före valet finnas tillgängliga

1. hos valnämnden och hos de personer åt vilka nämnden uppdragit att tillhandagä väljarna i sådant hänseende,

2. på postanstalt,

3. hos utlandsmyndighet och på fartyg där röstning skall äga rum.

Inner- och ytterkuvert för valedelsförsändelse skall dessutom på begäran kostnadsfritt tillhandahållas parti som är representerat i riksdagen.

10 § Röstning äger rum inför öppna dörrar. I lokal där röstning äger rum skall finnas ett lämpligt antal avskilda platser där väljaren utan insyn kan lägga in sina valedlar i valkuvert.

Befinner sig någon, när tiden för röstningen går ut, i röstningslokalen eller på anvisad plats intill denna men har han ej hunnit rösta, skall han ges tillfälle till det.

11 § Den som uppehåller sig i röstningslokalen eller utrymme därintill är skyldig att rätta sig efter de föreskrifter som valförrättare eller röstmottagare meddelar för att trygga röstningens genomförande. Uppstår oordning som ej kan avstyras, har valförrättaren eller röstmottagaren rätt att avbryta röstningen.

Avbrytes röstning i vallokal, skall valurna förseglas under två olika sigill samt om möjligt ställas i säkert förvar. När röstningen återupptages, skall valförrättaren visa de närvarande att förseglingen är obruten.

Avbrytes röstning på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg, skall mottagna ytterkuvert under avbrottet förvaras på betryggande sätt.

Tal får ej hållas i röstningslokal eller i anslutande utrymme. Ej heller får tryckta eller skrivna upprop sättas upp eller delas ut till väljarna på sådan plats.

12 § I lokal där röstning äger rum skall ett exemplar av denna lag finnas tillgängligt.

I vallokal skall finnas anslagna de listor som centrala valmyndigheten upprättat över de kandidater som partierna anmält för valen i den valkrets till vilken valdistriktet hör. På postanstalt där röstning äger rum skall listor finnas tillgängliga för samtliga valkretsar. Listor för samtliga valkretsar bör finnas tillgängliga även hos utlandsmyndighet och på fartyg där röstning äger rum.

13 § Protokoll skall föras över valförrättning i vallokal enligt formulär som fastställs av centrala valmyndigheten.

På postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg skall fortlöpande anteckningar föras över röstningen.

14 § Väljare, som på grund av kroppsligt fel icke kan avge sin röst i föreskriven ordning, får vid röstningen anlita biträde som han utsett.

15 § Åtgärd eller anordning som det enligt denna lag åligger kommun, valnämnd eller valförrättare att vidtaga eller ombesörja bekostas av kommunen.

9 kap. Särskilda bestämmelser om röstning i vallokal

1 § Vallokal skall hållas öppen för röstning mellan klockan 8 och 21. Centrala valmyndigheten får bestämma att vallokalen i visst valdistrikt skall vara öppen för röstning kortare tid än nu sagts, om det kan antagas att väljarna likväl har tillfredsställande möjligheter att utöva sin rösträtt.

2 § När vallokalen har öppnats för röstning, visar valförrättaren de näryarande att varje valurna är tom. Härefter får röstningen börja.

3 § Röstningen går till på följande sätt.

När väljaren kommer in i vallokalen, får han ett valkuvert för vart och ett av valen. Han uppsöker därefter en av de avskilda platserna och lägger där för varje val in sin valsedel i ett valkuvert. Valsedel får ej vikas.

Väljaren lämnar iordningställda valkuvert till valförrättaren. Om denne begär det, skall väljaren uppge sitt fullständiga namn, sin födelsetid och sitt hemvist inom valdistriktet eller, om han är upptagen i särskild röstlängd, hemvistet i den ort i riket där han senast var kyrkobokförd. Valförrättaren kontrollerar att väljaren är upptagen som röstberättigad i röstlängden, att han ej redan röstat i valet, att han ställt i ordning endast

ett valkuvert för varje val och att kuvert ej är försett med obehörig märkning. Valförrättaren lägger därefter i väljarens närvaro valkuverten i valurnorna. I samband härmed antecknas i röstlängden att väljaren röstat.

4 § Är valkuvert tomt eller försett med obehörig märkning, får det ej mottagas. Detsamma gäller om det ej klart framgår att kuvert innehåller valsedel. Har väljaren lämnat mer än ett valkuvert för något val, får endast ett av dessa mottagas. Om väljaren begär det, skall samtliga kuvert för det valet återlämnas till honom.

5 § När vallokalen stängts för röstning och de som är närvarande fått tillfälle att lämna sina valsedlar, förklaras röstningen avslutad.

6 § Kommunen skall tillhandahålla lämpliga vallokaler. I anslutning till vallokalen eller i denna skall anordnas lämplig plats där de partier som deltagar i valen kan lägga ut sina valsedlar. Valförrättaren skall tillse att väljarna där har tillgång till blanketter för valsedlar och partimarkerade valsedlar för parti som är representerat i riksdagen.

7 § Kommunen bör på valdagen ordna med valskjutsar för de väljare som bor avlägset eller isolerat och som endast med avsevärd kostnad eller tidsspillan kan infinna sig i vallokalen.

10 kap. Särskilda bestämmelser om röstning på postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg

Röstning på postanstalt

1 § Röstning får ske på varje postanstalt inom riket från och med den adertonde dagen före valdagen till och med valdagen, om ej annat följer av 2 §.

2 § Röstning på postanstalt äger rum under tid då postanstalten är öppen för allmänheten. På valdagen skall postanstalt vara öppen för röstmottagning minst en timme före klockan 11 och minst en timme efter klockan 15. Vid val av landstingsmän och kommunfullmäktige som ej omfattar hela riket får dock centrala valmyndigheten bestämma att röstmottagning ej skall anordnas på valdagen.

Finns flera postanstalter inom samma ort, får centrala valmyndigheten på förslag av postverket bestämma att röstning skall ske endast på någon eller några av postanstalterna. På förslag av postverket får myndigheten begränsa den tid då röstning får ske på postanstalt före valdagen. Röstning skall dock alltid kunna äga rum under minst en timme varje dag då postanstalten är öppen för allmänheten.

Inrättas med anledning av valet postanstalt vid sjukhus, ålderdomshem, fängvårdsanstalt eller liknande vårdinrättning eller vårdanstalt, äger röstning där rum på tid som postverket bestämmer efter samråd med vårdinrättningens eller vårdanstaltens ledning, dock tidigast sjunde dagen före valdagen.

3 § Röstmottagare på postanstalt är den som postverket utser.

4 § Röstning på postanstalt går till på följande sätt.

När väljaren visat upp sitt röstkort för röstmottagaren, får han av denne ett valkuvert för vart och ett av valen. Han uppsöker därefter en av de avskilda platserna och lägger där för varje val in sin valsedel i ett valkuvert. Valsedel får ej vikas.

Väljaren lämnar valkuvert och röstkortet till röstmottagaren. Denne kontrollerar att väljaren ställt i ordning endast ett valkuvert för varje val och att kuvert ej är försett med obehörig märkning. Därefter lägger röstmottagaren i väljarens närvaro in mottagna valkuvert i ett ytterkuvert tillsammans med väljarens röstkort, vilket placeras närmast ytterkuvertets fönster, och tillsluter ytterkuvertet. Röstmottagaren tar slutligen hand om ytterkuvertet samt antecknar på en särskild förteckning väljarens namn, den valnämnd till vilken ytterkuvertet skall sändas och det värdepостnummer som finns på kuvertet.

Väljare som ej är känd för röstmottagaren skall legitimeras sig. Gör han ej det, får han icke rösta.

5 § Är valkuvert tomt eller försett med obehörig märkning, får det ej mottagas. Detsamma gäller om det ej klart framgår att kuvert innehåller valsedel. Har väljaren lämnat mer än ett valkuvert för något val, får endast ett av dessa mottagas. Om väljaren begär det, skall samtliga kuvert för det valet återlämnas till honom.

6 § Röstmottagare skall sända mottagna ytterkuvert till valnämnden i den kommun där väljaren är upptagen i allmän röstlängd eller, om väljaren är upptagen i särskild röstlängd, till valnämnden i den kommun inom vilken den vallokal är belägen där den särskilda röstlängden enligt 4 kap. 20 § skall finnas tillgänglig. Försändelsen skall anordnas som värdepост.

Röstning hos utlandsmyndighet

7 § När val skall förrättas, bestämmer centrala valmyndigheten efter samråd med utrikesdepartementet hos vilka svenska utlandsmyndigheter röstning skall äga rum. Vid val som ej omfattar hela riket får dock centrala valmyndigheten bestämma att röstning hos svensk utlandsmyndighet ej skall äga rum.

Röstning hos utlandsmyndighet får börja tidigast den adertonde dagen före valdagen och pågå så länge att avgivna valsedlar kan beräknas vara centrala valmyndigheten till handa senast klockan 12 dagen före valdagen.

Utlandsmyndighetens chef bestämmer när och var röstning äger rum hos myndigheten samt kungör tid och ställe för röstningen.

Röstmottagare hos utlandsmyndighet är myndighetens chef eller den han utser.

8 § Röstning hos utlandsmyndighet går till på följande sätt.

När väljaren visat upp sitt röstkort för röstmottagaren, får han av denne ett valkuvert för vart och ett av valen. Han uppsöker därefter en av de avskilda platserna och lägger där för varje val in sin valsedel i ett valkuvert. Valsedel får ej vikas.

Väljaren lämnar valkuvert och röstkortet till röstmottagaren. Denne kontrollerar att väljaren ställt i ordning endast ett valkuvert för varje val och att kuvertet ej är försett med obehörig märkning. Därefter lägger röstmottagaren i väljarens närvaro in mottagna valkuvert i ett ytterkuvert tillsammans med väljarens röstkort, vilket placeras närmast ytterkuvertets fönster, och tillsluter ytterkuvertet. Röstmottagaren tar slutligen hand om ytterkuvertet samt antecknar på en särskild förteckning väljarens namn, den valnämnd till vilken ytterkuvertet skall sändas och det värdepостnummer som finns på kuvertet.

Väljare som ej är känd för röstmottagaren skall legitimera sig. Gör han ej det, får han icke rösta.

9 § Är valkuvert tomt eller försett med obehörig märkning, får det ej mottagas. Detsamma gäller om det ej klart framgår att kuvert innehåller valsedel. Har väljaren lämnat mer än ett valkuvert för något val, får endast ett av dessa mottagas. Om väljaren begär det, skall samtliga kuvert för det valet återlämnas till honom.

10 § Röstmottagare skall sända mottagna ytterkuvert och den i 8 § omnämnda förteckningen till centrala valmyndigheten. Sändes kuvert med posten, skall försändelsen anordnas som värdepост.

11 § Centrala valmyndigheten förtecknar fortlöpande de ytterkuvert som kommer in från utlandsmyndighet. Myndigheten sänder därefter mottagna ytterkuvert till valnämnden i den kommun där väljaren är upptagen i allmän röstlängd eller, om väljaren är upptagen i särskild röstlängd, till valnämnden i den kommun, inom vilken den vallokal är belägen där den särskilda röstlängden enligt 4 kap. 20 § skall finnas tillgänglig. Försändelsen skall anordnas som värdepост.

Röstning på fartyg

12 § När val skall förrättas, bestämmer centrala valmyndigheten på vilka svenska fartyg i utrikes fart som röstning skall äga rum. Vid val som ej omfattar hela riket får dock centrala valmyndigheten bestämma att röstning på svenskt fartyg i utrikes fart ej skall äga rum.

Rätt att rösta på fartyg där röstning anordnas har den som tillhör fartygets besättning eller annan personal på fartyget eller är passagerare där.

13 § Röstning på fartyg får börja tidigast den fyrtiofemte dagen före valdagen och pågå så länge att avgivna valsedlar kan beräknas vara centrala valmyndigheten till handa senast klockan 12 dagen före valdagen.

Fartygets befälhavare bestämmer när och var röstning äger rum samt underrättar dem som befinner sig ombord om tid och ställe för röstningen.

Röstmottagare på fartyg är fartygets befälhavare eller den han utser.

14 § I fråga om röstning på fartyg äger 8-10 §§ motsvarande tillämpning. Röstmottagare på fartyg får dock lämna mottagna ytterkuvert till svensk utlandsmyndighet som centrala valmyndigheten bestämmer för vidarebefordran till centrala valmyndigheten.

Kan väljaren ej förete röstkort men innehar han sjöfartsbok, skall röstmottagaren i stället upprätta ett adresskort för honom med ledning av sjöfartsboken och de uppgifter han kan lämna. Adresskortet lägges in i ytterkuvertet tillsammans med valkuvert som väljaren avgivit.

15 § I fråga om ytterkuvert som kommer in till centrala valmyndigheten från röstmottagare på fartyg äger 11 § motsvarande tillämpning.

16 § Röstmottagare på fartyg har rätt till ersättning av statsverket för nödvändiga utgifter för uppdragets fullgörande enligt de närmare bestämmelser som meddelas av centrala valmyndigheten.

11 kap. Särskilda bestämmelser om röstning med valsedelsförsändelse

1 § Väljare som är gift får lämna valsedel genom sin make. Sådan valsedelsförsändelse anordnas på följande sätt.

Väljaren lägger för varje val själv in sin valsedel i ett innerkuvert. I närvaro av ett vittne lägger han sedan in iordningställda innerkuvert i ett ytterkuvert för valsedelsförsändelse och tillsluter detta. Därefter tecknar väljaren på ytterkuvertet försäkran på heder och samvete att han förfarit på detta sätt. Vittnet intygar skriftligen att väljaren egenhändigt undertecknat försäkran. Vittne skall ha fyllt 18 år. Väljarens make eller barn eller makens barn får ej vara vittne.

Valsedelsförsändelse får vara anordnad tidigast 18 dagar före valdagen. Försändelse som lämnas på fartyg får dock vara anordnad 45 dagar före valdagen. Dagen för försändelsens anordnande anges på ytterkuvertet.

2 § Valsedelsförsändelse från den som är gift lämnas på valdagen i vallokalen för det valdistrikt där väljaren är upptagen i röstlängd. Sådan försändelse får lämnas också på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg där röstning äger rum.

3 § Väljare, som på grund av sjukdom, rörelsehinder eller hög ålder ej kan inställa sig i vallokalen för det valdistrikt där han är upptagen i röstlängd, får lämna valsedel genom bud. Bud får den vara som är väljarens barn, barnbarn, fader, moder eller syskon eller hans vårdare och som fyllt 18 år. Sådan valsedelsförsändelse anordnas på följande sätt.

Väljaren lägger för varje val själv in sin valsedel i ett innerkuvert. I

närvaro av budet och ett vittne lägger han sedan in iordningställda innerkuvert i ett ytterkuvert för valedelsförsändelse och tillsluter detta. Därefter tecknar väljaren på ytterkuvertet försäkran på heder och samvete att han förfarit på detta sätt samt att han av anledning som anges i första stycket ej kan inställa sig för röstning i vallokalen för valdistriktet. Budet och vittnet intygar skriftligen att väljaren egenhändigt undertecknat försäkran samt att något förhållande som strider mot innehållet ej är känt för dem. Vittne skall ha fyllt 18 år. Väljarens make eller barn eller makens barn får ej vara vittne.

Valedelsförsändelse får vara anordnad tidigast 18 dagar före valdagen. Dagen för försändelsens anordnande anges på ytterkuvertet.

4 § Valedelsförsändelse enligt 3 § lämnas i vallokalen för det valdistrikt där väljaren är upptagen i röstlängd. Sådan försändelse får lämnas även på postanstalt där röstning äger rum.

5 § Lämnas valedelsförsändelse i vallokal, kontrollerar valförrättaren att väljaren är upptagen som röstberättigad i röstlängden, att han ej redan röstat i valet, att försändelsen anordnats på föreskrivet sätt och inom föreskriven tid samt att ytterkuvertet är tillslutet. Därefter bryter valförrättaren ytterkuvertet och kontrollerar att iordningställda innerkuvert är av föreskriven beskaffenhet, att väljaren ställt i ordning endast ett innerkuvert för varje val samt att innerkuvert ej är försett med obehörig märkning. I närvaro av den som lämnat valedelsförsändelsen lägger därefter valförrättaren mottagna innerkuvert i valurnorna. I samband härmed antecknas i röstlängden att väljaren röstat.

6 § Lämnas valedelsförsändelse på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg, kontrollerar röstmottagaren att försändelsen anordnats på föreskrivet sätt och inom föreskriven tid samt att ytterkuvertet är tillslutet. I närvaro av den som lämnat valedelsförsändelsen lägger därefter röstmottagaren in försändelsen i ett ytterkuvert med fönster tillsammans med väljarens röstkort, vilket placeras närmast ytterkuvertets fönster, och tillsluter ytterkuvertet. Röstmottagaren tar slutligen hand om ytterkuvertet samt antecknar på en särskild förteckning väljarens namn, den valnämnd till vilken ytterkuvertet skall sändas och det värdepostnummer som finns på kuvertet.

7 § Föreligger brist eller felaktighet i något hänseende som valförrättaren eller röstmottagaren skall kontrollera enligt 5 eller 6 §, skall valedelsförsändelsen eller innerkuvertet ej mottagas. Detsamma gäller om innerkuvert är tomt eller om det ej klart framgår att kuvert innehåller valedel. Har väljaren ställt i ordning mer än ett innerkuvert för något val, får ej något av dessa mottagas. Innerkuvert som ej mottages skall före återlämnandet läggas in i ett särskilt kuvert som tillslutes.

12 kap. Den vidare behandlingen av röster som avgivits på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg

1 § Ytterkuvert, som före valdagen kommer in till valnämnden från röstmottagare på postanstalt eller från centrala valmyndigheten, sorteras på valdistrikt. Ytterkuverten sändes därefter till valförrättarna i valdistriktet. Översändandet bör ske i sådan tid att ytterkuverten är valförrättarna till handa när röstningen i vallokalen där börjar. Före översändandet skall ytterkuverten läggas in i särskilda omslag som förseglas och förses med anteckning om det antal ytterkuvert varje omslag innehåller.

I avbidan på att översändandet till valförrättarna sker skall ytterkuverten förvaras på betryggande sätt.

2 § Ytterkuvert som på valdagen kommer in till valnämnden, sändes till valförrättarna i valdistriktet, om kuverten kan beräknas vara valförrättarna till handa innan röstningen i vallokalen slutar. Före översändandet skall de åtgärder vidtagas som anges i 1 §. Kommer ytterkuvert in till valnämnden efter valdagen eller så sent denna dag att de ej kan beräknas komma valförrättarna till handa innan röstningen i vallokalen slutar, skall valnämnden behålla dem och förfara med dem på sätt som anges i 13 kap. 9 §.

3 § Valnämnden skall i särskilt protokoll fortlöpande anteckna de åtgärder som nämnden vidtager med inkomna ytterkuvert. Protokollet föres enligt formulär som fastställs av centrala valmyndigheten.

4 § Omslag med ytterkuvert som sänts till valdistrikten förvaras där obrutna till dess röstningen i vallokalen förklarats avslutad och rösträkning enligt 13 kap. 1 § påbörjas. I protokollet antecknas antalet mottagna omslag och det antal ytterkuvert som omslagen enligt anteckning på dem innehåller.

Kommer omslag med ytterkuvert valförrättarna till handa efter det att röstningen i valdistriktet avslutats, skall omslaget ej brytas utan återsändas till valnämnden efter förrätningens slut enligt 13 kap. 7 §. Om återsändandet skall anteckning göras i protokollet.

Om förhållandena medger det, får valförrättarna under pågående röstning företaga åtgärder enligt 13 kap. 3–5 §§ beträffande ytterkuvert som kommit in till valdistriktet. Därvid skall dock iakttagas att anteckning vid väljarens namn i röstlängden göres innan ytterkuvertet brytes samt att valkuvert och innerkuvert, som efter granskning befunnits vara i behörigt skick, skall åter läggas in i ytterkuvertet tillsammans med väljarens röstkort. Innerkuvert skall dessförinnan åter läggas in i ytterkuvert för valsedelsförsändelse. Först när röstningen förklarats avslutad får valkuvert och innerkuvert läggas i urna.

5 § Den omständigheten att det i röstlängd antecknats att väljare röstat

på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg utgör ej hinder för honom att rösta i vallokalen. Innan han får rösta där skall det ytterkuvert som härrör från honom tagas fram och läggas in i ett särskilt kuvert som tillslutes och förses med anteckning om innehållet. Om vad sålunda förevarit skall anteckning göras i protokollet.

13 kap. Preliminär rösträkning

Preliminär rösträkning i vallokal

1 § Omedelbart efter det att röstningen i vallokal förklarats avslutad, räknar valförrättarna preliminärt de avgivna rösterna. Har val till riksdagen förrättats samtidigt med annat val, räknas riksdagsvalet först. Rösträkningen skall genomföras utan avbrott.

2 § Har flera val förrättats samtidigt, sker den preliminära rösträkningen gemensamt för alla valen såvitt gäller åtgärder som avses i 3--5 §§.

3 § Rösträkningen inleds med att från valnämnden inkomna omslag med ytterkuvert brytes. Ytterkuverten räknas och antalet antecknas i protokollet. Därefter granskas ytterkuverten. Därvid kontrolleras att

1. ytterkuvert icke blivit öppnat efter tillslutandet,
2. samma väljare icke avgivit mer än ett ytterkuvert,
3. väljaren är röstberättigad i valdistriktet,
4. väljaren icke röstat i vallokalen under valdagen.

I fall då de nämnda kraven är uppfyllda, förfares med ytterkuvert på sätt som föreskrives i 4 §. I annat fall lägges ytterkuvert åt sidan. Ytterkuvert, som lagts åt sidan, lägges därefter in i ett eller flera särskilda kuvert som tillslutes och förses med anteckning om innehållet.

4 § När kontroll enligt 3 § skett, öppnas de ytterkuvert som ej lagts åt sidan och inläggande röstkort, adresskort, valkuvert och valsedelssändelser togas ut.

Valkuverten granskas. Därvid kontrolleras att kuvert är av föreskriven beskaffenhet och ej försett med obehörig märkning. Godkända valkuvert lägges i urnorna. I samband därmed antecknas vid väljarens namn i röstlängden att han utövat sin rösträtt.

Valsedelssändelserna granskas. Därvid kontrolleras att varje försändelses ytterkuvert är av föreskriven beskaffenhet och tillslutet, att det icke blivit öppnat efter tillslutandet samt att väljarens förklaring och vittnesintyget är i behörigt skick. Därefter brytes ytterkuvertet. Innerkuverten granskas. Därvid kontrolleras att de är av föreskriven beskaffenhet, att väljaren ställt i ordning endast ett innerkuvert för varje val och att innerkuvert ej är försett med obehörig märkning. Godkända innerkuvert lägges i urnorna. I samband därmed antecknas vid väljarens namn i röstlängden att han utövat sin rösträtt.

5 § Föreligger brist eller felaktighet i något hänseende som valförrättaren skall kontrollera enligt 4 §, skall bristfälligt kuvert tillsammans med väljarens röstkort eller adresskort åter läggas in i ytterkuvertet. Detsamma gäller om innerkuvert är tomt eller om det ej klart framgår att kuvert innehåller valsedel. Innerkuvert skall dessförinnan åter läggas in i ytterkuvert för valsedelsförsändelse. Ytterkuverten lägges i sin tur in i ett eller flera särskilda kuvert som tillslutes och förseglas under minst två olika sigill och förses med anteckning om innehållet.

6 § Sedan de i 3-5 §§ föreskrivna åtgärderna vidtagits, förfares för varje val för sig på följande sätt.

1. Val- och innerkuvert toges ut ur urnan och räknas. Antalet personer som enligt röstlängd deltagit i valet räknas. Antalet kuvert och röstande antecknas i protokollet. Överensstämmer de framräknade siffrorna ej med varandra, anges i protokollet den sannolika orsaken till skillnaden.

2. Valsedlarna toges ut ur kuverten. Innehåller kuvert mer än en valsedel, lägges valsedlarna tillbaka i kuvertet. Sådana kuvert räknas och lägges in i ett särskilt kuvert som tillslutes och förses med anteckning om innehållet.

3. Kan det antagas att valsedel är ogiltig enligt 14 kap. 4 § lägges valsedeln åt sidan. Valsedlar som lagts åt sidan lägges därefter in i ett eller flera särskilda omslag som tillslutes och förses med anteckning om antalet valsedlar som omslaget innehåller.

4. Övriga valsedlar ordnas i grupper efter partibeteckning. Inom varje parti ordnas valsedlarna i grupper så att valsedlar med partibeteckning och kandidatnamn i tryck bildar en grupp, partimarkerade valsedlar en andra grupp och valsedlar som väljaren själv ställt i ordning en tredje grupp. Valsedlar med partibeteckning och kandidatnamn i tryck ordnas därefter så att valsedlar med samma listtypbeteckning bildar en grupp och sådana valsedlar med ändringar eller tillägg bildar en grupp. Antalet valsedlar inom varje grupp räknas och antalet antecknas i protokollet, liksom sammanlagda antalet valsedlar för varje parti. Valsedlarna lägges därefter partivis in i särskilda omslag. På omslagen antecknas vilket partis valsedlar omslaget innehåller och valsedlarnas antal.

5. De särskilda kuverten och omslagen förses med uppgift om valdistriktet och förseglas med minst två olika sigill. Sigillerna avtryckes i protokollet.

7 § Protokollet underskrives av ordföranden och två av de närvarande valförrättarna. Därmed är förrättningen avslutad.

Omedelbart därefter sändes röstlängd, protokoll och de särskilda kuvert och omslag som avses i 6 § till valnämnden. Sker insändandet med posten, skall försändelsen anordnas som värdepost.

8 § Det åligger valnämnden att se till att samtliga handlingar som avses i 7 § kommit in till nämnden och att, om så ej är fallet, infordra det som fattas.

Valnämnden behåller röstlängderna och vidarebefordrar omgående övrigt material till länsstyrelsen. Sker översändandet med posten, skall försändelsen anordnas som värdepost.

Preliminär rösträkning hos valnämnden

9 § Vid offentlig förrättning som påbörjas så snart det kan ske, dock tidigast tisdagen efter valdagen, granskar valnämnden de ytterkuvert som kommit in till nämnden och behållits där samt kuvertens innehåll. Därvid äger 3–5 §§ motsvarande tillämpning. Godkända val- och innerkuvert lägges i urnor. För varje val och valkrets användes en urna. I samband med att kuvert lägges i urnan antecknas vid väljarens namn i röstlängden att han utövat sin rösträtt.

Avgivna röster räknas. Därvid äger 6 § motsvarande tillämpning.

10 § Kommer ytterkuvert in efter förrättningens början, lägges det utan vidare åtgärd åt sidan. Kuvert som lagts åt sidan lägges därefter in i ett eller flera särskilda omslag som tillslutes och förses med anteckning om innehållet.

11 § Över förrättning som avses i 9 § föres protokoll enligt formulär som fastställs av centrala valmyndigheten. När förrättningen slutförts, sänder valnämnden omgående röstlängder, protokoll samt iordningställda kuvert och omslag till länsstyrelsen. Sker översändandet med posten, skall försändelsen anordnas som värdepost.

14 kap. Slutlig sammanräkning och mandatfördelning

Allmänna bestämmelser

1 § Den slutliga sammanräkningen verkställs av länsstyrelsen vid offentlig förrättning som påbörjas så snart det kan ske. Länsstyrelsen skall kungöra tid och plats för sammanräkningen. I kungörelsen anges i vilken ordning som de olika valen kommer att räknas, om hinder ej möter. Kungörelsen skall anslås hos länsstyrelsen och på kommunernas anslagstavlor samt senast dagen före sammanräkningens början införas i samtliga dagstidningar som har en spridning av någon betydelse inom länet.

Före sammanräkningens början skall länsstyrelsen ha tillsett att de handlingar som behövs för sammanräkningen har kommit in från valnämnden i den kommun sammanräkningen avser. Är inkomna handlingar ofullständiga eller ej i behörigt skick, skall länsstyrelsen infordra det som fattas eller, om det behövs, inhämta uppgift om anledningen till att handlingarna är ofullständiga eller ej i behörigt skick.

2 § Vid den slutliga sammanräkningen prövar länsstyrelsen valsedlarnas giltighet och meddelar de beslut som denna prövning och de vid röstningen förda protokollen föranleder.

Har avgivna valsedlar ej förvarats på föreskrivet sätt, skall de förklaras ogiltiga, om det ej kan antagas att obehörig åtgärd ej vidtagits med dem.

Över förrättning hos länsstyrelsen föres protokoll enligt formulär som fastställs av centrala valmyndigheten.

3 § I fråga om riksdagsval bestämmer länsstyrelsen ordningen mellan kandidatnamnen på partiernas valsedlar i valkretsen i den utsträckning som behövs för utseende av riksdagsledamöter och ersättare för dem.

I fråga om landstings- och kommunfullmäktigval fördelar länsstyrelsen för varje valkrets platserna mellan partierna. Länsstyrelsen fastställer även vilka personer som skall erhålla platserna samt utser suppleanter för landstingsmän och för fullmäktige i kommuner där det skall finnas suppleanter för fullmäktige.

Förrättningen skall genomföras utan dröjsmål. Vid avbrott i förrättningen skall valsedlarna och övriga valhandlingar läggas i säkert förvar. Innan förrättningen återupptages, skall länsstyrelsen se till att obehörig åtgärd ej vidtagits med valhandlingarna.

4 § Valsedel är ogiltig, om den

1. saknar partibeteckning eller upptager mer än en partibeteckning, eller

2. är försedd med kännetecken som uppenbarligen blivit anbragt på valsedeln med avsikt.

Finns i ett valkuvert mer än en valsedel, är valsedlarna ogiltiga. Innehåller valkuvertet två eller tre valsedlar och bär alla samma partibeteckning, skall dock en valsedel tillgodoräknas det angivna partiet. Namnen på valsedeln anses därvid som obefintliga.

5 § Utöver vad som gäller enligt 4 § andra stycket skall namn på valsedel anses obefintligt,

1. om kandidaten ej är valbar eller det ej framgår klart vem som avses,

2. om ordningen mellan namnet och annat namn ej framgår klart eller

3. om valsedeln gäller registrerat parti, för vilket anmälts kandidater enligt 5 kap. 8 §, och valsedeln ej som första namn upptager namnet på någon av de anmälda kandidaterna.

Vid bedömning enligt första stycket 3 av vilket namn som är det första skall hänsyn ej tagas till namn som skall anses obefintligt enligt 1.

Riksdagsvalet

6 § Ordningen mellan kandidatnamnen inom varje parti fastställs genom särskilda uträkningar. Vid varje uträkning gäller valsedel endast för ett namn.

Vid den första uträkningen gäller valsedel för det namn som står först på sedeln. Valsedlar med samma första namn bildar en grupp. Varje grupps röstetal räknas fram. Röstetalet är lika med det antal valsedlar som ingår i gruppen. Samma tal är också jämförelsetal för det namn som står först på gruppens valsedlar. Det namn vars jämförelsetal är störst får den första platsen i ordningen.

Vid varje följande uträkning gäller valsedel för det namn som står först på sedeln, varvid bortses från namn som redan fått plats i ordningen. Den eller de grupper, vilkas valsedlar vid närmast föregående uträkning gällde för det namn som fick plats i ordningen, upplöses och ordnas i nya grupper, så att valsedlar som vid den pågående uträkningen gäller för ett och samma namn bildar en grupp. Övriga befintliga grupper behålles däremot oförändrade. För varje nybildad grupp räknas röstetalet fram. Röstetalet är lika med det antal valsedlar som ingår i gruppen. För samtliga namn, som deltagit i uträkningen, beräknas röstetal och jämförelsetal.

Röstetalet för ett namn är lika med röstetalet för den grupp eller det sammanlagda röstetalet för de grupper vilkas valsedlar gäller för namnet. Jämförelsetalet för ett namn är lika med dess röstetal, om icke grupp av valsedlar som gäller för namnet deltagit i besättandet av förut utdelad plats. Om detta är fallet, erhålles namnets jämförelsetal genom att dess röstetal delas med det tal som motsvarar den del gruppen tagit i besättandet av plats eller platser som utdelats (gruppens platstal), ökat med 1, eller, om flera grupper av valsedlar, som gäller för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats, med dessa gruppers sammanlagda platstal, ökat med 1. Platstalet för en grupp beräknas sålunda att gruppens röstetal delas med det största jämförelsetalet vid uträkningen närmast före gruppens bildande. Bräktal, som uppkommer vid delning, beräknas med två decimaler. Den sista decimalsiffran får ej höjas.

Det namn, vars jämförelsetal är störst, får nästa plats i ordningen. Mellan lika tal avgöres företrädet genom lottning.

7 § För varje namn som erhållit plats i ordningen enligt 6 § bestämmer länsstyrelsen i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar inom det parti som namnet tillhör särskild ordning mellan namnen på partiets valsedlar för utseende av ersättare.

Ersättare utses på grundval av de valsedlar som gällde för namnet, när det erhöill plats i ordningen. Vid denna uträkning gäller varje valsedel som hel röst. Med iakttagande av att namn på den som redan fått plats i ordningen anses som obefintligt skall röstvärdet tillgodoräknas det namn som står främst på sedeln. Den som får högsta röstetalet erhåller plats i ordningen. Mellan lika tal avgöres företrädet genom lottning.

8 § Sedan de i 6 och 7 §§ föreskrivna åtgärderna vidtagits, lägges valsedlarna in i särskilda omslag, de godkända för sig och de ogiltiga för sig. Omslagen förseglas under minst två olika sigill. Valsedlarna förvaras till utgången av den tid för vilken valet gäller.

Förrättningen avslutas genom att protokollet läses upp. Protokollet sändes genast till centrala valmyndigheten.

9 § Centrala valmyndigheten fördelar mandatet i riksdagen på grundval av protokollen från länsstyrelserna och med tillämpning av 16–19 §§ riksdagsordningen. Myndigheten fastställer också vilka personer som skall erhålla mandatet som ledamöter.

Har länsstyrelsen ej bestämt ordning mellan så många namn som behövs för att de mandat som ett parti erhållit i valkretsen skall kunna besättas med ledamöter, skall länsstyrelsen på anmodan av centrala valmyndigheten vid ny förrättning bestämma ytterligare namn i ordningen. Sådan förrättning skall kungöras enligt 1 §.

10 § Har kandidat fått plats i ordning i mer än en valkrets eller för mer än ett parti och skulle han till följd därav erhålla mandat i mer än en valkrets eller för mer än ett parti, skall han tillträda det mandat för vilket hans jämförelsetal är störst. Mandat som han ej tillträder skall tillfalla den kandidat som står närmast i tur att erhålla mandat i den valkretsen eller för det partiet. Mellan lika tal avgöres företrädet genom lottning.

11 § Sedan mandatet besatts med ledamöter, utser centrala valmyndigheten på grundval av den enligt 7 § bestämda ordningen mellan kandidatnamnen för varje ledamot lika många ersättare som ledamotens parti fått mandat i valkretsen. Minst tre ersättare skall dock alltid utses för varje ledamot. Vid utseende av ersättare skall bortses från namn på den som valts till ledamot.

Finns ej någon som enligt första stycket kan utses till ersättare, skall den kandidat inom valkretsen, som enligt 6 § står i tur att erhålla mandat för partiet, utses till ersättare för ledamoten. Finns ej någon sådan kandidat på partiets valsedlar, skall centrala valmyndigheten med tillämpning av 18 § riksdagsordningen bestämma annan valkrets, från vilken ersättaren skall utses, och där till ersättare utse den som står närmast i tur att erhålla mandat för partiet. För ledamot får finnas endast en ersättare enligt detta stycke. Finns ej någon som sålunda kan utses till ersättare, skall därvid bero.

Om det behövs, skall länsstyrelsen på anmodan av centrala valmyndigheten vid ny förrättning fastställa ordning enligt 6 och 7 §§ mellan namnen på partis valsedlar. Sådan förrättning skall kungöras enligt 1 §.

12 § När mandatet fördelats mellan partierna och besatts med ledamöter samt ersättare utsetts, tillkännager centrala valmyndigheten valets utgång genom kungörelse i Post- och Inrikes tidningar. Därmed är valet avslutat. De handlingar som rör valet lägges i säkert förvar och bevaras till utgången av den tid valet gäller.

13 § Har ledamot avgått före utgången av den tid för vilken han blivit vald, utser centrala valmyndigheten till ny ledamot i hans ställe den

ersättare som enligt den mellan ersättarna bestämda ordningen står i tur att inträda. Kan mandatet ej besättas med ersättare, skall det vara obesatt under återstoden av valperioden.

Har till ny ledamot utsetts den som enligt 11 § andra stycket varit utsedd till ersättare för den avgångne ledamoten, utses ersättare för honom enligt 11 §. Har mandat besatts med ledamot från annan valkrets än den för vilken den avgångne varit utsedd och blir mandatet ledigt på nytt, skall vid tillämpning av första stycket anses som om mandatet vid valet tilldelats den senast avgångnes valkrets. Ersättare för annan ledamot, som trätt i stället för avgångne ledamot, är de övriga personer som skulle ha varit ersättare för den avgångne ledamoten.

14 § Har antalet ersättare för en riksdagsledamot gått ner till hälften eller därunder av det vid valet utsedda antalet genom att ersättare utsetts till ordinarie ledamot eller avgått av annan orsak, utser centrala valmyndigheten med tillämpning av 11 § om möjligt två nya ersättare.

Landstings- och kommunfullmäktigvalen

15 § Ordningen mellan kandidatnamnen inom varje parti fastställs genom särskilda uträkningar. Vid varje uträkning gäller valsedel endast för ett namn. Vid fastställande av ordningen mellan namnen förfares i enlighet med 6 § andra - femte styckena.

Skall två eller flera platser besättas, fördelas de mellan de olika partierna så att platserna, en efter annan, tilldelas det parti som varje gång uppvisar det största jämförelsetalet. Jämförelsetalet beräknas enligt tredje stycket. Den första platsen som tilldelats parti besättes med den kandidat som står främst i den enligt första stycket bestämda ordningen mellan namnen, den andra med den kandidat som därefter står närmast i ordningen och så vidare efter samma grund.

Jämförelsetalet beräknas, så länge partiet ännu ej tilldelats någon plats, genom att partiets röstetal delas med 1,4. Därefter erhålles jämförelsetalet genom att partiets röstetal delas med det tal som är 1 högre än det dubbla antalet av de platser som tilldelats partiet. Har samma kandidat erhållit platser från två partier, skall vid beräkning av det antal platser som utdelats vardera platsen anses blott som en halv plats och, om kandidaten erhållit platser från tre partier, som en tredjedels plats och så vidare efter samma grund.

Har ett parti tilldelats lika många platser som motsvarar antalet namn på partiets valsedlar, skall det uteslutas från vidare jämförelse.

Skall blott en plats besättas, tillfaller platsen den kandidat som står främst i namnordningen inom det parti som har det största jämförelsetalet enligt tredje stycket.

Mellan lika jämförelsetal avgöres företrädet genom lottning.

16 § Har kandidat fått plats i ordning i mer än en valkrets och skulle han till följd därav erhålla plats i mer än en valkrets, skall han tilldelas den

plats för vilken hans jämförelsetal är störst. Plats som han ej tillträder tillfaller den kandidat som står närmast i tur att erhålla plats för partiet i den valkretsen. Mellan lika jämförelsetal avgöres företrädet genom lottning.

17 § När platserna i landsting och kommunfullmäktige fördelats mellan partier och besatts med ledamöter, skall länsstyrelsen utse suppleanter för landstingsmän och för kommunfullmäktige i kommun där det skall finnas suppleanter för fullmäktige.

18 § För landstingsmän utses suppleanter på följande sätt.

För varje landstingsman göres inom det parti, för vilket han blivit vald, lika många nya sammanräkningar, dock minst tre, som partiet erhållit platser. Har landstingsman fått plats från mer än ett parti, anses han vald för det parti från vilket plats först tilldelades honom. Vid varje sammanräkning tages hänsyn till blott de valsedlar som gällde för landstingsmannen när han fick platsen. Varje valsedel gäller som hel röst. Röstvärdet tillgodoräknas det namn som står först på sedeln, varvid bortses från namn på den som redan blivit utsedd till landstingsman eller till suppleant för den landstingsman sammanräkningen avser. Den som får högsta röstetalet utses till suppleant för den landstingsman som sammanräkningen avser. Mellan lika röstetal avgöres företrädet genom lottning.

Kan föreskrivet antal suppleanter icke utses enligt andra stycket, skall därvid bero.

19 § För utseende av suppleanter för fullmäktige företages ytterligare sammanräkningar för att besätta de suppleantplatser som varje parti skall erhålla enligt beslut som fattats med stöd av 5 a § kommunallagen (1953:753) eller 5 § kommunallagen (1957:50) för Stockholm. Därvid äger 6 och 10 §§ i detta kapitel motsvarande tillämpning. Vid tillämpning av 6 § skall hänsyn dock icke tagas till valsedlar som vid valet av fullmäktige ej deltagit i besättandet av plats.

20 § När länsstyrelsen företagit de åtgärder som föreskrives i 15, 16, 18 och 19 §§, lägges valsedlarna in i särskilda omslag, de godkända för sig och de ogiltiga för sig. Omslagen förseglas under minst två olika sigill. Valsedlarna förvaras till utgången av den tid valet gäller.

Valets utgång kungöres genom uppläsning av protokollet. Därmed är valet avslutat.

21 § Har föreskrivet antal landstingsmän eller fullmäktige ej blivit utsedda vid valet, skall nytt val genast anställas för utseende av det felande antalet. Vid sådant val skall utses även suppleanter för landstingsmän och för fullmäktige i kommun där det skall finnas suppleanter för fullmäktige.

Har landstingsmän eller fullmäktige men ej suppleanter valts till föreskrivet antal, skall därvid bero.

22 § Har landstingsman avgått före utgången av den tid för vilken han blivit vald, skall länsstyrelsen på anmälan av landstingets ordförande till ordinarie landstingsman inkalla den suppleant som enligt den mellan suppleanterna bestämda ordningen står i tur att inträda.

Har fullmäktig avgått före utgången av den tid för vilken han blivit vald, skall länsstyrelsen på anmälan av fullmäktiges ordförande vid offentlig förrättning genom ny sammanräkning inom det parti för vilket den avgångne blivit vald utse efterträdare för honom. Blev den avgångne vald för flera partier, skall sammanräkningen ske inom det parti från vilket plats först tilldelats honom. Vid sammanräkningen äger 7 § andra stycket motsvarande tillämpning.

23 § Har samtliga suppleanter för landstingsman inträtt som ordinarie landstingsmän eller avgått som suppleanter av annan orsak, skall länsstyrelsen på anmälan av landstingets ordförande vid offentlig förrättning genom ny sammanräkning utse ytterligare en suppleant. Därvid äger 18 § motsvarande tillämpning.

Har suppleant för fullmäktig inträtt som ordinarie fullmäktig eller avgått som suppleant av annan orsak, skall länsstyrelsen på anmälan av kommunfullmäktiges ordförande vid offentlig förrättning genom ny sammanräkning utse ytterligare en suppleant. Därvid äger 19 § motsvarande tillämpning.

Finns ej någon som kan utses till suppleant för landstingsman eller kommunfullmäktig, skall därvid bero.

24 § Med uppläsning av protokollet är förrättning som avses i 22 och 23 §§ avslutad. Efter sammanräkningen skall valsedlarna åter läggas in i omslag på sätt som föreskrives i 20 §.

15 kap. Bevis och besvär över valutgången

1 § För den som blivit utsedd till ledamot av riksdagen eller till ersättare utfärdar centrala valmyndigheten genast bevis därom. I beviset anges namnet på den som blivit utsedd samt tid, parti och valkrets som han blivit utsedd för. Bevis för ersättare skall dessutom innehålla uppgift om den eller de ledamöter som han utsetts till ersättare för och, om flera ersättare utsetts för samma ledamot, ordningen mellan ersättarna.

Som bevis gäller utdrag ur protokoll eller annan handling från förrättning vid vilken ledamoten eller ersättaren blivit utsedd. Centrala valmyndigheten skall sända avskrift av protokollet till riksdagens talman.

2 § För den som blivit utsedd till ledamot av landsting eller kommunfullmäktige eller till suppleant utfärdar länsstyrelsen genast bevis därom. I beviset anges namnet på den som blivit utsedd samt tid, parti och, i förekommande fall, valkrets för vilken han blivit vald.

Som bevis gäller utdrag ur protokoll eller annan handling från

förrättning vid vilken ledamoten eller suppleanten blivit utsedd. Länsstyrelsen skall sända en avskrift av protokollet till landstinget respektive kommunen.

3 § Talan mot beslut, varigenom centrala valmyndigheten eller länsstyrelsen fastställt valutgången, föres hos regeringsrätten genom besvär. Besvärshandlingen skall ges in till beslutsmyndigheten och vara myndigheten till handa, om besvären avser val till riksdagen, inom tio dagar och, om besvären avser val av landstingsmän och kommunfullmäktige, inom tre dagar efter det att valet avslutades. Så snart besvärstiden gått ut, skall beslutsmyndigheten kungöra samtliga besvär som anförts. Avser besvären val till riksdagen, införes kungörelsen i Post- och Inrikes tidningar. Avser besvären annat val, införes kungörelsen i samtliga dagstidningar som har en spridning av någon betydelse inom kommunen. I kungörelsen anges viss kort tid inom vilken förklaring över besvären skall ha kommit in till regeringsrätten. När förklaringstiden gått ut skall beslutsmyndigheten genast sända besvärshandlingarna till regeringsrätten. Beslutsmyndigheten skall därjämte skyndsamt inkomma till regeringsrätten med yttrande över besvären.

4 § Den som vill anföra besvär har rätt att hos beslutsmyndigheten erhålla utdrag ur protokoll eller annan handling över förrättningen.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973. Föreskriften i 6 kap. 3 § andra stycket att namn på valsedel även gäller val av ersättare för riksdagsledamöter samt bestämmelserna i 14 kap. om utseende av ersättare för riksdagsledamöter och bestämmelserna i 15 kap. 1 § om bevis för den som valts till ledamot av riksdagen träder dock i kraft först när de förslag till ändringar i regeringsformen och riksdagsordningen, som riksdagen antagit som vilande med anledning av proposition nr 66 till 1972 års riksdag, slutligt antagits och erhållit kraft av grundlag.

2. Genom denna lag upphäves lagen (1920:796) om val till riksdagen och kommunala vallagen (1930:253). Kommunala vallagen gäller dock fortfarande i fråga om val av kyrkofullmäktige. Lagen om val till riksdagen och kommunala vallagen äger vidare tillämpning i fråga om utseende av efterträdare till ledamot av riksdagen respektive landsting eller kommunfullmäktige som avgår under den valperiod som löper vid den nya lagens ikraftträdande.

3. Valperiod som vid den nya lagens ikraftträdande löper för ordförande, ledamot och suppleant i valnämnd upphör vid utgången av år 1972. Dessförinnan skall kommunfullmäktige utse ny valnämnd enligt 3 kap. 1 § nya lagen.

4. Utan hinder av 3 kap. 3 § tredje stycket nya lagen gäller beslut om valdistriktsindelning, som meddelas efter den 1 januari 1973 och som skall gälla vid valen den 16 september 1973, från och med den dag då

beslutet vinner laga kraft. Avskrift av beslutet skall tillställas centrala valmyndigheten.

5. Intill dess röstlängd enligt 4 kap. nya lagen kommit till stånd länder tidigare upprättad röstlängd till efter rättelse.

6. Partibeteckning som vid den nya lagens ikraftträdande är registrerad enligt lagen (1920:796) om val till riksdagen skall vid ikraftträdandet utan ansökan föras över till centrala valmyndighetens register över partibeteckningar.

Partibeteckning som förts över från tidigare register skall avföras ur centrala valmyndighetens register, om ombud för partiet ej finns och ej heller inom en månad efter ikraftträdandet anmäles enligt 5 kap. 5 § nya lagen. Överförd beteckning skall också avföras, om partiet vid 1970 års riksdagsval ej anmält kandidater i någon valkrets och ej heller anmäler kandidater enligt 5 kap. 8 § nya lagen vid 1973 års ordinarie val till riksdagen eller val i hela riket av landstingsmän och kommunfullmäktige.

7. Vid sammanräkning enligt 14 kap. 3 § första stycket nya lagen av de vid valet den 16 september 1973 avgivna rösterna skall länsstyrelsen bestämma och i protokollet över förrättningen ange ordningen mellan så många namn på valsedlarna för varje parti som beräknas behövas för att centrala valmyndigheten skall kunna utse ersättare till föreskrivet antal för varje parti, när de under 1 angivna förslagen till ändringar i regeringsformen och riksdagsordningen slutligt antagits och erhållit kraft av grundlag. Visar det sig därvid att ordning måste bestämmas för ytterligare namn på partiernas valsedlar, skall länsstyrelsen på anmodan av centrala valmyndigheten och under iakttagande av 14 kap. 7 § nya lagen återupptaga sammanräkningen och därvid bestämma ordningen mellan erforderligt antal namn. Om sådan förrättning skall kungöras utfärdas enligt 14 kap. 1 § nya lagen.

8. För den som valts till ledamot av riksdagen vid valet den 16 september 1973 eller som skall efterträda ledamot som avgått från sin befattning innan de under 1 angivna förslagen till ändringar i regeringsformen och riksdagsordningen slutligt antagits och erhållit kraft av grundlag, utfärdas fullmakt av den lydelse som anges i 86 respektive 89 § lagen (1920:796) om val till riksdagen.

9. Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som ersatts genom bestämmelse i den nya lagen, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

2 Förslag till Lag om ändring i kommunallagen (1953:753)

Härigenom förordnas, att 5 a, 6 och 10 §§ kommunallagen (1953:753)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

För kommunfullmäktige skola utses suppleanter, om fullmäktige besluta det. Om beslutet skall länsstyrelsen ofördröjligen underrättas.

Föreslagen lydelse

5 a §

Kommunfullmäktige fa besluta att suppleanter skola utses för fullmäktige. Antalet suppleanter bestämmas av fullmäktige till en viss andel, dock högst hälften, av det antal platser som varje parti erhåller i kommunen eller, om kommunen indelats i valkretsar enligt 9 §, i varje valkrets. Uppkommer därvid brutet tal, avrundas detta till närmast högre hela tal. Om beslutet skall länsstyrelsen ofördröjligen underrättas.

6 §

Rösträtt vid val av kommunfullmäktige och suppleanter tillkommer *envar inom kommunen mantalsskriven* svensk medborgare, som senast under *nästföregående kalenderår* uppnått nitton års ålder och ej på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbliva omyndig. Varje röstberättigad äger en röst.

Om upprättande av röstlängd och om röstlängdens bindande verkan stadgas i kommunala vallagen.

Rösträtt vid val av kommunfullmäktige och suppleanter tillkommer *varje svensk medborgare, som är kyrkobokförd i kommunen och som uppnått nitton års ålder senast under kalenderåret närmast före valet. Den som på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbliva omyndig äger dock ej rösträtt.* Varje röstberättigad har en röst.

Till efterrättelse vid val skall finnas röstlängd. Rösträtten skall enligt närmare bestämmelser i vallagen (1972:000) grundas på förhållandena vid tiden för röstlängdens tillkomst, även om förändring inträffar före valet.

¹ Lagen omtryckt 1969:765.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

10 §

Om valdistrikt och valdag samt vals *kungörande*, förrättande och avslutande, så ock om förfarandet, när kommunfullmäktig avgår före den bestämda tjänstgöringstidens utgång samt när *samtliga suppleanter* för fullmäktig inkallats till ordinarie *kommunfullmäktige* eller eljest avgått som *suppleanter*, stadgas i *kommunala vallagen*.

Om valdistrikt och valdag samt vals förrättande och avslutande, så ock om förfarandet, när kommunfullmäktig avgår före den bestämda tjänstgöringstidens utgång samt när *suppleant* för fullmäktig inkallats till ordinarie *kommunfullmäktig* eller eljest avgått som *suppleant*, stadgas i *vallagen* (1972:000).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.

3 Förslag till**Lag om ändring i kommunallagen (1957:50) för Stockholm**

Härigenom förordnas, att 5, 6 och 10 §§ kommunallagen (1957:50) för Stockholm¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 §

Kommunfullmäktiges antal skall bestämmas till ett udda tal och till minst etthundraen. Kommunfullmäktige besluta med iakttagande härav hur många fullmäktige som skall utses.

För kommunfullmäktige skola utses suppleanter, om fullmäktige besluta det.

Kommunfullmäktige få besluta att suppleanter skola utses för fullmäktige. Antalet suppleanter bestämmas av fullmäktige till en viss andel, dock högst hälften, av det antal platser som varje parti erhåller i varje valkrets. Uppkommer därvid brutet tal, avrundas detta till närmast högre hela tal.

Om beslut enligt första och andra styckena skall länsstyrelsen ofördröjligen underrättas.

¹ Lagen omtryckt 1969:766.

Nuvarande lydelse

Rösträtt vid val av kommunfullmäktige och suppleanter tillkommer *envar inom kommunen mantalsskriven* svensk medborgare, som senast under *nästföregående kalenderår* uppnått nitton års ålder och ej på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbliva omyndig. Varje röstberättigad äger en röst.

Om upprättande av röstlängd och om röstlängdens bindande verkan stadgas i kommunala valagen.

Föreslagen lydelse

6 §

Rösträtt vid val av kommunfullmäktige och suppleanter tillkommer *varje* svensk medborgare, som är kyrkobokförd i kommunen och som uppnått nitton års ålder senast under *kalenderåret närmast före valet*. Den som på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbliva omyndig äger dock ej rösträtt. Varje röstberättigad har en röst.

Till efterrättelse vid val skall finnas röstlängd. Rösträtten skall enligt närmare bestämmelser i valagen (1972:000) grundas på förhållandena vid tiden för röstlängdens tillkomst, även om förändring inträffar före valet.

10 §

Om valdistrikt och valdag samt vals *kungörande*, förrättande och avslutande, så ock om förfarandet, när kommunfullmäktig avgår före den bestämda tjänstgöringstidens utgång samt när *samtliga suppleanter* för fullmäktig inkallats till ordinarie *kommunfullmäktige* eller eljest avgått som *suppleanter*, stadgas i *kommunala valagen*.

Om valdistrikt och valdag samt vals förrättande och avslutande, så ock om förfarandet, när kommunfullmäktig avgår före den bestämda tjänstgöringstidens utgång samt när *suppleant* för fullmäktig inkallats till ordinarie *kommunfullmäktig* eller eljest avgått som *suppleant*, stadgas i *vallagen (1972:000)*.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.

4 Förslag till Lag om ändring i landstingslagen (1954:319)

Härigenom förordnas, att 7, 18 och 22 §§ landstingslagen (1954:319)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §

Rösträtt vid val av landstingsmän jämte suppleanter tillkommer envar, som i kommun inom landstingskommunen är röstberättigad vid val av kommunfullmäktige.

Om upprättande av röstlängd och om röstlängdens bindande verkan stadgas i kommunala vallagen.

Till esterrättelse vid val skall finnas röstlängd. Rösträtten skall enligt närmare bestämmelser i vallagen (1972:000) grundas på förhållandena vid tiden för röstlängdens tillkomst, även om förändring inträffar före valet.

18 §

Om valdistrikt och valdag samt vals kungörande, förrättande och avslutande stadgas i kommunala vallagen.

Om valdistrikt och valdag samt vals förrättande och avslutande, så ock om förfarandet när landstingsman avgår före den bestämda tjänstgöringstidens utgång samt när suppleant för landstingsman inkallats till ordinarie landstingsman eller eljest avgått som suppleant, stadgas i vallagen (1972:000).

22 §

Avgår landstingsman under den för honom bestämda tjänstgöringstiden, skall länsstyrelsen till ordinarie landstingsman inkalla den närmast i ordningen varande suppleanten. Hava samtliga suppleanter för landstingsman inkallats till ordinarie landstingsmän eller eljest avgått som suppleanter, gäller vad i 5.3 a § kommunala vallagen stadgas.

Inträffar för landstingsman eller behörigen kallad suppleant sådant hinder att han ej kan inställa sig vid landstingsmöte, åligger det honom

¹ Lagen omtryckt 1972:101.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

att därom ofördröjligen underrätta förvaltningsutskottet, som till tjänstgöring vid mötet inkallar den närmast i ordningen varande, till sådan tjänstgöring förut ej inkallade suppleanten.

Uppkommer för landstingsman eller suppleant som inställt sig vid landstingsmöte sådant hinder, att han ej vidare kan tjänstgöra vid mötet, skall han ofördröjligen anmäla hindret hos landstingets ordförande, som omedelbart inkallar suppleant enligt *andra* stycket.

Uppkommer för landstingsman eller suppleant som inställt sig vid landstingsmöte sådant hinder, att han ej vidare kan tjänstgöra vid mötet, skall han ofördröjligen anmäla hindret hos landstingets ordförande, som omedelbart inkallar suppleant enligt *första* stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.

5 Förslag till**Lag om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1974—1976**

Härigenom förordnas som följer.

1 § Antalet ledamöter i landstinget skall vara 149.

2 § Länsstyrelsen beslutar om indelningen i valkretsar på förslag av landstingskommunen eller efter dess hörande. Innan landstingskommunen avlämnar sitt förslag eller avger sitt yttrande, skall landstingskommunen bereda kommunerna tillfälle att yttra sig.

3 § Landstingsmandaten fördelas på valkretsarna. Beslut härom meddelas av länsstyrelsen före utgången av maj valåret. Härvid tilldelas varje valkrets ett mandat för varje gång som antalet invånare i valkretsen enligt mantalslängden för året är jämnt delbart med en etthundrafyrtioniondel av antalet invånare i landstingskommunen enligt samma mantalslängd. De mandat som härefter återstår tillföres valkretsarna i ordning efter storleken av de överskott som uppkommit vid nyssnämnda fördelning. Mellan lika överskottstal avgöres företrädet genom lottning.

4 § Valkrets skall bestå av en eller flera kommuner. Stockholms kommun får dock indelas i valkretsar.

Valkretsarna skall utformas så, att minst sju mandat kan beräknas komma att tilldelas varje valkrets och, om det icke medför olägenhet, valkretsarna får lika många mandat var.

5 § Är jämkning i valkretsindelningen påkallad av ändrade förhållanden, beslutar länsstyrelsen härom i den ordning som föreskrives i 2 § före utgången av maj valåret.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:ts Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 8 september 1972.

Närvarande: Statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, HOLMQVIST, ASP-LING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, CARLSSON, FELDT

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *ny vallag* och anför.

1 Inledning

1965 års valtekniska utredning¹ (VTU) föreslog i betänkandet (SOU 1969:19) Ny valteknik en övergång till ett nytt valtekniskt förfarande, som byggde på användning av maskinella hjälpmedel. Förslaget remissbehandlades och avsikten var att riksdagen under 1969 års höstsession skulle få ta ställning till en proposition på grundval av VTU:s förslag så att den nya tekniken skulle ha kunnat tillämpas vid 1970 års val. Dessa planer kunde emellertid inte realiseras till detta val. I stället genomfördes vissa ändringar inom det gällande förfarandets ram i syfte att trygga ett så smidigt och snabbt genomförande av 1970 års val som möjligt. Samtidigt fick VTU i uppdrag att vidareutveckla den maskinella tekniken med sikte på ett genomförande till 1973 års val.

I betänkandet (SOU 1971:72) Maskinell teknik vid de allmänna valen har VTU redovisat resultatet av dessa undersökningar och lagt fram förslag till maskinellt förfarande för alla de samtidiga valen. Över förslaget har yttrande avgetts av regeringsrättens ledamöter, postverket, statskontoret, statistiska centralbyrån (SCB), riksskatteverket (RSV), länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Västmanlands, Jämtlands och Norrbottens län, utredningen om den kommunala demokratin, kommunallagsutredningen, Svenska landstingsförbundet, Svenska kommunförbundet, Datamaskincentralen för Administrativ Databehandling (DAFA), Sveriges radio och Tidningarnas telegrambyrå. Vissa länsstyrelser har till sina yttranden fogat yttranden från valnämnder och andra kommunala organ. Dessutom har kommittén för utredning rörande stärkande av den kommunala demokratin i Lund kommit in med en skrivelse i ärendet.

¹ Ledamöter lagmannen Björn Widegren, ordförande, riksdagsledamoten Thure Dahlberg, byrådirektören Stig Lundgren, riksdagsledamoten N. Yngve Nilsson, redaktören Olaus Nyberg och riksdagsledamoten Ivan Svanström.

I överensstämmelse med sina direktiv har VTU i 1971 års betänkande inte lagt fram förslag till lagtext. Detta arbete har i stället utförts inom justitiedepartementet. Arbetet har utmynnat i en promemoria (Ds Ju 1971:24) med förslag till en, för alla de samtida valen gemensam vallag. Promemorian remissbehandlades samtidigt med VTU:s betänkande.

Förslag föreligger även från andra utredningar än VTU till reformer på vallagstiftningens område. Utredningen om den kommunala demokratin² har i samarbete med kommunallagsutredningen³ lagt fram betänkandet (Ds C 1971:4) Nya bestämmelser för utseende av suppleanter för kommunfullmäktige. Efter remiss har yttrande över betänkandet avgetts av regeringsrättens ledamöter, samtliga länsstyrelser, RSV, Svenska kommunförbundet och Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund. Länsstyrelserna har till sina yttranden fogat yttranden från ett stort antal kommuner samt från kommunförbundets lokalavdelning i Södermanlands län och samarbetsnämnderna i Kramfors och Sundsvalls kommunblock.

På grundval av föreliggande förslag och remissyttrandena över dem har inom justitiedepartementet utarbetats förslag till ändringar i vallagstiftningen. Förslaget har fått formen av en ny vallag som är gemensam för de val som förrättas samtidigt. De kyrkliga valen omfattas inte av förslaget. Avsikten är att en proposition med förslag till särskild lag om de kyrkliga valen skall föreläggas riksdagen i god tid före valen 1973.

I detta sammanhang bör också nämnas att chefen för civildepartementet år 1968 tillkallade sakkunniga⁴ för att utreda frågan om ändrade regler för bestämmandet av antalet landstingsmän, landstingskommuns indelning i valkretsar och valsystem för kommunalvalen. De sakkunniga antog namnet kommunalvalskommittén. I avbidan på resultatet av kommitténs arbete utfärdades lagen (1969:216) med särskilda bestämmelser om antalet landstingsmän och valkretsindelning i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1971–1973. Sedan kommunalvalskommittén avgett sitt betänkande (SOU 1971:4) Kommunala val och detta remissbehandlats, beslöts att vissa av de frågor som kommittén behandlat skall utredas ytterligare och att proposition på grundval av kommitténs förslag inte skall föreläggas riksdagen innan resultatet av dessa utredningar föreligger. En förlängning av de särskilda bestämmelser om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun som finns i den nyssnämnda lagen har i detta läge blivit aktuell. Det har ansetts lämpligt att i detta sammanhang ta upp även denna fråga.

² Ledamöter Anna Lisa Lewén-Eliasson, ordförande, andre förbundsordföranden Bengt Blomdahl, riksdagsledamöterna Karl Boo och Claes Elmstedt, universitetslektorn Agne Gustafsson, riksdagsledamöterna Gördis Hörnlund, Hilding Johansson och Sigvard Larsson samt kommunalkonsulenten Göran Åstrand.

³ Sakkunnig regeringsrådet Stig Nordlund.

⁴ F. d. landshövdingen Ingvar Lindell, ordförande, samt riksdagsmännen Thure Dahlberg, John Eriksson, Karl-Erik Eriksson och Carl-Wilhelm Lothigius.

2 Valförfarandet

2.1 Huvuddragen i gällande valförfarande m. m.

Regler om förfarandet vid val finns beträffande riksdagsvalen i riksdagsordningen (RO) och lagen (1920:796) om val till riksdagen (ValL) samt beträffande valen till de kommunala församlingarna i kommunallagarna - kommunallagen (1953:753-KL), kommunallagen (1957:50) för Stockholm (KIFS), landstingslagen (1954:39-LL) och lagen (1961:436) om församlingsstyrelse - och i kommunala vallagen (1930:253-KVL).

2.1.1 Tiden för valen

Ordinarie val till riksdagen äger rum den tredje söndagen i september vart tredje år. Nyval till riksdagen hålls den sön- eller helgdag som regeringen bestämmer och omval den sön- eller helgdag som länsstyrelsen bestämmer.

Allmänna val av landstingsmän och kommunfullmäktige äger rum samma dag som ordinarie val till riksdagen. Annat sådant val äger rum den sön- eller helgdag som länsstyrelsen bestämmer. Allmänna val av kyrkofullmäktige äger rum tredje söndagen i oktober vart tredje år.

2.1.2 Valorganisationen

För riksdagsval är riket indelat i 28 valkretsar. Varje valkrets består i sin tur av ett flertal valdistrikt. Varje kommun utgör ett eller flera valdistrikt. Antalet valdistrikt uppgår f. n. till ca 6 500.

I fråga om valkretsindelning för kommunala val gäller olika regler för de olika slagen av kommuner. De kommunala valkretsarna omfattar ett eller flera valdistrikt. Valdistrikten vid val av landstingsmän och kommunfullmäktige sammanfaller alltid med valdistrikten för riksdagsval.

I varje kommun finns en valnämnd, som bl. a. har till uppgift att förrätta valen inom kommunen. Är kommunen indelad i valdistrikt, utser valnämnden för varje valdistrikt minst fyra personer att som valnämndens deputerade vara valförrättare i distriktet.

Till grund för röstning ligger röstlängder, som upprättas årligen. Röstlängderna är av två slag - allmän röstlängd, som upptar personer som är mantalsskrivna i landet, och särskild röstlängd, som upptar svenska medborgare som inte är mantalsskrivna här men som har varit kyrkobokförda här någon gång under de senaste fem åren.

Den allmänna röstlängden upprättas valdistriktsvis av den lokala skattemyndigheten på grundval av mantalslängden och uppgifter från pastorsämbetena. Härvid använder sig lokala skattemyndigheten av stommor till röstlängden som länsstyrelsen framställer med ledning av befolkningsregistret. Myndigheten lägger ut den upprättade längden för granskning. Dessutom underrättar myndigheten var och en som har antecknats i längden som inte röstberättigad om detta. Anmärkning mot längden kan göras dels av den som anser att han oriktigt har uteslutits från rösträtt,

dels av den som anser att annan felaktigt har upptagits som röstberättigad. Anmärkningar prövas av länsstyrelsen. Mot länsstyrelsens beslut får talan föras endast i samband med besvär över valet. När gjorda anmärkningar prövats och längden i förekommande fall rättats gäller den till dess ny längd kommer till stånd följande år. Länsstyrelsen kan dock i vissa fall rätta röstlängden även efter justeringen, nämligen om någon till följd av uppenbart fel inte har blivit upptagen som röstberättigad i längden.

Den särskilda röstlängden upprättas endast för riksdagsvalen. Den iordningställs valkretsvis av riksskatteverket i egenskap av central valmyndighet på grundval av ansökningar från utomlands bosatta svenska medborgare. Berättigad att tas upp i längden är den som inte är mantalsskriven här men som varit kyrkobokförd här någon gång under de fem år som närmast föregått det då längden upprättas, förutsatt att han uppfyller övriga för rösträtt gällande villkor. Den upprättade röstlängden sänds till länsstyrelsen, som lägger ut längden för granskning. Avslås en ansökan om att bli upptagen i särskild röstlängd, underrättas sökanden härom av centrala valmyndigheten. Anmärkning mot den upprättade längden kan göras dels av den som anser att hans ansökan att bli upptagen i särskild röstlängd felaktigt har blivit avslagen, dels av den som anser att annan oriktigt har upptagits i längden. Anmärkningar prövas av länsstyrelsen.

2.1.3 Förberedande av val

När val till riksdagen skall hållas i hela landet och när kommunalval skall hållas skall, om centrala valmyndigheten inte förordnar annat, röstkort utfärdas för var och en som är upptagen i röstlängd som röstberättigad. Röstkort skall förutom den röstberättigades namn, titel och yrke innehålla bl. a. uppgift om det valdistrikt där han får rösta. Röstkort utfärdas för den som är upptagen i allmän röstlängd av lokala skattemyndigheten och för den som är upptagen i särskild röstlängd av länsstyrelsen. Röstkort får utfärdas gemensamt för riksdagsval och kommunalval samt för flera kommunalval. Röstkortet sänds ut till de röstberättigade senast den trettiofemte dagen före den första valdag då korten skall användas.

Val skall kungöras av länsstyrelsen. För riksdagsval samt för val av landstingsmän och kommunfullmäktige som äger rum samtidigt med riksdagsval utfärdas gemensam kungörelse.

2.1.4 Röstningen

Val skall ske med slutna sedlar. Valsedlarna skall vara av enfärgat gult papper för riksdagsval, av enfärgat blått papper för val av landstingsmän och av enfärgat vitt papper för övriga kommunalval. Vid röstavgivningen avlämnar väljaren för varje val sin valsedel innesluten i ett kuvert.

Enligt huvudregeln går röstningen till så att väljaren på valdagen personligen avlämnar sin valsedel till ordföranden vid valförrättningen i det valdistrikt där han är uppförd i röstlängd. Sedan ordföranden kontrollerat att väljaren är röstberättigad i valdistriktet och att valsedeln

är innesluten i kuvert på föreskrivet sätt, lägger han ned kuvertet i valurnan. I samband härmed görs en avprickning i röstlängden som markerar att väljaren har utövat sin rösträtt i valet. I vallokal pågår röstningen som regel mellan kl. 8 och 21 med avbrott mellan kl. 11 och 13.

Väljare, som är förhindrad att inställa sig för röstning i sitt valdistrikt på valdagen, får inom landet avlämna sin valseedel på postanstalt antingen före eller på valdagen. Vid val till riksdagen och vid allmänna val av landstingsmän och kommunfullmäktige anordnas dessutom röstmottagning hos svenska utlandsmyndigheter och, vid val till riksdagen i hela riket, på svenska fartyg i utrikes fart. Centrala valmyndigheten bestämmer hos vilka utlandsmyndigheter och på vilka fartyg som röstmottagning skall anordnas. Vid andra än allmänna kommunalval får myndigheten förordna att röstmottagning skall anordnas hos utlandsmyndighet och på fartyg. På postanstalt och hos utlandsmyndighet börjar röstningen 30 dagar och på fartyg 45 dagar före valdagen och får inom landet pågå t. o. m. valdagen. Röstning utom riket eller på fartyg skall avslutas i så god tid att avgivna röster kan beräknas vara centrala valmyndigheten till handa senast kl. 12 dagen före valdagen.

Vid röstning i annan ordning än i valdistrikt används dubbla kuvert (innerkuvert och ytterkuvert). Innerkuvertet motsvarar det valkuvert som används vid röstning i valdistrikt. Det förslutna innerkuvertet med valsekeln läggs in i ytterkuvertet. På detta antecknas bl. a. väljarens namn, valdistrikt och nummer i röstlängden. Ytterkuvertet med innehåll sänds till länsstyrelsen i valkretsen. Länsstyrelsen kontrollerar mot röstlängden att väljaren är röstberättigad och att han inte tidigare utövat sin rösträtt. Därefter bryts ytterkuvertet och innerkuvertet läggs ned i en urna för poströster samt utlands- och fartygsröster i valkretsen.

Väljare har under vissa förutsättningar också möjlighet att avlämna sin valseedel genom bud. Denna möjlighet står öppen för den som är gift samt för den som på grund av sjukdom, lyte, vanförhet eller hög ålder är oförmögen att inställa sig vid valförrättningen i sitt valdistrikt. I det förra fallet tjänstgör maken som bud, i det senare får som bud användas väljarens barn, barnbarn, fader eller moder eller syskon eller hans vårdare.

Vid röstavlämning genom bud anordnas s. k. valsefelsförsändelse. Försändelsen består av innerkuvert och ytterkuvert på i stort sett samma sätt som den försändelse som avlämnas vid poströstning samt utlands- och fartygsröstning. Försändelsens innerkuvert läggs in i ytterkuvertet i närvaro av ett vittne och, om försändelsen skall avlämnas av annan än make, även av budet. Vittnet och budet skriver sina namn på ytterkuvertet.

Valsefelsförsändelse avlämnas vid valförrättningen i väljarens valdistrikt. Sedan ordföranden vid valförrättningen konstaterat att försändelsen är i behörig ordning och att väljaren är röstberättigad i valdistriktet, bryter han ytterkuvertet och lägger ned innerkuvertet i valurnan. Valsefelsförsändelse för äkta make får, om andra maken själv poströstar

eller röstar hos utlandsmyndighet eller på fartyg, avlämnas i samband därmed. I sådant fall innesluts valsedelsförsändelsen i ännu ett ytterkuvert, vilket motsvarar ytterkuvertet vid vanlig post-, utlands- eller fartygsröstning.

Den som röstar på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg måste förete sitt röstkort. Vid röstning på fartyg får dock den som innehar sjöfartsbok avlämna valsedel, även om han inte kan förete röstkort. Däremot finns inte något krav på röstkort när valsedeln avlämnas i valdistrikt. När valsedelsförsändelse för äkta make avlämnas på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg måste väljarens röstkort företes. Röstkort som företes återlämnas till väljaren.

2.1.5 Röstsammanräkning och mandatfördelning

De röster som har avgetts i valdistrikten räknas dels preliminärt av valförrättarna ute i vallokaler, dels definitivt hos länsstyrelserna. Den preliminära sammanräkningen äger rum så snart som möjligt efter röstningens slut. Därvid sorteras valsedlarna i grupper efter partibeteckning och räknas gruppvis. Varje grupp av valsedlar läggs in i kuvert som förses med anteckningar om innehållet och förseglas enligt utförliga regler. Efter den preliminära räkningens slut sänds valmaterialet inklusive protokoll och röstlängd ofördröjligen till länsstyrelsen. Försändelsen går i regel som värdepост. Den definitiva räkningen hos länsstyrelsen börjar så snart det kan ske. Därvid räknas också de valsedlar som har kommit in till länsstyrelsen från postanstalter, utlandsmyndigheter och fartyg. Såväl preliminär som definitiv sammanräkning sker för hand. Vid samtidiga val räknas alltid riksdagsval först. Sammanräkningsförrättningarna är offentliga.

Vid röstsammanräkningen prövas också frågor om valsedels giltighet. I detta hänseende gäller delvis ganska invecklade regler. Bl. a. är valsedel ogiltig, om den innehåller kännetecken som uppenbarligen blivit anbragt med avsikt på sedeln, om den saknar partibeteckning eller om den innehåller mer än en partibeteckning. Vidare gäller som huvudregel att valsedel är ogiltig, om papperet har annan färg än den föreskrivna eller om den saknar giltigt namn. Om det finns mer än en valsedel i valkuvertet, är valsedlarna i kuvertet i princip ogiltiga. Vid den preliminära röstsammanräkningen inskränker sig prövningen av valsedels giltighet till utsortering av sedlar som kan antas vara ogiltiga.

Mandaten i riksdagen fördelas efter ett riksproportionellt system. Fördelningen görs av centrala valmyndigheten dels preliminärt på grundval av resultaten av den preliminära sammanräkningen i valdistrikten, dels definitivt på grundval av länsstyrelsernas protokoll över sammanräkningen i valkretsarna. Vid den preliminära fördelningen fördelas samtliga 350 mandat på partier. Av dessa är 40 mandat s. k. utjämningsmandat som tillförs valkretsarna vid sammanräkningen. Övriga 310 mandat är fasta valkretsmandat som tilldelas valkretsarna före valet. Den definitiva

mandatfördelningen omfattar dessutom fastställandet av vilka kandidater som skall tillträda partiernas mandat i varje valkrets. Länsstyrelsen har inte bara att räkna samman giltiga röster för de olika partierna i valkretsen utan skall även fastställa ordningen mellan partis kandidater i kretsen till det antal som behövs. Till ledning för att bestämma hur många kandidater som härvid behöver tas upp i ordningen för varje parti finns den preliminära mandatfördelningen. I detta sammanhang bör erinras om förslaget i prop. 1972:66 att det skall finnas ersättare för riksdagsledamöterna. Förslaget, som förutsätter grundlagsändring, har antagits som vilande (KU 1972:30, rskr 204).

Riksdagsval avslutas med att centrala valmyndigheten kungör valutgången i Post- och Inrikes tidningar. Av kungörelsen framgår dels hur många mandat i riksdagen som har tillfallit varje parti, dels hur många mandat som varje parti har fått i varje valkrets, dels vilka kandidater som har erövrat mandat. Centrala valmyndigheten utfärdar fullmakter för dem som har valts.

Mandatfördelningen vid kommunalval handhas helt och hållet av länsstyrelsen, som alltså både fördelar mandat mellan partier och fastställer vilka av partis kandidater som skall tillträda partiets mandat. Länsstyrelsen utser även suppleanter för landstingsmän och fullmäktige i kommuner där det skall finnas suppleanter för fullmäktige. Mandatfördelningen såväl mellan som inom partierna sker vid kommunalvalen för varje valkrets för sig. Kommunalvalen avslutas med att protokollet över förrättningen läses upp.

2.1.6 Valbesvär

Besvär över val prövas av regeringsrätten. Besvärstiden är tio dagar. Gäller besvärerna riksdagsval, ges besvärshandlingen in till centrala valmyndigheten. Gäller de kommunalval, ges de in till länsstyrelsen.

2.1.7 Kostnader för val

Det är i princip partiernas sak att svara för valedelsframställningen. Statsverket tillhandahåller emellertid kostnadsfritt papper för framställning av valedlar för riksdagsval och för kommunalval som förrättas samtidigt med riksdagsval. Dessutom kan, i den omfattning som regeringen bestämmer, parti som är representerat i riksdagen få ersättning av statsverket för iordningsställande av valedlar för riksdagsval samt för val av landstingsmän och av fullmäktige i kommun som inte ingår i landstingskommun. Kommunerna har också viss möjlighet att lämna bidrag till partis valedelskostnader för fullmäktigval.

Endast statsverket får tillverka valkuvert. Valnämnd får utan kostnad samtliga de kuverttyper som skall användas vid riksdagsval. Vid kommunalval ersätter kommunen eller – vid kyrkofullmäktigval – församlingen statsverket för kostnaderna för tillverkningen av valkuvert och kuvert för valedelsförsändelser. Statsverket svarar för kostnaden för ytterkuverten

vid post- och utlandsröstning även vid kommunala val.

Vid både riksdags- och kommunalval åligger det kommunen att anskaffa vallokaler och svara för att dessa utrustas på föreskrivet sätt. Kommunen står även för kostnaderna för valskjutsar.

Röstmottagare på fartyg får ersättning av statsverket för de kostnader röstmottagningen föranleder.

2.2 Förfarandet vid 1970 ars samtidiga val

Som förut har nämnts genomfördes år 1969 ändringar inom valförfarandets ram i syfte att trygga ett smidigt och snabbt genomförande av de tre samtidiga valen 1970. Genom ändringarna fick förfarandet i huvudsak följande utformning.

Ett enhetligt valkuvert användes för alla de tre samtidiga valen. Valkuverten - liksom de innerkuvert som användes vid valsedelsförsändelser - hade de två nedre hörnen avskurna. Färgen på den inläggande valsedeln syntes i de avskurna hörnen varigenom kuverten lätt kunde hänföras till rätt val. Något krav på att val- eller innerkuvert skulle vara tillslutna när de överlämnades till valförrättaren uppsälldes inte.

Det ytterkuvert i vilket den som röstade genom valsedelsförsändelse skulle lägga de innerkuvert han gjort i ordning var så utformat att samma ytterkuvert kunde användas både när försändelsen lämnades av make och när försändelsen avlämnades av sjuk eller handikappad väljares vårdare.

Även vid röstning på postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg användes ett gemensamt ytterkuvert. Det var konstruerat som ett fönsterkuvert i vilket lades - förutom valkuverten resp. ytterkuvert med valsedelsförsändelse - väljarens röstkort. Röstkortet placerades närmast ytterkuvertets fönster så att dess uppgifter kunde läsas genom kuvertets fönster. Väljaren befriades alltså från att fylla i ytterkuvertet med motsvarande uppgifter.

Genom dessa åtgärder kunde det totala antalet kuverttyper vid de samtidiga valen nedbringas från 15 till 4.

Vid valen fick användas endast valsedlar av standardiserat format. Blanketter till valsedlar tillhandhölls av statsverket efter beställning från partier. Om beställaren begärde det, försåg statsverket valsedelsblanketterna med partibeteckning, kandidatnamn och övrigt tryck. För att färgen på valsedeln skulle synas genom valkuvertets eller innerkuvertets avskurna hörn fick valsedeln inte vikas före inläggandet i kuvertet.

Om parti vid beställningstillfället var representerat i den församling valet gällde och beställningen gjordes av behörig företrädare för partiet, fick partiet valsedlar gratis till ett antal som motsvarade fem gånger antalet röstberättigade - om valsedlarna skulle användas för riksdagsvalet - i valkretsen och - om de skulle användas för annat val - i valet. Annat parti fick betala sina valsedlar i förskott. Blev sådant parti genom valet representerat i den församling valet gällde och hade beställningen gjorts av behörig företrädare för partiet, fick partiet ersättning med ett belopp som motsvarade kostnaden för det antal valsedlar som partiet högst hade

kunnat få gratis. Hade beställda valsedlar betalats i förskott och hade de använts för parti som var berättigat att få sådana gratis vid valet, återbetalades förskottet till partiet i den mån partiets "fria" valsedelskvot vid valet därigenom inte överskreds.

Det ålåg centrala valmyndigheten att fastställa en sista dag när beställning av valsedlar med tryck senast skulle göras för att leverans skulle kunna ske senast den 31 juli 1970. I vissa fall -- t.ex. när valsedelsbeställningen avsåg val i kommun som berördes av indelningsändring -- fick centrala valmyndigheten bestämma en senare dag för sådan beställning. Inkom beställning efter den bestämda sista beställningsdagen, fullgjordes leverans endast om det kunde ske före valdagen och utan att tidigare gjorda beställningar försenades.

Vid 1970 års val var huvudregeln att valet i valdistrikten skulle pågå utan avbrott mellan kl. 8 och 21. Länsstyrelsen fick efter framställning från valnämnden bestämma andra tider för valförrättning. Röstning skulle dock alltid kunna ske minst två timmar mellan kl. 8 och 15 och mellan kl. 19 och 21.

Andra och enklare regler om valsedels ogiltighet gällde vid detta val. Valsedel skulle ogiltigförklaras endast om den saknade partibeteckning eller hade mer än en partibeteckning eller om den var märkt. Kravet på att valsedeln skulle uppta giltigt kandidatnamn gällde alltså inte vid 1970 års val. Innehöll val- eller innerkuvert mer än en valsedel var alla valsedlarna ogiltiga. Innehöll kuvertet högst tre valsedlar och bar de alla samma partibeteckning tillgodoräknades en valsedel det angivna partiet. Namnen ansågs dock som obefintliga.

Det förfarande som användes vid 1970 års val avvek, som framgår av den nu lämnade redogörelsen, på åtskilliga punkter från det som dittills tillämpats. Att foga in dessa ändringar fullt ut i gällande lagstiftning ansågs stöta på stora svårigheter särskilt som den tid som stod till förfogande för reformarbetet varit utomordentligt knapp. I stället valdes den tekniken att en del av ändringarna -- främst de som avsåg valsedlarnas och kuvertens utformning, valsedelsframställning och valsedelstildelning samt vissa ändringar i sammanräkningsförfarandet -- togs in i en särskild lag, lagen (1969:825) om de allmänna valen den 20 september 1970. Övriga ändringar byggdes in i den gällande lagstiftningen. Denna lösning framstod som desto naturligare, framhölls det i propositionen, som en genomgripande reform av valförfarandet stod för dörren. Det kunde därför förutses att de regler som togs in i den särskilda lagen skulle komma att tillämpas endast vid valen den 20 september 1970.

2.3 VTU:s förslag till ett maskinellt förfarande vid valen

2.3.1 Allmän bakgrund

Under den utredningsetapp som avslutades med betänkandet (SOU 1969:19) Ny valteknik tvingades VTU av tidsskäl att ägna huvuddelen av sitt arbete åt förfarandet vid riksdagsvalen. I fråga om dem lade VTU

fram förslag till ett förfarande där maskinella hjälpmedel utnyttjades vid både röstning och sammanräkning. För kommunalvalens del innebar förslaget övergång till ett maskinellt röstningsförfarande. Sammanräkningen däremot förutsattes skola ske helt manuellt.

Vid remissbehandlingen fick förslaget ett genomgående positivt mottagande. Man fann allmänt att de lösningar som VTU kommit fram till skulle leda till ett enklare och snabbare förfarande både vid röstning och sammanräkning. Den kritik som förekom tog främst sikte på att förslaget inte medgav en valdistriktsvis redovisning av rösterna. Vidare framhölls det – särskilt från kommunalt håll – att det var otillfredsställande att de kommunala valen inte kunde redovisas preliminärt redan under valnatten.

I den utredningsetapp som inleddes på hösten 1969 och som avslutades med betänkandet (SOU 1971:72) Maskinell teknik vid de allmänna valen var uppgiften bl. a. att fullt ut foga in de kommunala valen i det maskinella systemet. Dessutom hade VTU att utforma systemet dels så att i vart fall de i vallokal avgivna rösterna skulle kunna redovisas valdistriktsvis, dels så att poströstningen kunde få pågå även på valdagen. 1969 års förslag innebar nämligen ett poströstningsslut på fredagen före valdagen. Dessutom innefattade uppdraget en allmän översyn av det tidigare framlagda förslaget i syfte att om möjligt göra detta än enklare och effektivare.

Det förslag som VTU lade fram år 1971 bygger alltså på de grundläggande lösningar som VTU presenterade redan i 1969 års betänkande. 1971 års betänkande hänvisar sålunda på åtskilliga punkter till 1969 års. En samlad redogörelse för det valförfarande, som VTU förordar, måste alltså bygga på båda de förslagen. En sådan redogörelse lämnas i det följande.

2.3.2 Huvuddragen i det maskinella förfarandet

Enligt VTUs mening är det nuvarande förfarandet omständligt och långsamt särskilt i sammanräkningsledet. Ett enklare och effektivare sammanräkningsförfarande kunde fås om den nuvarande manuella behandlingen av valmaterialet ersattes av en maskinell. Redan en sådan reform skulle enligt VTUs mening innebära en väsentlig förbättring i förhållande till nuläget. Åtskilliga tids- och personalkrävande arbetsuppgifter som det nuvarande förfarandet lägger på sammanräkningsmyndigheterna skulle försvinna. En reform bör emellertid enligt VTU göras mer genomgripande än så. I den bör inbegripas åtgärder som gör det möjligt att få fram ett tillförlitligt valresultat i mycket nära anslutning till valet, och helst redan under valnatten. Den maskinella sammanräkningen blir därvid bara ett – låt vara betydelsefullt – medel att nå detta mål. Från dessa allmänna utgångspunkter har VTU utarbetat ett nytt valförfarande där maskinella hjälpmedel utnyttjas både vid röstning och sammanräkning och som medger att ett i princip fullständigt resultat – såvitt gäller rösternas fördelning på partier – kan meddelas redan under valnatten.

VTU föreslår att valsedlarna får formen av hälkort och förses med maskinläsbar information om parti, val och listtyp. Vid röstning ersätts de nuvarande valkuverten av en specialkonstruerad kassett av plast i vilken väljarna placerar sina valsedlar. Kassetten överlämnar han till valförrättaren. Denne placerar kassetten med valsedeln i öppningen till en likaledes specialkonstruerad valbox. Genom att trycka ned ett handtag på boxen ombesörjer valförrättaren att valsedeln frigörs ur kassetten och uppsamlas i valboxen utan att valhemligheten röjs. Kassetten kan sedan användas på nytt.

Enligt förslaget skall någon sammanräkning av valsedlarna inte göras i valdistriktet. I stället förs valboxarna omedelbart efter räkningens slut till särskilt inrättade räkningscentraler, där valsedlarna räknas i datorer. Genom att vid valförrättningen placera ett särskilt kort med uppgift om valdistriktet i maskinläsbar form blir det möjligt att redovisa avgivna röster partivis på valdistrikt. Så många räkningscentraler föreslås inrättade att valboxarna kan beräknas på räkningscentralen inom två timmar efter röstningens slut. Ett i princip slutligt besked om riksdagsrösternas fördelning på parti kommer enligt förslaget att föreligga några timmar efter det vallokaler stängts.

Förslaget förutsätter att valboxar och kassetter skall användas även vid röstning på postanstalt. Medan en valbox skall användas för vart och ett av de val som förrättas i vallokaler, skall samtliga de valsedlar som den poströstande avlämnar uppsamlas i en valbox. Dessutom skall väljarens röstkort uppsamlas i boxen. Detta får alltså formen av ett hälkort. Genom att förse hälkortet med maskinläsbar information om bl. a. väljarens namn, den nödvändiga rösträtts- och dubbelröstkontrollen utförs maskinellt. Sammanräkningen av poströsterna skall enligt förslaget ske i en för hela landet gemensam räkningscentral.

Vid röstning hos utlandsmyndighet och på fartyg används inte valboxar och kassetter. Väljaren lägger i stället in sin valsedel i kuvert som i sin tur placeras i ett ytterkuvert tillsammans med väljarens röstkort. Detta ytterkuvert sänds sedan in till centrala valmyndigheten som med hjälp av en kassett uppsamlar de valsedlar väljaren avgivit i en valbox. Denna sänds sedan till den gemensamma räkningscentralen.

Förslaget förutsätter att möjligheten att rösta med valsedelsförsändelse behålls. För sådan röstning används inner- och ytterkuvert. Innerkuverten placeras i en kassett och uppsamlas i valboxen.

Genom att datorer används vid sammanräkningen blir det enligt förslaget möjligt att i stor utsträckning göra även fördelningen av mandatet inom partierna maskinellt.

VTU beräknar att de definitiva valresultaten skall föreligga senast två veckor efter valet.

2.3.3 Närmare om valapparaturen (valboxar och kassetter)

VTU konstaterar att snabbheten i ett maskinellt sammanräkningsförfarande inte enbart är beroende av sammanräkningsmaskinernas kapacitet.

tet. Av betydelse är även de åtgärder som skall vidtas innan maskinbearbetningen kan komma i gång. Skulle valsedlarna ligga inneslutna i kuvert när de kom in till räkningscentralerna, skulle det bli ett tidskrävande arbete att förbereda sammanräkningen. Enligt VTU:s mening borde valsedlarna vid ankomsten till centralerna därför i princip kunna placeras direkt i sammanräkningsmaskinen. VTU kom därför fram till att kuvert kunde undvaras i normalfallet och röstningen i stället ske med hjälp av kassett och valbox. I detalj föreslogs förfarandet utformat på följande sätt.

När väljaren kommer in i vallokalen erhåller han en kassett för vart och ett av valen. I kassetten placerar han på en avskärmad plats i vallokalen sin valsedel. Kassetten är symmetrisk, varför det är likgiltigt hur väljaren stoppar in valsedeln i denna. Väljaren går sedan fram till valförrättaren och överlämnar kassetten. Kassetten är vidare så konstruerad att båda kortsidorna på den inneliggande valsedeln är delvis synliga. Självfallet får dessa synliga delar inte innehålla någon information som kan avslöja hur väljaren röstar. Valförrättaren placerar kassetten i öppningen på den specialkonstruerade valboxen, sedan han förvässat sig om att väljaren är röstberättigad. Genom att trycka ner boxens manöverarm sätter valförrättaren därefter i gång boxens nedmatningsmekanism. Därvid frigörs valsedeln från kassetten och matas ner i boxens förvaringsutrymme. Kassetten blir kvar i boxens nedmatningsöppning. Sedan valsedeln matats ner i boxen tas kassetten ur boxens öppning och kan användas på nytt. Valboxen är så konstruerad att den inte accepterar kassetten, om den innehåller mer än en valsedel och så att kassetten inte kan avlägsnas från boxen förrän valsedeln matats ner i boxen.

Kassetter och valboxar används även vid röstning med valsedelsförsändelse. Den som överlämnar valsedelsförsändelse från annan skall självfallet inte kunna se hur väljaren röstat. Valsedeln ligger därför liksom nu innesluten i ett särskilt innerkuvert när den överlämnas till den som ger in valsedeln. Innerkuverten placeras i sin tur i ett ytterkuvert, som är gemensamt för de båda slagen av valsedelsförsändelser. Innerkuvertet är utformat så att valförrättaren/röstmottagaren kan kontrollera att valsedeln har föreskriven färg utan att öppna kuvertet. När valförrättaren/röstmottagaren gjort de föreskrivna kontrollerna, placerar han innerkuvertet i en kassett och öppnar kuvertet på ena kortsidan. När valboxens manöverarm trycks ner frigörs valsedeln ur kuvertet och uppsamlas i boxens förvaringsutrymme. Kuvertet stannar kvar i kassetten, varifrån det därefter lätt kan avlägsnas.

2.3.4 Närmare om valsedelssystemet

Ett maskinellt sammanräkningsförfarande kräver självfallet valsedlar som är anpassade till den maskin i vilken sammanräkningen skall ske. VTU konstaterar i 1971 års betänkande att det f. n. inte finns förutsättningar för att använda andra maskiner än sådana som läser valsedlar med maskinläsbar information i form av hålmarkeringar. Valsedlarna måste

alltså utformas som hälkort.

Det är ett oefftergivligt krav att valedelssystemet utformas så att det finns absoluta garantier för att den information på valedeln som vägleder väljaren – dvs. i första hand partibeteckningen i klartext – överensstämmer med den som styr den maskinella bearbetningen – dvs. motsvarande maskinläsbara markeringar. Sådana garantier kan enligt VTU uppenbarligen inte nås med mindre än att hela framställningsproceduren sker på ett och samma ställe. Det är alltså enligt VTU:s mening uteslutet att organisera valedelsframställningen så att valedlarna förses med informationen i klartext i ett framställningsled och med motsvarande maskinläsbara information i ett annat. Slutsatsen blir alltså att staten – genom centrala valmyndigheten – måste svara för framställningen. Vidare konstaterar VTU att den enda tekniskt möjliga framställningsordningen är att förse valedlarna med tryck och de maskinläsbara markeringarna i en och samma process.

Med utgångspunkt från de tilldelningsregler som gällde vid 1970 års samtidiga val har VTU undersökt vilka konsekvenser från produktions- tekniska och andra synpunkter som en övergång till hälkortsvalsedlar med maskinläsbar information skulle få i ett fullt utbyggt maskinellt förfarande, dvs. ett förfarande där alla de samtidiga valen räknas maskinellt. Till 1970 års val framställdes totalt ca 540 miljoner valedlar. Dessa fördelade sig på drygt 6 000 olika typer. Det antal hälkortsvalsedlar som behöver framställas till 1973 års val torde, med oförändrade tilldelningsregler, komma att uppgå till ca 600 miljoner. Av dessa kommer bara inemot 3 % – eller drygt 15 miljoner – att användas för sitt egentliga ändamål. VTU framhåller att det förhållandet att så stora valedelsupplagor måste framställas till väsentlig del torde bero på att valedeln anses fylla funktioner vid sidan av den som sedeln primärt är avsedd för, dvs. för att väljaren skall kunna ge till känna vilket parti han vill stödja och vilka personer han vill se i den församling valet gäller. VTU räknar med att det kommer att ta 3–4 månader att framställa det angivna antalet hälkortsvalsedlar, förutsatt att tillverkningen delas upp mellan de två företag i landet som kan tillverka hälkortsvalsedlar. Anlitas endast ett av dessa, synes det enligt VTU realistiskt att räkna med en produktionstid av minst 7 månader. Det kan alltså enligt VTU konstateras, att en övergång till hälkortsvalsedlar men med i övrigt oförändrade valedelsregler får till följd att partierna måste klara av sina nomineringar i mycket god tid före valen.

VTU menar för sin del att om det nuvarande valedelssystemet överförs på hälkortsvalsedlarna, uppfylls inte de allmänna krav som enligt VTU:s mening bör ställas på ett sådant system. VTU har därför funnit skäl att ta upp frågan om valedelssystemet till en förutsättningslös diskussion. Denna har resulterat i ett alternativt valedelssystem som enligt VTU:s mening gör det möjligt dels att förlägga nomineringarna närmare valet, dels att tillhandahålla väljarna valedlar även på postanstalterna och dels att ernå rimligare valedelskostnader. Det alternativa systemet innebär kort uttryckt att några namn inte längre skall tas upp

på valsedlarna. Dessa kommer alltså enbart att innehålla parti- och listtypbeteckning. Systemet förutsätter att väljarna informeras särskilt om vilka kandidater som partierna ställer upp med på sina valsedlar. Detta kan enligt VTU ske dels genom broschyurer, annonser, affischer och liknande, dels genom förteckningar över kandidaterna i varje avskärmat utrymme i vallokalen och på varje postanstalt.

Fördelarna med det alternativa systemet är enligt VTU:s mening uppenbara. Sambandet mellan kandidatnomineringar och valsedelsframställningen bryts sålunda helt. Nomineringarna kan ske mycket nära valet. Valsedlarna kan tryckas när som helst och vid den från kostnadsynpunkt lämpligaste tidpunkten. Eftersom valsedeln som sådan inte har något större informations- eller propagandavärde, bör valsedelsupplagorna kunna hållas på en rimlig nivå. De valsedlar som inte använts vid ett val kan utnyttjas vid ett följande val. Systemet innebär alltså på sikt lägre valsedelskostnader och förkortad framställningstid. Dessutom kommer det alltid att finnas ett tillräckligt antal valsedlar i lager om ett nyval skulle bli aktuellt.

En väsentlig fördel med det alternativa systemet är vidare enligt VTU att valsedelsdistributionen blir enklare. Riskerna för svårbemästrade fel och misstag reduceras praktiskt taget helt. Eftersom valsedlarna inte är knutna till någon viss valkrets kan valsedlar avseende samtliga val och av alla typer tillhandahållas på postanstalterna. I systemet ligger också att antalet namn på valsedeln inte behöver begränsas av hänsyn till valsedelns format. Systemet har även den fördelen att det antal valsedelstyper som behöver framställas till ett val kan minskas avsevärt. Om ett parti inte i någon valkrets nominerar mer än en grupp kandidater behövs bara en enda valsedelstyp för partiet. Gäller det riksdagsvalet minskar alltså antalet valsedelstyper med 27 för partiet. Under samma förutsättning minskar antalet för partiet vid kommunfullmäktigvalet med ca 500.

Under utredningsarbetets gång presenterade VTU det alternativa systemet för representanter i de politiska partierna. Reaktionerna på systemet blev emellertid blandade. De som var positiva menade att systemet visserligen inte var helt invändningsfritt men framhöll att dess fördelar dock var uppenbara. De som var kritiska mot systemet har visserligen vitsordat dess tekniska förtjänster. Man har emellertid ansett att systemet från andra synpunkter är sämre än det nuvarande, främst därigenom att det enligt kritikernas mening innebär en försvagning av personvalsmomentet i valakten.

Mot bakgrund av den tveksamhet som sålunda kommit till synes inför det alternativa systemet, har VTU inte ansett sig nå kunna föreslå att valförfarandet skall grundas på detta. Till detta ställningstagande har även bidragit den omständigheten att införandet av maskinell teknik vid alla de samtida valen blir mer krävande om den nuvarande ordningen med namnvalsedlar behålls än om den alternativt framförda ordningen genomförs. Det är sålunda enligt VTU tekniskt och administrativt lätt att gå över från ett namnvalsedelssystem till ett system med namnlösa valsedlar om det vid remissbehandlingen eller senare skulle visa sig att de politiska

förutsättningarna för den senare valsedelordningen skulle föreligga. VTU begränsar sig därför till att föra fram systemet som en lösning som bör övervägas ytterligare, närmast inom de politiska partierna.

VTU utgår alltså i sina fortsatta överväganden från att det nuvarande valsedelssystemet i princip behålls, dvs. att valsedlarna såvitt gäller innehållet, utformas på samma sätt som hittills. Vissa jämkningar föreslås dock. Sålunda menar VTU att bestämmelsen om det högsta antal namn som får finnas på valsedeln bör slopas. Genom övergången till valsedlar av hålkortsformat står ett givet utrymme till förfogande för den text -- partibeteckning, kandidatnamn osv. -- som skall resp. får finnas på valsedeln. Mot denna bakgrund är det svårt att motivera en regel som maximerar antalet kandidatnamn på valsedeln. De omständigheter som bestämmer hur många namn som ett parti anser sig böra föra fram växlar från valkrets till valkrets och från kommun till kommun, bl. a. beroende på hur många listtyper som partiet avser att gå fram med. En lämpligare ordning är enligt VTU att partierna själva inom den givna utrymmesramen får bedöma och avgöra hur många kandidater som de vill föra fram på varje valsedelstyp. Vill t. ex. ett parti i en kommun på en valsedel gå fram med mer än dubbelt så många namn som antalet platser i fullmäktige så bör partiet få göra detta om man är villig att godta en mindre typografisk stilsort.

VTU framhåller emellertid att man genom att införa ytterligare en valsedelstyp kan uppnå några av de fördelar som är förbundna med det tidigare skisserade systemet med namnlösa valsedlar. Genom att införa valsedlar med enbart partibeteckning i klartext och maskinläsbar form kan önskemålet att valsedlar för de olika valen skall finnas tillgängliga på postanstalterna i princip tillgodoses. Eftersom VTU utgår från att den vid 1970 års val tillämpade regeln att valsedel inte behöver uppta något namn för att bli giltig skall gälla även i fortsättningen, kan väljarna alltid räkna med att finna "sitt" partis valsedlar på posten för vart och ett av valen. Väljaren skall kunna fylla i namn på partimarkerad valsedel om han vill göra det. En förutsättning för den maskinella bearbetningen är att det även på dessa valsedlar finns en förmarkerad ruta där väljaren får markera i maskinläsbar form att han utnyttjat möjligheten att förse valsedeln med kandidatnamn. Dessa valsedlar bör självfallet framställas för vart och ett av de samtidiga valen och tillhandahållas av statsverket. Av främst praktiska skäl kan det enligt VTU dock knappast komma i fråga att statsverket skall tillhandahålla väljarna sådana valsedlar för andra partier än sådana som är representerade i riksdagen. Vill annat parti ha sådana valsedlar, föreslår VTU att partiet får beställa sådana valsedlar enligt de regler som föreslås gälla för valsedlar med namn.

Införs valsedlar av nu nämnda typ (partimarkerade valsedlar) öppnas möjlighet att tillhandahålla valsedlar på i första hand postanstalterna. Detta har föranlett VTU att förorda att partiernas fria valsedelskvot skärs ner från fem till fyra gånger antalet röstberättigade. I samband härmed och mot bakgrund av det i VTU:s direktiv uttalade önskemålet om åtgärder för att minska det antal valsedlar som behöver framställas, har

VTU gått ett steg längre och tagit upp de tilldelningsregler som tillämpades vid 1970 års val till förnyat övervägande. VTU har därvid kommit fram till ett nytt och enligt dess mening bättre system vilket VTU föreslår infört. Systemet bygger på dessa principer. För varje val ställer staten ett på visst sätt uträknat belopp till partiernas förfogande. Beloppet motsvarar kostnaden för framställning av valsedlar med partibeteckning, kandidatnamn osv. till ett antal som svarar mot fyra gånger antalet röstberättigade, vid riksdagsval i valkretsen och vid landstings- och kommunfullmäktigval i valet. Partierna får därefter bestämma om de vill ha valsedlar för hela beloppet eller om de vill använda en del av detta till valsedlar och återstoden för annan verksamhet, t. ex. informationsverksamhet inför valet.

Utöver valsedlar med partibeteckning, kandidatnamn osv. -- enligt VTU:s terminologi maskinläsbara valsedlar -- och partimarkerade valsedlar skall väljarna för varje val även ha tillgång till helt blanka valsedelsblanketter (ifyllningsvalsedlar), på vilka väljaren kan föra upp den partibeteckning och de kandidatnamn han vill.

Enligt förslaget skall som redan tidigare antytts valsedlarna föras med en förmarkerad ruta, där väljaren i maskinläsbar form skall kunna ange att han ändrat en valsedels innehåll, t. ex. strukit eller lagt till ett namn, eller att han försett en partimarkerad valsedel med namn eller en ifyllningsvalsedel med partibeteckning och namn. Har sådan ändring eller tillägg gjorts skall enligt förslaget hänsyn tas till åtgärden endast om denna markerats i maskinläsbar form. I detta sammanhang uttalar VTU att om den maskinläsbara informationen i något hänseende skulle avvika från motsvarande uppgift i klartext, så skall den senare gälla. Regeln kompletteras dock i förslaget med en bestämmelse att tryckt partibeteckning på maskinläsbar eller partimarkerad valsedel inte får ändras. Denna bestämmelse är motiverad, påpekar VTU, av hänsyn till önskemålet att underlätta sammanräkningen. Skulle en sådan ändring ändå ha skett, skall enligt förslaget den maskinläsbara partibeteckningen gälla.

2.3.5 Närmare om tiden för röstning

I fråga om tiden för röstning i vallokal erinrar VTU i 1971 års betänkande om de regler som i det hänseendet gällde vid 1970 års val. VTU konstaterar att röstningen gick smidigt vid detta tillfälle. Längre köbildningar var ovanliga. På en del håll förekom t. o. m. mycket långa pauser mellan väljarnas besök. Flera faktorer torde ha bidragit härtill. Själva röstningsförfarandet hade förenklats bl. a. genom att enhetliga valkuvert användes. Vidare var väljarna mycket väl informerade om hur röstningen skulle genomföras. Slutligen medförde de liberaliserade post-röstningsreglerna en starkt ökad poströstningsfrekvens vilket lättade trycket på vallokalerna.

Till erfarenheterna från 1970 års val bör enligt VTU läggas utfallet av de prov med den nya valapparaturen som VTU i samarbete med centrala valmyndigheten lätit genomföra. Utfallet av dessa prov, för vilka en

utförligare redovisning lämnas i det följande, visar att väljarna funnit det nya förfarandet enklare än det hittills använda. Det finns därför goda skäl att anta att röstningen enligt det nya förfarandet skall kunna genomföras snabbare än tidigare.

VTU kommer alltså till slutsatsen att röstningen utan tvekan kan hinnas med i vallokalerna även om röstningstiden där något förkortas. För en förkortning talar även intresset av att få fram valresultatet så tidigt som möjligt på valnatten. Man bör dock därvidlag gå fram med viss försiktighet och inte alltför drastiskt förkorta röstningstiden. VTU har för sin del stannat för att föreslå att vallokalerna skall stänga en timme tidigare än nu, dvs. kl. 20.

Det är ett naturligt önskemål att vallokalerna i allmänhet hålls öppna samma tider över hela landet. Förhållandena skiljer sig emellertid avsevärt på olika håll i landet. Av hänsyn till väljarna i avskilda bygder inrättas ofta särskilda valdistrikt, trots att befolkningen inom området är jämförelsevis fåtalig. Om kommunikationsförhållandena inom valdistriktet inte talar däremot, kan det i sådana fall framstå som omotiverat att hålla öppet för röstning hela valdagen. När särskilda skäl av denna beskaffenhet föreligger i något valdistrikt bör det enligt VTU därför liksom hittills vara möjligt att förordna om ett kortare öppethållande av vallokalen i distriktet. En förutsättning för ett sådant förordnande bör emellertid enligt VTU vara att det finns skäl att anta att väljarnas möjligheter att utöva sin rösträtt inte nämnvärt begränsas genom det kortare öppethållandet. Även dessa undantagsfall bör emellertid kunna regleras jämförelsevis enhetligt, så att röstningen i dessa fall avslutas kl. 17. För att få till stånd en enhetlig bedömning anser VTU att centrala valmyndigheten skall få beslutanderätten i dessa frågor.

Beträffande tiden för poströstningen har undersökningar som postverket på VTU:s uppdrag genomfört visat att denna kan få pågå en del av valdagen även om sammanräkningen av poströsterna koncentreras till en enda, för hela riket gemensam central. VTU har för sin del funnit att fördelen med en centraliserad sammanräkning är så stor att den konsekvensen av en sådan ordning att poströstningen inte kan få pågå hela valdagen bör godtas.

Postverket har vid sina undersökningar funnit att poströstningen på valdagen kan få sluta antingen kl. 11, 13 eller 14.

För egen del förordar VTU att poströstningen avslutas kl. 11 på valdagen. Med denna slutpunkt ökar, enligt VTU:s bedömning, säkerheten för att valboxarna med poströsterna verkligen når räkningscentralen i tid, bl. a. därigenom att det väderlekkskänsliga flyget inte behöver utnyttjas i någon större utsträckning.

I fråga om den tid före valdagen under vilken röstning på postanstalt skall få ske uttalar VTU att den inte funnit anledning att gå ifrån sitt år 1969 framförda förslag att poströstningen skall få börja 18 dagar före valdagen. VTU erinrar om att vid 1970 års val inte mindre än 94,9 % av de poströstande avlämnade sina röster den 18:e dagen före valdagen eller senare. Vad gäller den röstning som äger rum hos utlandsmyndighet

framhåller VTU att det främst med hänsyn till de snabba transportmöjligheter som står till buds - enligt dess uppfattning knappast finns skäl att låta denna börja så tidigt som 30 dagar före valdagen. VTU föreslår därför att även denna röstning skall börja 18 dagar före valdagen. Däremot bör, enligt VTU:s mening, den år 1969 införda regeln att röstning på svenska fartyg i utrikes fart får börja 45 dagar före valdagen behållas. De förhållanden under vilka fartygsröstning sker är så speciella att längre röstningsperiod är motiverad. Med hänsyn till att den tid som det tar att befordra de röster som avgetts hos utlandsmyndighet eller på fartyg till centrala valmyndigheten varierar starkt, är det enligt VTU inte lämpligt att ange en bestämd tidpunkt när röstningen där skall avslutas. I principiell överensstämmelse med vad som hittills gällt, föreslår VTU att röstningen avslutas så att avgivna röster är myndigheten till handa vid en angiven tidpunkt. Denna föreslås bestämd till kl. 11 på valdagen.

2.3.6 Närmare om röstsammanräkningen

Skall valresultatet från alla de samtidiga valen kunna lämnas redan på valnatten och resultatet samtidigt kunna redovisas valdistriktsvis är det enligt VTU:s i 1971 års betänkande framförda uppfattning uteslutet att - som föreslogs år 1969 - företrädesvis utnyttja hålkortssortering vid sammanräkningen. Förser man inte valedlarna med markering för valdistrikt måste man med denna maskintyp särbehandla varje box vid sammanräkningen. Gör man det, är det emellertid tveksamt om man kan lämna något resultat alls på valnatten. Förser man å andra sidan valedlarna med maskinläsbar valdistriktsinformation, kompliceras såväl valedelsframställning som distribution och räkning i utomordentligt hög grad. Går man däremot över till att genomgående utnyttja datorer vid sammanräkningen av vallokalsrösterna, kan de nämnda kraven tillgodoses utan att man behöver tillgripa åtgärder att förse valedlarna med maskinläsbar valdistriktsinformation. En sådan ordning förutsätter emellertid först och främst att datorer kan disponeras på orter som från transportsynpunkt är lämpliga. Undersökningar som VTU företagit visar att tillgången på datorer är sådan att man kan åstadkomma en tillfredsställande indelning av landet i sammanräkningsområden. VTU går inte närmare in på frågan hur denna indelning skall göras. Enligt VTU:s mening bör det vara centrala valmyndighetens sak att besluta i den frågan.

Enligt förslaget fås den valdistriktsvisa redovisningen på följande sätt. Varje valbox innehåller, när den kommer till räkningscentralen, särskilda hålkort som upptar en unik beteckning i maskinläsbar form för det valdistrikt där boxen använts. Vid sammanräkningen är datorn programmerad så att den med ledning av de nämnda korten (av VTU kallat valdistriktskort) dels noterar från vilket valdistrikt som ifrågavarande valedlar kommer, dels också fördelar valdistriktets röster på parti. Uppgiften om den valdistriktsvisa partifördelningen registreras i datorns minne och kan tas fram antingen i omedelbar anslutning till sammanräk-

ningen eller vid ett senare tillfälle.

Beträffande sammanräkningen av de röster som avges på postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg (här i fortsättningen för korthetens skull kallade poströster) föreslår VTU, som tidigare har nämnts, att sammanräkningen av dem koncentreras till en enda, för hela riket gemensam central. I fråga om redovisningen av poströsterna framhåller VTU att det nuvarande valsystemet inte medger en valdistriktsvis redovisning av dem beroende på det sätt varpå sammanräkningen av dessa röster sker. VTU konstaterar att värdet av en valdistriktsvis redovisning av vallokalsrösterna minskar i samma mån som antalet poströster ökar. Vid 1970 års val poströstade ca 700 000 väljare eller drygt 14 %. Mot denna bakgrund har VTU ansett det angeläget att undersöka om det inte är möjligt att redovisa även poströsterna valdistriktsvis. Undersökningarna har visat att sådan redovisning kan lämnas. VTU föreslår en metod för rösträts- och dubbelröstkontrollen som, närmast som en biprodukt, ger möjlighet att redovisa även poströsterna valdistriktsvis. Metoden innebär dels att alla de valseklar som en väljare avger uppsamlas i en och samma valbox, dels att datorer används vid sammanräkningen, dels också att röstkortet redan vid framställningen förses med ett för varje röstberättigad unikt identifikationsbegrepp i maskinläsbar form. Röstkortet, som får formen av ett hälkort, tas om hand vid såväl vallokals- som poströstning. Vid poströstning matas röstkortet ner i boxen tillsammans med de valseklar väljaren avger sedan person- och adressuppgifter gjorts oläsliga. Vid sammanräkningen av poströsterna läses röstkortet in på ett band och valseklarna på ett annat. De två banden förvaras och bearbetas därefter åtskilda. Härigenom förhindras att någon skaffar sig kännedom om hur väljaren röstat. För att möjliggöra en senare maskinell justering beroende på eventuellt förekommande dubbelröster kopplas de två banden samman med ett anonymt referensbegrepp. De röstkort som tagits om hand i vallokalerna sänds in till centrala valmyndigheten och läses in på band. Genom att köra de olika röstkortsbanden mot varandra och mot de band som upptar alla de röstberättigade (dvs. det band från vilket röstlängden framställs, röstlängdsbandet) får man besked om någon dubbelröstat eller röstat på postanstalt utan att vara röstberättigad. Det band på vilket post- och utlandsröster lästs in justeras därefter. Detta sker med hjälp av det förut nämnda referensbegreppet som finns mellan röstkorts- och valseklarsbanden.

VTU menar att den möjlighet till en valdistriktsredovisning av poströsterna som ligger inbyggd i kontrollsystemet skall tas till vara. Detta kan åstadkommas genom att det identifikationsbegrepp som varje röstkort enligt förslaget skall förses med, utformas så att det av detta framgår vilket valdistrikt den röstberättigade tillhör. Vid inläsningen i datorn registreras valdistriktstillhörigheten.

VTU räknar med att huvuddelen av de röster som avgetts i vallokal skall vara framme i den bestämda räkningscentralen inom ca två timmar efter det röstningen avslutats. I de regionala räkningscentralerna skall enligt förslaget delresultat avseende räknade rösters fördelning på parti

och valkrets tas fram vid lämpliga tillfällen under sammanräkningens gång. Dessa delresultat rapporteras till centrala valmyndigheten som ställer samman dem med delresultaten från poströstsammanräkningen och offentliggör delresultaten.

I normalfallet bör enligt VTU:s mening röst- och mandatfördelningen mellan partierna i riksdagsvalet vara klar några timmar efter vallokalernas stängning. Motsvarande resultat från övriga val skall enligt förslaget presenteras så snart som möjligt därefter. VTU framhåller dock att vissa förseningar kan uppstå, t. ex. på grund av transportsvårigheter eller maskinhaveri. De resultat som offentliggörs i anslutning till sammanräkningen på valnatten kan också komma att behöva justeras beroende på utfallet av rösträtts- och dubbelröstkontrollen. Denna kontroll förutsätter, som nämnts, att samtliga protokoll och magnetband med förteckning över vallokalsröster kommit in från räkningscentralerna till centrala valmyndigheten och den kan därför enligt VTU:s beräkningar genomföras tidigast på tisdagen efter valet.

Enligt förslaget skall som regel de valboxar som använts vid röstningen på postanstalt t. o. m. fredagen sändas in till den gemensamma räkningscentralen denna dags kväll. En ny uppsättning boxar skall därefter användas vid röstningen på lördagen och på valdagen. Räkningen av poströsterna skall enligt förslaget få börja redan på kvällen fredagen före valdagen. Det övervägande flertalet poströster förutsätts vara räknade när röstningen i vallokalerna slutar kl. 20 på valdagen. De sålunda räknade poströsternas fördelning på parti och valkrets skall enligt förslaget publiceras då. VTU trycker starkt på att någon publicering inte får ske före denna tidpunkt. Sammanräkningsrutinen skall tekniskt sett utformas så att det blir omöjligt att ta fram några röstsiffror från den maskinella sammanräkningen tidigare än kl. 20 på valdagen.

Så snart rösträtts- och dubbelröstkontrollen genomförts skall enligt förslaget centrala valmyndigheten utse innehavare av de mandat som partierna erhållit. Förslaget utgår från att även denna del av sammanräkningen i största möjliga utsträckning skall ske i datorer. Även vid denna del av sammanräkningen skall riksdagsvalet prioriteras. VTU räknar med att det definitiva resultatet avseende alla de gemensamma valen som regel skall föreligga en à två veckor efter valet.

2.4 VTU:s övriga förslag

Utöver de förslag som har direkt anknytning till den nya valtekniken lägger VTU i betänkandet fram förslag dels till ändringar i förfarandet vid upprättande av allmän röstlängd, dels i reglerna om valnämnd och om vals kungörande. I fråga om den särskilda röstlängden föreslår VTU inte nu några ändringar.

2.4.1 Röstlängdsförfarandet

I fråga om röstlängdsförfarandet framhåller VTU att den allmänna röstlängden f. n. upprättas på grundval av mantalslängden. Denna bind-

ning mellan röstlängd och mantalslängd innebär dels att röstlängden vid ordinarie val är grundad på förhållandena ca tio månader före valdagen dels att en i och för sig röstberättigad person som inte kommit med i mantalslängden inte kan komma med i röstlängden.

VTU erinrar om att ett stort antal personer byter bostadsort varje år. Man torde kunna räkna med att totalt ca 1 miljon människor flyttar under loppet av ett år. Detta leder till att ett mycket stort antal personer upptas som röstberättigade i annat valdistrikt än det inom vars område de faktiskt bor. Åtskilliga personer kommer att vara röstberättigade i valdistrikt som ligger i annan valkrets eller i annan kommun. Dessa konsekvenser är enligt VTU:s mening ägnade att inge betänkligheter av både principiell och praktisk natur. Ett mycket stort antal väljare kommer sålunda att sakna möjlighet att i val påverka den politiska utvecklingen i eller för den ort eller del av landet där de faktiskt är bosatta. Den nuvarande ordningen innebär vidare att ett mycket stort antal väljare saknar praktisk möjlighet att på valdagen rösta i vallokalen för det valdistrikt där de är uppförda i röstlängden utan är hänvisade till att rösta på postanstalt.

Med hänsyn till det anförda har VTU kommit till slutsatsen att en reform av röstlängdsförfarandet för att göra röstlängden mera aktuell framstår som både önskvärd och angelägen. Numera finns de tekniska förutsättningarna för att knyta röstlängden direkt till kyrkobokföringen. Enligt VTU:s mening bör man ta till vara denna möjlighet och alltså slopa den bindning som f. n. finns mellan röstlängd och mantalsskrivning.

Röstlängden måste menar VTU "läsas" viss tid före valet. VTU har ingående provat vilken dag som bör vara kvalifikationsdag – dvs. den dag som skall vara avgörande för om en person skall tas med i längden och i vilken längd han skall tas upp. Olika synpunkter gör sig här enligt VTU gällande. Å ena sidan är det naturligtvis önskvärt att kvalifikationsdagen ligger så nära den ordinarie valdagen som möjligt. Å andra sidan måste kvalifikationsdagen bestämmas under hänsynstagande till den tid som behövs för andra nödvändiga rutiner, t. ex. utläggning av röstlängden för offentlig granskning och anmärkningsprövning. Vidare måste hänsyn tas till att röstkortsframställningen kräver sin tid. En samlad bedömning har lett till VTU till slutsatsen att kvalifikationsdagen bör bestämmas till 30.4. Med 30.4 som kvalifikationsdag kommer längden att kunna läggas ut före den vanligaste semesterperioden.

Det röstlängdsförfarande som VTU föreslår följer i grova drag detta schema. Från länsstyrelsernas personregister framställs ett magnetband – rösträttsbandet – med samtliga personer som 30.4 uppfyller villkoren för rösträtt, dvs. som är svenska medborgare och som uppnått eller under kalenderåret uppnår 19 års ålder. Den som på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbli omyndig eller som inte är svensk medborgare tas alltså inte med. Eftersom röstlängden har giltighet över ett årsskifte och den som fyller 19 år det år röstlängden upprättats enligt gällande regler får rösta nästa kalenderår, görs anteckning om att han får rösträtt först vid val under följande

kalenderår.

På bandet ordnas uppgifterna valdistriktsvis. Från bandet datatrycks sedan röstlängden. För att länsregistret skall hinna föras fram till och med 30.4 -- dvs. för att de ändringar i kyrkobokföringen som inträffar fram till den dagen skall kunna beaktas -- skall enligt VTU den dag då röstlängden senast skall vara upprättad bestämmas till 15.5. VTU föreslår att pastorsämbetena i särskild ordning aviserar länsregistret om sådana förändringar i kyrkobokföringen som inträffar fram till 1.5 och som är av betydelse i rösträttshänseende, t. ex. ändrade medborgarskapsförhållanden samt in- och utvandring.

Röstlängden läggs ut för granskning 21-28.5. Anmärkningar mot längden skall framställas senast 10.6 och prövas av länsstyrelsen vid sammanträde 18.6. Infaller denna dag på en lördag eller söndag hålls sammanträdet påföljande måndag.

Någon omedelbar överprövning av länsstyrelsens beslut skall inte kunna ske. I likhet med vad som gäller f. n. skall dock talan mot länsstyrelsens beslut kunna föras i samband med talan mot det val vid vilket längden länt till efterrättelse.

I det nya förfarandet behövs enligt VTU:s mening inte någon kontrolläsning av längden mot mantalslängden. Vidare menar VTU att man kan förenkla förfarandet och slopa de underrättelser om rösträttshinder som f. n. skall sändas ut till dem som inte är röstberättigade. VTU erinrar i det sammanhanget om att röstkort sänds ut till alla röstberättigade. De röstberättigade skall enligt förslaget uppmanas att senast en viss dag före valdagen -- förslagsvis 25.8 -- kontrollera att de fått röstkort. Om en person inte fått röstkort före denna dag, kan han begära att få duplettröstkort. Skulle det då visa sig att personen inte är upptagen i röstlängden, bör undersökas om fel föreligger i denna. Om så är fallet, skall länsstyrelsen föranstalta om rättelse av röstlängden enligt de regler som f. n. finns i 52 a § Vall.

2.4.2 Valnämnden

VTU erinrar om att de ändringar i vallagstiftningen som genomfördes till 1970 års val bl. a. innebar att valnämnderna befriades från de bestyr med röstlängd och röstkort, som nämnderna tidigare haft att ombesörja. Uppgifterna att lägga ut den allmänna längden för granskning och att utfärda röstkort övertogs då av lokala skattemyndigheten. Medan valnämnden tidigare varje år hade uppgifter som krävde arbete under längre tid, fungerar sålunda nämnden numera endast under valår och då under relativt kort tid. De uppgifter som nämnden har kvar är rent organisatoriskt-administrativa, dvs. att ombesörja att val genomförs inom kommunen på föreskrivet sätt. Dessa uppgifter kräver enligt VTU:s mening knappast ett organ av hittillsvarande typ med en av länsstyrelsen utsedd ordförande och av fullmäktige valda ledamöter. Enligt VTU:s mening innebär det en smidigare ordning om kommunerna lämnas frihet att själva välja den organisationsform man anser lämpligast för att

fullgöra de uppgifter som det här är fråga om. VTU förordar att den blivande vallagstiftningen utformas i överensstämmelse härmed. VTU framhåller att ingenting hindrar att kommun tillsätter en särskild nämnd för ändamålet, men enligt VTU:s mening bör det inte föreligga något tvång att använda sig av denna organisationsform.

2.4.3 Valkungörelsen

VTU påpekar att nuvarande vallagstiftning utförligt reglerar när och på vilket sätt som val skall kungöras och vad kungörelsen skall innehålla. Bestämmelserna har i rättspraxis tillmätts sådan vikt att de felaktigheter vid kungörandet eller i kungörelsen, som kunnat påverka valutgången, som regel föranlett att valet upphävts.

Det är, betonar VTU, en självklar sak att väljarna informeras om att val skall förrättas liksom när och var valet skall förrättas. För denna information framstår emellertid kungörelsen enligt VTU:s mening som en mindre ändamålsenlig form. Den publicitet som omger de allmänna valen -- oavsett om fråga är om ett ordinarie val eller ett ny- eller omval -- gör att väljarna långt tidigare än när kungörelsen utfärdas är medvetna om att val kommer att förrättas. Kungörelsens informations- och läsvärde torde också även i andra hänseenden vara minimalt. De uppgifter i kungörelsen som främst riktar sig till väljarna -- uppgifterna om tid för röstning och om vallokaler -- får väljarna individuellt del av genom de röstkort som numera obligatoriskt tillställs dem. Kungörelsens uppgift om antalet av dem som skall väljas, vilken i första hand torde vara av intresse för partierna, lär dessa ha skaffat sig kännedom om på ett betydligt tidigare stadium. VTU kommer med hänsyn härtill till slutsatsen att kungörelseförfarandet i sin nuvarande form utan olägenhet kan avvaras i fortsättningen.

2.5 Praktiska prov med det av VTU föreslagna maskinella förfarandet

I de tilläggsdirektiv som VTU fick på hösten 1969 förutsattes att det rådrum som uppstatt genom att det maskinella systemet inte kunde införas till 1970 års val skulle utnyttjas till att prova serieproducerade valboxar och kassetter under så realistiska former som möjligt. Utprovnigen borde även utnyttjas för att ge administrativa erfarenheter av det nya systemet. Sådana prov har också genomförts såväl under pågående utredningsarbete som därefter, nämligen dels under senvintern och våren 1971 vid valen av fullmäktige för Umeå studentkår och vid ett par "fingerade" val på ett antal pensionärshem, dels under februari 1972 vid valen till 1972 års värnpliktskonferens.

De val vid vilka apparaturen skulle användas föregicks av information till väljarna om det nya förfarandet. Efter valet har de deltagande intervjuats om erfarenheter av och uppfattning om den nya tekniken.

VTU har i sitt betänkande redovisat erfarenheterna av Umeåvalet och valen vid pensionärshemmen (se bet. s. 76--78). Enligt VTU visar de

gjorda eftervalsundersökningarna att väljarna utan svårighet satt sig in i det nya röstningsförfarandet som de funnit vara lika enkelt eller enklare än ett förfarande av konventionell typ. Sammanräkningen av de vid Umeåvalet avgivna drygt 4 000 röster, vilken utfördes i dator, kunde genomföras utan problem.

Valet till 1972 års värnpliktskonferens genomfördes under RSV:s överinseende. Röstning anordnades på 100 militära förband. Totalt deltog ca 24 000 värnpliktiga som avgav ca 43 000 valsedlar. Väljare som var förhindrad att inställa sig i vallokalen på förläggningssorten kunde rösta genom bud. Vid budröstning lades hålkortsvalsedeln in i ett innerkuvert som i sin tur placerades i ett ytterkuvert. När budet överlämnat ytterkuvertet till röstmottagaren och denna öppnat detta, lades innerkuvertet in i en kassett och öppnades på ena kortsidan. Kassetten placerades sedan i valboxen, varefter den ineliggande valsedeln uppsamlades i valboxen. Av den rapport över valet som RSV upprättat framgår att valapparaturen på det hela taget fungerade väl. Vissa missöden inträffade dock. Flertalet av dessa inträffade när valsedlar som legat inneslutna i kuvert skulle uppsamlas i boxen. Därav föranledda undersökningar visade att en upplaga kuvert i stor utsträckning inte höll de föreskrivna måttoleranserna. Sammanräkningen av värnpliktsvalet kunde, som framgår av rapporten, genomföras utan nämnvärda komplikationer.

2.6 Remissyttrandena över VTU:s förslag⁵

2.6.1 Behovet av en valteknisk reform

Några remissinstanser tar upp den grundläggande frågan om behovet av valteknisk reform. *Länsstyrelsen i Stockholms län* framhåller att en sådan reform framstår som ofrånkomlig mot bakgrund av erfarenheterna från 1970 års val. Att länsstyrelsen lyckades genomföra sammanräkningen av detta val berodde enligt länsstyrelsen inte bara på att man upprättade en särskild organisation av extraanställd personal (tidvis ca 350 personer) och vidtog noggranna förberedelser, utan även på att ett stort antal tjänstemän togs från sina ordinarie arbetsuppgifter för att fylla nyckelfunktioner vid sammanräkningen. Detta ledde i sin tur till en allvarlig eftersläpning i fråga om de vanliga arbetsuppgifterna. Även om man är beredd att acceptera både att handläggningen av de löpande arbetsuppgifterna eftersätts och att personalen tvingas till övertidsarbete i stor utsträckning, kan de valsedelskvantiteter som länsstyrelsen har att ta befattning med inte hanteras med manuella metoder under föreliggande tidspress utan att säkerheten äventyras. Det bör enligt länsstyrelsen inte komma i fråga att ytterligare en gång ta de risker som är förenade med

⁵ Sammanställningen avset de yttranden som avgetts över betänkandet (SOU 1971:72) Maskinell teknik vid de allmänna valen. I fråga om remissyttrandena över det tidigare betänkandet (SOU 1969:19) Ny valteknik hänvisas dels till 1971 års betänkande (s. 15 - 20), dels till prop. 1969:148 (s. 58 - 61).

att genomföra en manuell sammanräkningsförrättning. Sammanfattningsvis uttalar länsstyrelsen att en sammanräkningsförrättning under de förutsättningar som gällde vid 1970 års val under alla förhållanden måste anses utesluten i Stockholms län. Länsstyrelsen kan inte garantera att en sådan förrättning kan genomföras inom avsedd tid. En nämnvärt större organisation än den som verkade vid sammanräkningen 1970 är inte realistisk. Det är enligt länsstyrelsens mening inte försvarbart att bygga detta för hela samhällsfunktionen så vitala förfarande på så osäkra förutsättningar.

Även *länsstyrelsen i Norrbottens län* betonar vikten av att det nuvarande valsystemet snarast möjligt ersätts med ett mera modernt förfarande.

2.6.2 Allmänna omdömen om VTU:s förslag

Allmänna omdömen om det föreslagna systemet är förhållandevis fåtaliga. Flertalet remissinstanser tar upp och granskar olika komponenter i systemet men avstår från sammanfattande omdömen.

En samlad bedömning av förslaget har lett *RSV* till uppfattningen att ett valsystem utformat för användande av maskinell teknik på sätt VTU har föreslagit är så komplicerat från teknisk och administrativ synpunkt att det medför påtagliga risker för att valet inte kan genomföras med den säkerhet och snabbhet som krävs. *RSV*'s yttrande mynnar ut i ett bestämt avstyrkande av förslaget.

Statskontoret framhåller i sitt sammanfattande omdöme om förslaget att man f. n. inte är beredd att tillstyrka det föreslagna systemet. Enligt statskontoret låter sig de högt ställda kraven på snabbhet i insamlings- och räkningsförfarandet svårligen förenas med kraven på absolut tillförlitlighet. Även om enskilda detaljer eller led i det föreslagna systemet i och för sig skulle kunna fungera tillfredsställande, torde det föreslagna systemet totalt sett bli så komplicerat att rimliga krav på tillförlitlighet eller enkelhet inte kan anses vara uppfyllda. *Regeringsrättens ledamöter* säger sig hysa viss tvekan om de tekniska resurserna ännu nått sådan utveckling att en omläggning av valsystemet redan till 1973 års val kan rekommenderas.

Med hänsyn till den osäkerhet som råder i fråga om det föreslagna systemets funktionsduglighet säger sig *länsstyrelsen i Malmöhus län* inte kunna förorda att förslaget i sitt nuvarande skick läggs till grund för lagstiftning. Inte heller *länsstyrelsen i Stockholms län* anser sig kunna tillstyrka utredningsförslaget i dess nuvarande skick. Enligt länsstyrelsen är förslaget behäftat med allvarliga svagheter och oklarheter främst i fråga om de datatekniska funktionerna och röstsammanräkningen i stort.

Länsstyrelsen i Norrbottens län tillstyrker en övergång till maskinell teknik vid de allmänna valen i huvudsaklig överensstämmelse med VTU:s förslag. Även *länsstyrelsen i Jämtlands län* och *Svenska landstingsförbundet* förordar att förslaget efter vissa detaljusteringar läggs till grund för lagstiftning. *Stockholms kommunstyrelse* uttalar att förslaget till

maskinellt system för såväl riksdagsval som kommunalval är motiverat. Förslaget bör enligt kommunstyrelsens mening underlätta valproceduren för både väljare och valfunktionärer. På liknande sätt uttalar sig *Göteborgs kommunstyrelse*.

Flerparten valnämnder ställer sig i huvudsak positiva till det maskinella systemet. *Valnämnden i Stockholm* uttalar att vägande skäl enligt dess uppfattning talar för att en övergång sker till ny teknik vid de allmänna valen i huvudsaklig överensstämmelse med VTU:s förslag.

2.6.3 Närmare om remissinstansernas inställning till förslaget olika delar

Valapparaturen (valboxar och kassetter)

Remissinstanserna förklarar genomgående att de i sin bedömning utgått från att den föreslagna valapparaturen, mot vilken de i och för sig inte har några invändningar att göra, kommer att fungera med den höga grad av säkerhet som måste ställas på den. *Postverkets* yttrande är i detta sammanhang representativt. Där framhålls att en förutsättning för att postverket skall kunna godta det föreslagna systemet givetvis är att valboxen fungerar med en mycket hög grad av säkerhet. Det måste således utgöra absoluta undantag att funktionsfel kan uppstå vid normal hantering. Postverket framhåller vidare att man även med en mycket hög grad av funktionssäkerhet måste gardera sig för att sådana fel kan komma att uppstå under röstningen att boxen inte kan användas.

RSV säger sig inte kunna annat än konstatera att den föreslagna valapparaturen hittills inte visat sig uppfylla de krav på tillförlitlighet som måste ställas i den praktiska hanteringen. Med hänsyn till den viktiga funktion som boxen har för hela valförloppet finner *RSV* det nödvändigt att en helt funktionssäker box kan uppvisas före beslut om anskaffning. Enbart lämnade garantier är enligt *RSV* inte tillräckligt. *Statskontoret* har i sak samma inställning och förklarar att det i nuvarande läge är en öppen fråga om konstruktionen kan anses tillgodose de höga krav på funktionssäkerhet som man måste ställa på den. I detta hänseende kan klarhet vinnas först då man på ett realistiskt sätt praktiskt provat serieproducerade kassetter och valboxar. Under hänvisning till att VTU angett att utfallet av genomförda tester föranlett ändringar i den ursprungliga konstruktionen, uttalar *länsstyrelsen i Malmöhus län* att den ställer sig ytterst tveksam till genomförandet av en valteknik som bygger på hjälpmedel som ännu inte föreligger i en klanderfritt fungerande prototyp.

Valsedelssystemet

Vad VTU anfört i fråga om valsedelssystemet har tagits upp i ett antal yttranden. I dessa konstateras allmänt att den tid som framställningen av valsedlar av hittillsvarande utseende beräknats ta förutsätter en avsevärt tidigare kandidatnominering än hittills.

Länsstyrelsen i Stockholms län framhåller att det är utomordentligt tveksamt om en så lång framställningstid som man synes höra räkna med kan accepteras med hänsyn till partiernas nomineringar och andra administrativa valförberedelser. Bortsett härifrån måste även risken för missöden – som kan få katastrofala följder – vid en så stark koncentrerad valedelframställning beaktas. Skulle nyval bli aktuellt kan valedelsframställningen medföra oöverkomliga svårigheter. Med hänsyn härtill bör det framlagda alternativa förslaget med namnlösa typbetecknade valedlar tas upp till allvarligt övervägande. Enligt länsstyrelsens mening bör man vid en övergång till en maskinell teknik inte vara alltför rädd för att tillgripa lösningar som är nya och ovana för allmänheten men som är tekniskt funktionella. Tekniska och praktiska synpunkter måste tillerkännas grundläggande betydelse om det över huvud taget skall vara möjligt att få fram ett väl fungerande nytt vals-system. Fördelarna med de namnlösa valedlarna är uppenbara och betydelsefulla. En självfallen förutsättning är dock, att alla svårigheter för väljarna att få kännedom om kandidaterna på de olika valedelstyperna undanröjs genom information i bl. a. massmedia och i vallokalerna.

Denna länsstyrelse går emellertid ett steg längre och förordar att man slopar möjligheten att ändra valedel med bestämd kandidatuppsättning och detta oavsett om man stannar för namnvaledlar eller namnlösa valedlar. Med en sådan åtgärd skulle man kunna ytterligare förenkla valförfarandet i dess olika skeden. Inte minst när det gäller att fördela namnen inom partierna, vilken fördelning länsstyrelsen menar kommer att bli mer tids- och arbetskrävande än vad VTU har räknat med, skulle stora vinster vara att göra. Länsstyrelsen fortsätter.

De principiella betänkligheterna mot att slopa ändringsvaledeln bör inte vara alltför stora med hänsyn till att den väljare som önskar en ändring av kandidatsammansättningen har möjlighet att använda en ifyllningsvaledel. Mot bakgrund av den erfarenhet som länsstyrelsen har av röstsammanräkning och valedelgranskning samt länsstyrelsens många kontakter med allmänheten torde man också våga göra det antagandet att väljarna i stor utsträckning har dålig kunskap om de valtekniska effekterna av olika ändringsvarianter samt att strykningar och tillägg i praktiken därför ofta görs på ett slumpmässigt sätt. Ibland är strykningarna kanske mera uttryck för en önskan att demonstrera en uppfattning om viss kandidat än ett genomtänkt försök att verkligen påverka valresultatet. Genom att använda ifyllningsvaledel är det mera sannolikt att den väljare som inte vill godtaga den av partiet uppgjorda listan gör en rangordning mellan kandidaterna som i allo motsvarar hans verkliga uppfattning. Vad gäller valedlarna enligt huvudförslaget, namnvaledlarna, skulle man genom att slopa ändringsvaledeln vidare slippa ifrån de nackdelar som är förknippade med uttryckningsrutan. Man torde nämligen få räkna med att väljarna i vissa fall kommer att glömma att trycka ut rutan eller trycka ut rutan ofullständigt eller i vissa fall trycka ut rutan trots att ingen ändring gjorts i valedeln. För vissa väljare, särskilt äldre personer, kan uttryckandet av rutan tänkas vålla besvär. Risk föreligger även att valedeln vid uttryckandet av rutan skadas på sådant sätt att den inte accepteras av datorn.

Sammanfattningsvis uttalar länsstyrelsen att säkerheten i valsystemet är så betydelsefull att man inte bör avvisa tanken på att modifiera sådana föreskrifter beträffande valproceduren som allvarligt försvårar tillämpningen av ett tekniskt fullgott och säkert system. Enligt länsstyrelsen tillgodoser det nuvarande manuella systemet inte de säkerhetskrav som man måste ställa.

En *minoritet inom länsstyrelsen* (fem ledamöter) uttalar att de av olika skäl har betänkligheter mot ett system med namnlösa valedlar. Under det fortsatta utredningsarbetet bör därför ansträngningarna inriktas på att finna ett tekniskt system som möjliggör bibehållande av valedlar med kandidatnamn.

Svenska kommunförbundet avråder bestämt från att valedlar som används vid val av kommunfullmäktige saknar kandidatnamn.

Valnämnden i Stockholm framhåller att den traditionella valedelstypen med namn i och för sig är att föredra framför den namnlösa valedeln. Namnvaledlar skulle synbarligen förutsätta kandidatnominering 8-9 månader före valet. En så tidig kandidatnominering är enligt valnämnden utesluten. I valet mellan att förkasta det nya valtekniska systemet eller att acceptera det namnlösa valedelsalternativet håller nämnden bestämt före att de namnlösa sedlarna är att föredra med hänsyn till de betydande fördelar som det nya systemet erbjuder i övrigt. Enligt nämndens mening kan den olägenhet som det innebär att valedlarna saknar namn kompenseras främst genom en effektiv information. På liknande sätt uttalar sig *kommunstyrelsen i Stockholm*. Till både valnämndens och kommunstyrelsens yttranden är fogade *reservationer* av i sak samma innebörd som den som en minoritet inom länsstyrelsen i Stockholms län gett uttryck åt. Minoriteten i kommunstyrelsen framhåller dessutom att VTU enligt dess mening inte presenterat någon övertygande motivering varför tryckningen av valedlarna skall behöva ta så lång tid. Minoriteten framhåller att tryckningstiden synes kunna nedbringas t. ex. genom att andra tryckerier än de två av VTU angivna anskaffar den nödvändiga maskinella utrustningen eller, om detta skulle visa sig omöjligt, genom att man utnyttjar utländska tryckerier. Skulle ingen av dessa utvägar kunna användas bör man enligt minoriteten, överväga att endast förse valedlarna för riksdagsvalet och kommunfullmäktigvalet i Stockholm med maskinläsbar information och följaktligen räkna övriga kommunval manuellt.

Regeringsrättens ledamöter uttalar att flera skäl talar för en övergång till namnlösa valedlar. Ledamöterna pekar särskilt på att svårigheter kan uppstå att få rum med alla kandidatnamnen på de till formatet begränsade valedlar som kommer att användas i den nya tekniken. Å andra sidan förefaller det troligt att personvalsmomentet skulle försvagas i sådan grad att starka betänkligheter riktas mot det namnlösa systemet. Frågan om valedlarnas utformning bör därför övervägas ytterligare.

Enligt *RSV* måste centrala valmyndigheten få uppgift om alla kandidatnomineringarna senast 1 mars valåret om valedlarna skall kunna vara färdiga vid utgången av juli månad. Mot bakgrund av de praktiska

erfarenheterna från 1970 års val inger dels den omständigheten att beställningen måste tidigareläggas och dels att förutsättningarna för ändringar i efterhand väsentligt minskar, allvarliga betänkligheter från administrativ synpunkt. Det alternativa valsedelssystem som VTU skisserat är enligt RSV från valteknisk synpunkt klart överlägset ett system med namnvalsedlar. Enligt RSV:s bedömning är det nära nog en förutsättning för att den maskinella tekniken skall vara genomförbar att det alternativa, namnlösa valsedelssystemet kommer till användning.

Enligt *utredningens om den kommunala demokratin* uppfattning är det klart otillfredsställande från kommunaldemokratisk synpunkt att tekniska svårigheter skall tvinga fram kandidatnomineringar inemot ett år före valet. Konsekvenserna blir särskilt orimliga inför 1973 års val med tanke på det stora antal kommunsammanläggningar som skall träda i kraft 1.1.1974. Den tidigaste godtagbara tidpunkten för kandidatnomineringarna är enligt utredningens mening mitten av maj eller den tidpunkt som gällde för valsedelsbeställning vid 1970 års val. Samtidigt avstyrker utredningen det alternativa systemet med valsedlar utan namn. Ett sådant system kan inte sägas ge en rimlig information till väljarna om innebörden av röstningen vid de samtidiga valen. Samma inställning till det namnlösa valsedelsalternativet redovisar *länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus* samt *Jämtlands län* och flertalet valnämnder.

Några remissinstanser tar i sina yttranden upp även andra synpunkter än de nu nämnda på valsedlarnas innehåll. *Göteborgs kommunstyrelse* menar att valsedel för att godtas bör innehålla kandidatnamn. Även *demokratiutredningen* uttalar att det alltid bör finnas kandidatnamn på valsedel.

Förslaget att den väljare som förändrat valsedelns innehåll skall trycka ut en förmarkerad ruta har kritiserats förutom av *länsstyrelsen i Stockholms län* bl. a. av *länsstyrelsen i Malmöhus län* och *valnämnden i Stockholm*. De kritiska instanserna menar att förekomsten av denna ruta komplicerar tillverkning, röstavgivning och sammanräkning.

VTU:s förslag till nytt tilldelningssystem, som bl. a. innefattar en sänkning av den fria kvoten från fem till fyra gånger antalet röstberättigade, har endast föranlett ett fåtal uttalanden vid remissbehandlingen. *Utredningen om den kommunala demokratin* förklarar sig känna tveksamhet inför förslaget som innebär att man genom att locka med ett slags indirekt partistöd skall söka få partierna att begränsa sina valsedelsbeställningar. Enligt utredningens mening bör staten liksom hittills ta på sig kostnaderna för tryckningen av ett visst antal valsedlar medan samhällets ekonomiska stöd till de politiska partierna bör vara oberoende av antalet valsedlar för varje parti. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* finner däremot den föreslagna nedskärningen av den fria kvoten väl motiverad.

Tiden för röstning

VTU:s förslag i denna del har föranlett endast ett begränsat antal uttalanden vid remissbehandlingen.

Postverket framhåller att förslaget om hur poströstningen och trans-

porten av de mottagna poströsterna till sammanräkningscentralen i Stockholm skall ordnas kan godtas. Postverket är berett att åta sig uppdraget att ordna transporterna av poströsterna på de villkor och med de förbehåll som verket angett i sin skrivelse till VTU.

Enligt *utredningens om den kommunala demokratin* mening är det beklagligt att önskemålet om en snabb sammanräkning på valnatten inte tycks gå att uppfylla utan väsentlig begränsning i framför allt möjligheterna att poströsta på valdagen. Den främsta utgångspunkten vid bedömningen bör vara att i så stor utsträckning som möjligt underlätta för alla väljare att delta i valet. Denna målsättning är så väsentlig att den inte bör få stå tillbaka för det från massmedias synpunkt i och för sig förstäneliga önskemålet att ett slutligt valresultat skall föreligga några timmar tidigare på valnatten. Utredningen anser att det nog å bör övervägas om det är rimligt att försämra väljarnas möjligheter att delta i val genom att förkorta tiden för poströstningen. På liknande sätt uttalar sig en *minoritet inom Svenska kommunförbundet*.

Röstsammanräkningen

Utredningens förslag till sammanräkningsförfarande har utförligt kommenterats av de flesta remissinstanserna. Genomgående känner man tveksamhet inför möjligheterna att genomföra den föreslagna datorsammanräkningen inom den tid som VTU förutsatt. Några instanser går längre och förklarar att det inte är möjligt att genomföra sammanräkningen inom de tidsramar som VTU angett.

Statskontoret anser att VTU inte redovisat tillräckligt underlag för att ställa i utsikt att resultatet kommer att kunna föreligga så snart som VTU angett eller några timmar efter vallokalernas stängning på valdagens kväll. Statskontoret framhåller att även om man låter var och en av de deltagande maskinanläggningarna genomgå noggranna systemtester före valnatten är de sammanlagda felmöjligheterna i den föreslagna rutinen, som aldrig repeterats i full skala, synnerligen stora. Hänsynen till säkerheten gör enligt statskontorets mening att det kan ifrågasättas om inte den regionala sammanräkningen bör ske uteslutande med utnyttjande av länsanläggningarna samt eventuellt ytterligare någon eller några andra statliga datoranläggningar.

Länsstyrelsen i Stockholms län framhåller att risken för ett stort antal stopp vid avläsning av hålkort i dator är påtaglig eftersom hålkortsläsarna är mycket känsliga för varje slags avvikelse från det normala på hålkorten. Länsstyrelsen efterlyser en noggrann beräkning av den tidsmässiga planeringen av sammanräkningsarbetet bl. a. med hänsyn till den tid det tar att avhjälpa stopp vid inläsningen.

De krav på hålkorten som ställs i den normala ADB-driften för att medge störningsfri stansning och inläsning är omöjliga att uppfylla i det föreslagna valsystemet, framhåller *länsstyrelsen i Västmanlands län*. Det blir där fråga om mycket stora hålkortsmassor som varit utsatta för mer eller mindre omild behandling i allmänhetens händer. Korten kan också

skadas av regn vid valsedelsutdelningen och av ovarsamma transporter. Man måste därför räkna med att den maskinella inläsningen kommer att försvåras avsevärt och fördröjas på grund av inläsningsstopp och kortkvaddar. På liknande sätt uttalar sig *länsstyrelserna i Jönköpings, Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län*.

SCB betonar att kraven på ett valsystems driftsäkerhet och sekretess måste sättas mycket högt. Risker finns emellertid alltid och driftsäkerheten hos systemet kommer att vara beroende av tillfälliga och/eller oberäkneliga fel som kan uppträda t. ex. kortkvaddar eller fel på någon eller några datorer. SCB understryker att den av VTU angivna tidsplanen för sammanräkningen kan komma att bli mycket svår att hålla.

RSV framhåller att man inte hunnit helt utreda hur sammanräkningsförfarandet skall kunna medhinnas inom rimlig tid. Vissa beräkningar har dock gjorts. Dessa – vid vilka det förutsatts att driftavbrott på grund av t. ex. elavbrott eller maskinfel inte uppstår – visar att riksdagsvalet kan beräknas vara färdigräknat först vid fyrtiden på måndagsmorgon. De övriga två valen beräknas ta vardera ca nio timmar i anspråk, vilket medför att resultatet av kommunvalet kan föreligga under måndagen och resultatet av landstingsvalet först påföljande natt. RSV framhåller att man vid dessa beräkningar också förutsatt att flera dataanläggningar än vad VTU tänkt sig kommer till användning. Vid beräkningarna har man dessutom utgått från att valsedlarna – före inläsningen i dator – bearbetats i s. k. carditioner. I denna pressas fibrerna i hålkorten sönder och veck och andra ojämnheter utjämnas. Mot bakgrund av vad RSV säger sig ha inhämtat från postverket, är det nämligen uteslutet att utan en föregående bearbetning i carditioner läsa in externa hålkort, dvs. hålkort som varit ute hos allmänheten, i en hålkortsläsare, eftersom antalet stopp och kvaddar då blir orimligt stort. Även efter en sådan bearbetning kan man enligt RSV räkna med att ca 1 % av hålkorten kommer att förorsaka stopp vid inläsningen i datorn.

RSV betonar att särskilt sammanräkningen av poströsterna ställer minutiösa krav på noggrannhet. Räkningen av dessa kräver vissa manuella rutiner som inte behövs vid räkningen av vallokalsrösterna. Röstkort och valsedlar, som kan beräknas uppgå till sammanlagt ca 4 miljoner, måste sålunda hållas i en absolut ordning. Bryts ordningen blir det i regel omöjligt att hänföra valsedlarna till rätt valkrets. RSV ifrågasätter om man – trots den mycket goda arbetsdisciplin som måste råda i räkningscentralen – kan utesluta att ordningen i enstaka fall bryts. Under alla förhållanden bör, menar RSV, sammanräkningen av poströsterna ske regionalt och inte centralt som VTU föreslagit. En regional sammanräkning av poströsterna förordas vidare av *länsstyrelserna i Malmöhus, Göteborgs och Bohus samt Västmanlands län*.

DAFA tar i sitt yttrande främst upp de problem som är förbundna med sammanräkningen av poströsterna. Även DAFA menar att de hålkort som skall läsas in i den gemensamma räkningscentralen kan förväntas vara i sämre skick än som är normalt i ADB-produktion. Dels har de varit ute bland allmänheten, dels kan de vara försedda med

”naturliga” ojämnheter på grund av uttryckningsrutorna, inför vilka DAFA f. ö. känner tveksamhet. Det är relativt ovanligt att hålkort som varit ute hos allmänheten används som informationsbärare i ett ADB-system utan att i ett särskilt arbetsmoment genomgå en förbättringsprocess (rekonditionering) innan de avläses av datorn. DAFA säger sig inte känna till något fall där större mängder hålkort läses direkt i dator utan föregående rekonditionering och DAFA menar att det är starkt motiverat att låta valseدلar och röstkort genomgå en sådan rekonditioneringsprocess i carditioner före inläsningen i dator. Utifrån de erfarenheter som postverket har av externa hålkort anser DAFA att det är realistiskt att räkna med att bearbetningen av ca 4 miljoner hålkort i den för riket gemensamma räkningscentralen för poströster kommer att ta sammanlagt ca 3 000 timmar. DAFA:s slutsats blir att förslaget till en centraliserad sammanräkning innebär sådana praktiska svårigheter att DAFA finner sig böra avstyrka det. I stället förordar DAFA en ny utredning för att utarbeta ett förslag till poströsträkning som baseras på ett decentraliserat system. Därvid bör enligt DAFA:s mening särskilt de tekniska och praktiska frågor beaktas som hänger samman med hantering av valseدلar och röstkort.

Länsstyrelsen i Stockholms län gör i sitt yttrande en utförlig analys av det föreslagna sammanräkningsförfarandet. Därvid uppehåller sig länsstyrelsen särskilt vid den del som rör mandatfördelningen inom partierna. Länsstyrelsen framhåller därvid att VTU enligt dess mening i alltför hög grad baserat sitt förslag på antagandet att varken alternativa listor eller ändrings- och ifyllningsvalseدلar i framtiden skall förekomma i någon nämnvärd utsträckning. Ett sådant antagande synes länsstyrelsen alltför äventyrligt. Sannolikheten talar i stället för att partierna kommer att återgå till att använda olika listtyper i större utsträckning än vad som var fallet vid 1970 års val sedan man nu fått erfarenhet av samtidiga val. Man måste vidare beakta att lokala kommunala opinioner nu gör sig hörda på ett mera livaktigt sätt än tidigare. Denna tendens kan leda till ökad förekomst av alternativa listor. Förekomsten av på något sätt avvikande listor liksom förekomsten av dubbelvalssituationer påverkar också på ett avgörande sätt det tidsmässiga genomförandet av alla de tre valen. Sammanfattningsvis uttalar länsstyrelsen att man ingalunda kan utgå från att VTU:s förslag kommer att leda till ett snabbare genomförande av röstsammanräkningen vid 1973 års val. Det finns tvärtom risk för att avslutandet av valen kommer att dra ut ännu längre på tiden om de faktorer som påverkar genomförandet av sammanräkningen – förekomsten av alternativa listor eller spränglistor, benägenheten hos enskilda väljare att godta färdiga listor, antalet platser som skall besättas inom partierna och förekomsten av dubbelvalssituationer – skulle komma att samverka i ogynnsam riktning. Under alla förhållanden återstår, betonar länsstyrelsen, en omfattande detaljplanläggning innan man står på säker grund. Vidare står det klart, uttalar länsstyrelsen, att personalätgången hos olika myndigheter kommer att bli fullt jämförbar med den vid 1970 års val.

Röstlängdsförfarandet

Flertalet av de remissinstanser som yttrat sig över VTU:s förslag till nytt röstlängds- och röstkortsförfarande tillstyrker i princip förslagen. Kritiska röster saknas dock inte.

Länsstyrelsen i Malmöhus län hör till de instanser som är kritiska mot förslaget till nytt röstlängdsförfarande. Denna länsstyrelse menar att förslaget att flytta tillbaka kvalifikationsdagen från 10.6 till 30.4 innebär en allvarlig försämring i förhållande till nuläget. Genom förslaget uteslängs från valet de personer som blivit svenska medborgare under tiden 1.5–10.6 valåret. Enligt vad länsstyrelsen säger sig ha funnit har tidigare-laggningen av kvalifikationsdagen blivit nödvändig på grund av den tid som framställningen av de maskinläsbara röstkortet kräver. Länsstyrelsen ser det som *djupt* otillfredsställande att tekniska hänsyn tvingar fram en ordning som innebär att vissa medborgare uteslängs från att delta i valet.

Valnämnden i Stockholm accepterar – om än med tveksamhet – att upptagande i röstlängd görs beroende av kyrkobokföringsförhållandena 30.4 men ifrågasätter om man inte bör behålla de nuvarande reglerna för anmärkningsförfarandet och alltså i längden kunna ta upp den person som i framställd anmärkning visar att han fyller villkoren i fråga om medborgarskap och myndighet vid anmärkningstidens utgång. Samma förslag förs fram i andra yttranden bl. a. från *kommunstyrelsen* och *valnämnden i Göteborg*.

I fråga om den närmare utformningen av förslaget förklarar *länsstyrelsen i Malmöhus län* att den inte delar VTU:s uppfattning att man med fördel kan slopa hindersunderrättelserna. Enligt länsstyrelsens mening är dessa underrättelser det främsta korrigeringsmedlet för de fel som trots allt ibland uppträder i längderna. Samma uppfattning har *lokala skattemyndigheten i Stockholms fögderi* som anser att det framstår som ett anmärkningsvärt steg bakåt att bygga rösträttskontrollen på det ålderdomliga systemet med utläggning. Snarare borde man överväga att slopa detta led i förfarandet och i stället enbart lita till hindersunderrättelserna. Liknande uttalande görs bl. a. av *valnämnderna i Stockholm* och *Göteborg*.

I några yttranden tar man upp förslagets kommunalrättsliga aspekter. *Svenska kommunförbundet* framhåller att slopandet av bindningen mellan mantalslängd och röstlängd får den egendomliga konsekvensen att en person, som blir röstberättigad och även valbar i inflyttningskommunen redan samma år inflyttningen sker, kommer att ha kvar sitt medlemskap och den därtill knutna besvärsrätten i utflyttningskommunen hela detta år och fram till 1.3 påföljande år. Liknande påpekanden görs bl. a. av *RSV* samt *kommunstyrelsen* och *valnämnden i Stockholm*.

Valnämnden

VTU:s förslag att det inte längre obligatoriskt skall finnas en valnämnd i varje kommun har föranlett åtskilliga uttalanden under remissbehand-

lingen. Meningarna om förslaget är delade. *Regeringsrättens ledamöter* finner förslaget välbetänkt. Det påpekas att ett av VTU inte anfört skäl är att valnämnden utgör ett mellanting mellan statligt och kommunalt organ, vilket fört med sig svårigheter i rättstillämpningen. Det är dock önskvärt betonas det i yttrandet att det organ som skall ombesörja valbestyren får en parlamentarisk sammansättning. *Svenska kommunförbundet* representerar den motsatta meningen. Förbundet framhåller att den omständigheten att valnämnden numera har mera begränsade uppgifter än tidigare knappast utgör tillräckliga skäl för att helt avvara lagbestämmelser om det organ, som i varje kommun har att förbereda och leda genomförandet av de allmänna valen. Förbundet förordar att det i lagen slås fast att det skall finnas en valnämnd i varje kommun och att valnämnden skall utgöras av en särskilt utsedd nämnd eller av kommunstyrelsen. Dessutom bör det ges föreskrifter om särskild valnämnds sammansättning och arbetsformer efter mönster av vad som gäller för andra kommunala nämnder. Också *utredningen om den kommunala demokratin* anser att bestämmelserna om obligatorisk valnämnd i varje kommun bör finnas kvar. Utredningen menar dock att bestämmelserna bör innebära att valnämnd skall bestå av ordförande och minst fyra ledamöter. Därigenom blir det i regel möjligt för alla i fullmäktige representerade partier att bli företrädare i nämnden.

Valkungörelsen

Förslaget att den allmänna valkungörelsen skall slopas behandlas av några instanser. Även på denna punkt är meningarna delade. *Länsstyrelsen i Stockholms län* finner förslaget välmotiverat men framhåller att det är nödvändigt att ge särskild information när fråga är om extra val av olika slag -- t. ex. omval i en enstaka kommun. En motsatt inställning till förslaget har *länsstyrelsen i Västmanlands län* som framhåller att kungörelsen -- modernt utformad -- är en väsentlig och officiell del av valinformationen. Länsstyrelsen tillägger att VTU:s förslag går stiek i stäv mot de nuvarande principerna för spridning av kungörelser m. m. och vidgad samhällsinformation över huvud taget.

Kostnader

I flera yttranden framhålls att det är en brist i förslaget att där inte redovisas de kostnader som det nya valsystemet kommer att medföra. *Statskontoret* anför sålunda att trots att kostnadsbesparing inte ingår som ett av motiven till en övergång till ett nytt valtekniskt system, är kostnadsfrågorna självfallet av intresse. Enligt statskontorets mening hade VTU bort redovisa kostnaderna för det föreslagna systemet. Innan så skett bör slutlig ställning till förslaget inte tas.

RSV anser sig på grundval av gjorda överslagsberäkningar kunna slå fast att merkostnaden för användning av maskinell teknik kan beräknas överstiga 20 milj. kr.

2.7 Kompletterande utredning

Av den redogörelse för remissyttrandena över VTU:s förslag, som har lämnats i det föregående, framgår att det föreligger ett påtagligt behov av genomgripande ändringar i vallagstiftningen. Meningarna är däremot delade om man därvid bör följa den av VTU föreslagna linjen och gå över till ett maskinellt röstnings- och sammanräkningsförfarande. De remissinstanser finns som förordar att reformen genomförs inom det nuvarande manuella förfarandets ram. Mot bakgrund av vad som sålunda anförts har det framstått som önskvärt att närmare undersöka förutsättningarna för en reform inom det nuvarande förfarandets ram innan slutlig ställning tas till frågan om det framtida valförfarandet. Kungl. Maj:t har därför uppdragit åt RSV att i egenskap av central valmyndighet göra denna undersökning och avge de förslag som den kunde föranleda.

Undersökningen, för vilken den förutsättningen har uppställts att valen genomförs på i princip samma sätt och med användande av valsedlar av samma slag som vid 1970 års samtida val, har inriktats på att förenkla och underlätta i första hand länsstyrelsernas arbetsrutiner inför och vid sammanräkningen. Därvid har prövats vilka möjligheter det finns att vid denna använda maskinella hjälpmedel. Vidare har undersökts om och i så fall vilka åtgärder som kan företas för att i så stor utsträckning som möjligt få med även poströsterna i den preliminära sammanräkningen som sker i vallokalerna på valnatten. En utgångspunkt har därvid varit att röstning på postanstalt på valdagen skall ske i samma utsträckning som tidigare och alltså utan någon tidsmässig begränsning i förhållande till vad som har gällt förut.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 31 maj 1972 har RSV redovisat resultatet av sina undersökningar. Skrivelsen, till vilken jag återkommer i det följande, torde få fogas som *bilaga 1* till protokollet i detta ärende.

3 Det primärkommunala suppleantsystemet

3.1 Nuvarande ordning

År 1969 ändrades kommunallagen, kommunallagen för Stockholm och lagen om församlingsstyrelse så att fullmäktige fick besluta att det skulle finnas suppleanter för fullmäktige (jfr prop. 1969:129, KU 44, 45 och 49, rskr 405–407). De närmare bestämmelserna om antalet suppleanter och om hur de skall utses finns i KVL.

Enligt 24 § KVL får endast ospaltade valsedlar användas vid val av fullmäktige i kommun där det enligt fullmäktiges beslut skall finnas suppleanter för fullmäktige. Suppleanterna utses genom nya sammanräkningar efter det fullmäktigvalet har avslutats. Därvid skall för varje fullmäktigt göras sammanräkningar till ett antal som motsvarar hälften av de ordinarie platser som partiet fått i varje valkrets. Utgör hälften ett brutet tal görs lika många sammanräkningar som motsvarar närmast högre hela tal. Vid varje sammanräkning tas hänsyn bara till de valsedlar som upptar den ordinarie fullmäktiges namn. Det kommunala suppleantsystemet är alltså inte bara parti- utan även valkrets- och listtroget.

Reglerna innebär dels att fullmäktigsuppleanterna fungerar som grupp-suppleanter och inte som personliga suppleanter, dels att antalet suppleanter kommer att utgöra omkring hälften av antalet fullmäktige förutsatt att partiet i fråga går fram i valet med en enda valsedelstyp. I den mån ett parti använder flera valsedelstyper och fullmäktig utses från mer än en sådan valsedelstyp kommer både antalet grupper av suppleanter och det totala antalet suppleanter för partiet att öka.

Har en kandidat utsetts till fullmäktig för mer än en valkrets, får han enligt gällande regler själv bestämma för vilken valkrets han vill anses vald. Sådana dubbelvalssituationer förekommer ofta vid de kommunala valen, eftersom partierna i stor utsträckning använder samma valsedelstyp inom en kommun även när den är indelad i valkretsar. I den eller de valkretsar där fullmäktigen inte går in, intas hans plats av den som skulle ha efterträtt honom om han avgått under valperioden. Inträder suppleant som ordinarie fullmäktig, utses en ny suppleant i hans ställe. Har alla suppleanter kallats in till ordinarie fullmäktige eller eljest avgått som suppleanter, utses ytterligare en, men bara en suppleant. De nämnda reglerna infördes till 1970 års val (jfr prop. 1970:131, KU 50) i syfte att garantera dels att samtliga fullmäktigeplatser kan besättas med ordinarie innehavare innan sammanräkningarna för utscende av suppleanter påbörjas, dels att antalet suppleanter för parti kommer att uppgå till minst hälften av det antal fullmäktige som partiet fått.

3.2 Utredningens om den kommunala demokratin förslag

3.2.1 Inledning

Utredningen har haft i uppgift att i samråd med kommunallagsutredningen kartlägga hittills gjorda erfarenheter av det år 1969 införda primärkommunala suppleantsystemet och överväga behovet av ändringar. Enligt utredningens mening är det emellertid ännu för tidigt att göra en mera allsidig bedömning av systemets allmänna verkningar. En sådan bedömning bör anstå till dess något längre tid gått av innevarande valperiod som är den första under vilken institutet fungerar. Av samma skäl har utredningen i denna utredningsetapp inte heller gått närmare in på frågan om suppleantsystemets fakultativa karaktär bör överges och en övergång ske till ett obligatoriskt suppleantsystem. Utredningens arbete i denna etapp har därför begränsats till frågan om antalet suppleanter i kommunerna – mot bakgrund av det faktiska utfallet av gällande regler – bör begränsas och hur detta i så fall skall kunna åstadkommas.

De nuvarande suppleantreglerna har utredningen funnit leda till att ett mycket stort antal suppleanter utsetts i vissa kommuner. Vid 1970 års val utsågs suppleanter i 365 av landets 464 kommuner. Undersökningar, som utredningen gjort, visar att det i dessa 365 kommuner utsågs sammanlagt 15 057 fullmäktige och 15 052 suppleanter, dvs. i genomsnitt en suppleant per fullmäktig. I vissa län utgör suppleantantalet omkring hälften av antalet fullmäktige. I andra län åter är suppleanterna betydligt fler än fullmäktige. Ser man på de enskilda kommunerna visar undersök-

ningen att många kommuner har betydligt fler suppleanter än fullmäktige. I åtskilliga kommuner är antalet suppleanter lika stort eller dubbelt så stort som antalet fullmäktige. Några kommuner har mer än tre gånger så många suppleanter som fullmäktige.

Att så många suppleanter kommit att utses i vissa kommuner beror på att de nuvarande reglernas konstruktion är sådan att suppleant för fullmäktig hämtas inte bara från hans valkrets utan även från den listtyp från vilken fullmäktigen valts samt att antalet suppleanter för varje fullmäktig relateras till det antal platser som partiet totalt erhållit i kommunen eller valkretsen. Detta betyder att om ett partis fullmäktige utses från mer än en lista så kommer suppleantantalet att bli större än hälften av partiets mandatantal i fullmäktige. I dessa fall kommer den relation mellan antalet fullmäktige och antalet suppleanter - dvs. hälften så många suppleanter som fullmäktige - som man vid reglernas tillkomst ansåg böra vara den riktiga alltså inte att uppnås. Det nuvarande systemet kan vidare leda till att ett parti får fler suppleanter än ett parti med fler mandat i fullmäktige. Att systemet inte garanterar att partierna får suppleanter i proportion till sin mandatmässiga styrka i fullmäktige har ansetts som en allvarlig nackdel.

Det stora antal suppleanter som sålunda utsetts i flera kommuner har gett upphov till främst praktiska problem konstaterar utredningen vidare. Kommunernas administrativa arbete har sålunda ökat. På några håll rymmer inte de kommunala sessionssalarna både fullmäktige och suppleanter samtidigt. Arvodeskostnaderna har också skjutit i höjden.

Erfarenheterna från 1970 års val gör det enligt utredningens mening angeläget med en reform i syfte att begränsa antalet suppleanter för fullmäktige.

3.2.2 Principerna för en reform

Enligt utredningens mening måste ett suppleantsystem bygga på principen att suppleanterna skall utses vid själva valet. Det kan alltså inte komma i fråga att åstadkomma en begränsning av suppleantantalet enligt en metod som förutsätter att suppleanterna väljs indirekt, dvs. på i princip samma sätt som ledamöter och suppleanter i kommunala nämnder. En sådan metod, som visserligen är lagtekniskt enkel, avvisades f. ö., påpekar utredningen, redan i den proposition (1969:129 s. 124) som ligger till grund för gällande regler.

Utifrån denna grundläggande princip diskuterar utredningen vilka principer som i övrigt bör vara vägledande. Därvid behandlar utredningen frågan om det i lag skall föreskrivas vilken relationen skall vara mellan antalet ordinarie fullmäktige och antalet suppleanter för varje parti eller om kommunerna i princip skall lämnas frihet att avgöra i vilken utsträckning som antalet suppleanter skall begränsas. Väljs det senare alternativet, bör dock enligt utredningens mening antalet suppleanter som skall utses maximeras.

Med hänsyn till att kommunerna f. n. har rätt att, inom vissa gränser, bestämma såväl hur många fullmäktige som det skall finnas som om det över huvud skall finnas suppleanter för fullmäktige anser utredningen det senare av de två alternativen vara att föredra. Det lägsta antalet suppleanter som skall få utses bör bestämmas till en kvotdel av antalet fullmäktige. Denna kvotdel bör i princip inte få vara större än hälften.

Utredningen erinrar i detta sammanhang också om att man vid suppleantinstitutets införande uttalade att systemet borde utformas så att varje parti som fått representation i fullmäktige tillförsäkrades åtminstone en suppleant. Vidare borde suppleant för fullmäktig hämtas från samma lista som fullmäktig. Systemet borde med andra ord vara listtroget. Samtidigt erinrar utredningen om att en av de invändningar som riktats mot det nuvarande suppleantsystemet varit att det inneburit att partierna inte fått suppleanter i proportion till deras styrka i fullmäktige. Ett krav på proportionalitet går emellertid enligt utredningen inte att helt förena med kravet på listtrohet. Ett listtroget system kan nämligen leda till att ett parti som går fram med flera listor får ett större antal suppleanter än ett parti som använder endast en lista, trots att det senare partiet fått fler mandat i fullmäktige. Enligt utredningens mening bör suppleantsystemet i första hand tillgodose proportionaliteten. I den mån kravet på proportionalitet kommer i strid med kravet på listtrohet bör detta senare krav alltså vika. Med en sådan ordning kan de politiska partierna knyta ett större antal medlemmar till den kommunala verksamheten. Här ligger enligt utredningen ett särskilt värde.

Genom att prioritera proportionalitetssynpunkten i ett system där antalet suppleanter i princip skall utgöra högst hälften av fullmäktigantalet kan man inte garantera att varje förekommande listtyp kommer att utse suppleanter. Detta är emellertid en logisk konsekvens av ett system, som förutsätter att suppleanterna fungerar som grupp-suppleanter och inte som personliga suppleanter. Ett suppleantsystem som prioriterar proportionalitetssynpunkten, bör emellertid utformas så att fullmäktig som avgår under mandatperioden alltid skall efterträdas av någon som förekommer på fullmäktigens lista. Utredningen anser därför att systemet bör kompletteras med en särskild efterträdarregel av detta innehåll.

3.2.3 Suppleantsystemets närmare utformning

Utredningen konstaterar att olika alternativ erbjuder sig när det gäller att utifrån de tidigare angivna allmänna principerna utforma suppleantsystemet. En metod är att jämka de nuvarande reglerna så att antalet suppleanter bestäms med ledning av det antal fullmäktigplatser som tillfallit resp. lista i stället för som nu partiet som helhet. En annan metod är att fullmäktige på förhand får bestämma hur många suppleanter som skall utses i kommunen. Utredningen förordar för sin del den sistnämnda metoden. Till skillnad från den förstnämnda metoden kan man med den ästadkomma dels en bättre proportionell fördelning mellan partierna av suppleantplatserna, dels att de suppleanter som kommer att

uteses kan beräknas på förhand. Med vilken exakthet som denna beräkning kan göras blir beroende av om antalet suppleanter bestäms till ett fixerat antal för hela kommunen eller ställs i relation till det antal mandat som varje parti erhållit i fullmäktige. Vid valet mellan dessa två alternativ har utredningen stannat för det senare. Dels är detta alternativ tekniskt enklare att tillämpa. Dels ger det en mera rättvis suppleantfördelning mellan partierna än om det totala antalet suppleanter är fixerat på förhand. Enligt utredningens mening skall alltså fullmäktige bestämma att antalet suppleanter skall utgöra en viss kvotdel av det antal mandat som varje parti erhållit i kommunen eller, i valkretsindelade kommuner, i valkretsen. Som tidigare har nämnts förordar utredningen att kvotdelen inte sätts högre än hälften.

Den föreslagna regleringen bör enligt utredningens mening kompletteras i två hänseenden. Dels bör en minimiregel införas som garanterar att varje i fullmäktige representerat parti tillförsäkras minst en suppleant. Dels bör det föreskrivas att endast lista som blivit representerad i fullmäktige skall få komma i fråga vid fördelningen av suppleantplatserna inom partierna. Utan en minimiregel i ett system där suppleantplatserna fördelas proportionellt kan små partier om den eller de ordinarie ledamöterna har förfall bli utan representation i fullmäktige. Detta finner utredningen otillfredsställande från representativitetssynpunkt. Om även i fullmäktige orepresenterad lista skall få vara med och besätta suppleantplats uppstår den enligt utredningen inte rimliga situationen att lista som inte i valet fått tillräckligt väljarstöd för att bli representerad ändå – vid förfall för ordinarie fullmäktige – kan bli företrädd i fullmäktige.

Avslutningsvis framhåller utredningen att de förordade nya suppleantreglerna är avsedda att tillämpas även vid de kyrkliga valen.

Utredningens förslag är inte enhälligt på alla punkter. I en reservation föreslår *ledamöterna Boo och Elmstedt* att antalet suppleanter obligatoriskt skall utgöra hälften av resp. partis mandatantal i fullmäktige. I ett särskilt yttrande framhåller *ledamoten Åstrand* att utredningen enligt hans mening borde ha förordat ett enhetligt och obligatoriskt suppleant-system i landets kommuner.

3.3 Remissyttrandena över utredningens om den kommunala demokratin förslag

Behovet av ändring

Stor enighet råder bland remissinstanserna om behovet av en ändring i nuvarande bestämmelser för utseende av suppleanter för kommunfullmäktige. Så framhåller t. ex. *länsstyrelserna i Östergötlands, Kopparbergs och Göteborgs och Bohus län*, att erfarenheterna från föregående val visar att nuvarande regler är otillfredsställande och på många håll har medfört så klara olägenheter att utredningens förslag bör genomföras redan nu i avvaktan på en slutlig utvärdering av suppleantsystemet. *Länsstyrelsen i Kopparbergs län* framhåller att tillämpningen av bestämmelserna vid 1970 års val medförde att inom vissa kommuner inom länet utsågs ett

mycket stort antal suppleanter, i vissa fall till ett antal som var vida större än antalet fullmäktigledamöter. Länsstyrelsen anser att det är synnerligen otillfredsställande att gällande bestämmelser kan få sådana konsekvenser. Flera kommuner framhåller också att nuvarande suppleantsystem i vissa fall medför orimligt många suppleanter. Bl. a. *kommunstyrelsen i Mora kommun* anser att det administrativa merarbete detta innebär medför icke obetydliga kostnader för kommunerna.

Svenska kommunförbundets länsavdelning i Södermanlands län framhåller att samtliga kommuner i länet har infört suppleanter och att suppleantsystemet har blivit mycket allmänt accepterat. Länsavdelningen delar också utredningens uppfattning att ytterligare tid bör förflöta innan en mer genomgripande översyn av systemet företas. Även *Svenska kommunförbundet* uttalar att en allsidig bedömning bör anstå tills ytterligare erfarenheter vunnits, men att man bör försöka komma till rätta med de praktiska olägenheter som föreligger till 1973 års val.

Några remissinstanser ställer sig emellertid tveksamma till behovet av en ändring nu. Så anser *länsstyrelsen i Uppsala län* att det är tveksamt om tillräckliga skäl föreligger att redan nu ompröva gällande bestämmelser då de principiellt viktiga ställningstagandena skjuts på framtiden. Länsstyrelsen framhåller att några väsentliga olägenheter i nuvarande system inte har konstaterats i fråga om Uppsala län. Länsstyrelsen är emellertid medveten om att nuvarande system i viss mån kan avhålla kommunerna från att införa eller behålla det i och för sig fördelaktiga suppleantsystemet. Länsstyrelsen instämmer därför i utredningens åsikt att valreglerna bör ändras.

Fakultativt eller obligatoriskt suppleantsystem

En stor majoritet bland remissinstanserna stöder utredningens förslag om att ett fakultativt suppleantsystem skall behållas. Många kommuner, däribland *kommunfullmäktige i Göteborg, Gislaved* och *Luleå* anser det sålunda viktigt att frågan om kommunerna skall ha frihet att avgöra om suppleanter skall finnas för fullmäktige prövas först sedan ytterligare erfarenheter vunnits. Även *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* anför liknande synpunkter. *Svenska kommunförbundet* anser att det står i god överensstämmelse med den principiella ståndpunkt som lagstiftaren intagit, att suppleantinstitutionen är fakultativ. RSV delar också utredningens uppfattning att nuvarande regel att suppleantinstitutionen skall vara fakultativt bör behållas.

Flera remissinstanser ansluter sig emellertid till det särskilda yttrande som avgivits av ledamoten Åstrand. De framför att det inte finns anledning att behålla ett fakultativt system. Dessa remissinstanser menar att erfarenheterna för kommunernas del beträffande suppleantsystemet redan visat att det finns ett klart behov av suppleanter och att ett enhetligt och obligatoriskt suppleantsystem därför bör införas. Synpunkter av detta slag framförs av *länsstyrelserna i Västernorrlands* och *Kopparbergs län, kommunfullmäktige i Hultsfred, Bollnäs, Laholm,*

Munkedal, Partille, Uddevalla, Ånge, Sandviken samt *kommunstyrelsen i Nyköping*. *Samarbetsnämnden i Sundsvalls kommunblock* ifrågasätter starkt om inte ett enhetligt och alla kommuner omfattande suppleant-system kan vara fördelaktigt och bör prövas nu, så att erfarenheter av ett sådant system kan vinnas till den vidare översyn som utredningen anger skall komma senare.

Listtrohet eller proportionalitet

Flertalet remissinstanser är positiva till utredningens förslag att suppleanter skall utses i proportion till partiernas representation i fullmäktige. Så framhåller t. ex. *länsstyrelserna i Kalmar* och *Jämtlands län* bl. a. att ett av de viktigaste kraven på suppleantsystemet är att det ger en så långt som möjligt rättvis fördelning mellan partierna. *Länsstyrelsen i Kalmar län* anser att det är otillfredsställande att partierna inte är tillförsäkrade suppleanter i proportion till deras representation i fullmäktige. Länsstyrelsen menar därför att man ej bör behålla krav på listtrohet, annat än i så måtto att suppleanterna skall utses från lista som givit partiet representation i fullmäktige. Enligt länsstyrelsens mening är ett eftergivande av kravet på listtrohet konsekvent med hänsyn till suppleanternas nuvarande ställning som grupp-suppleanter. *Kommunalfullmäktige i Göteborg* framhåller att förslaget ger kommunerna ett betydande mått av valfrihet och att det ansluter väl till kommunens tidigare inställning till grupp-suppleantsystem. *Svenska kommunförbundet* framhåller att det måste anses mer väsentligt, att partierna tilldelas suppleanter i förhållande till sin styrka i fullmäktige, än att varje i fullmäktige representerad listtyp garanteras suppleantplats.

Några remissinstanser avstyrker dock utredningens förslag att suppleanter skall utses i proportion till partiernas representation i fullmäktige. *Länsstyrelserna i Hallands* och *Västernorrlands län* framhåller att varje lista som erhållit mandat, bör tillförsäkras suppleant. *Länsstyrelsen i Hallands län* delar inte utredningens mening att grupp-suppleanter är en logisk konsekvens av nuvarande system, eftersom nuvarande system är listtroget. Länsstyrelsen anser inte att utredningen motiverat sitt ställningstagande på denna punkt. Länsstyrelsen framhåller att det är en viktig princip, att medborgarna genom valet skall ha rätt att påverka inte bara partiförhållandena utan även personuppsättningen i den representativa församlingen. Också några kommuner, däribland *kommunfullmäktige i Hultsfred*, uttalar stöd för systemet med listsuppleanter.

Utredningens förslag angående systemet för efterträdarval, innebärande att efterträdare skall utses från samma lista som den avgångne ledamoten, tas upp av *länsstyrelsen i Södermanlands län*. Länsstyrelsen anför att den i och för sig inte motsätter sig förslaget men anser att systemet kan ifrågasättas. Länsstyrelsen framhåller att det vid suppleant-systemets införande bl. a. underströks betydelsen av den erfarenhet av kommunala frågor som en suppleant kan vinna genom sitt deltagande i fullmäktigsammanträden.

Principerna för en reform

Sammanlagt 14 länsstyrelser och omkring 70 kommuner tillstyrker utredningens huvudförslag. Några länsstyrelser, däribland *länsstyrelserna i Malmöhus* samt *Göteborgs och Bohus län* biträder utredningens förslag men framhåller att de endast ser det som en lösning av provisorisk karaktär. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* tillstyrker också förslaget men framhåller att den sammanräkningsmetod som utredningen föreslagit är mer invecklad än den som tillämpades vid 1970 års val.

Kommunfullmäktige i Luleå anför att de hittills vunna erfarenheterna av suppleantsystemet ger vid handen att en reducering av antalet suppleanter inte strider mot de skäl för ett suppleantsystem som åberopades när systemet infördes.

Regeringsrätten anser sig sakna anledning att ta ställning till valet mellan de presenterade lösningarna men framhåller att det allmänt torde kunna sägas, att kvotdelsmetoden dels blir lättare att tillämpa än metoden med fixerat antal suppleanter, dels också medför en mindre komplicerad lagtext än den andra metoden. *Svenska kommunförbundet* framhåller att kvotdelsmetoden är att föredra framför andra i betänkan- det diskuterade lösningar. *RSV* har, i likhet med utredningen, funnit att kvotdelsmetoden ger en bättre proportionalitet än metoden med ett fixt antal mandat vid fördelningen av suppleanter mellan partierna. Metoden är också den enklaste ur administrativ synpunkt. Riksskatteverket förordar därför denna metod.

6 länsstyrelser och 31 kommuner ansluter sig till den uppfattning som har kommit till uttryck i reservationer till utredningsförslaget. *Länsstyrelserna i Skaraborgs* och *Västernorrlands län* framhåller att de anser att principiella skäl talar för enhetlighet. *Länsstyrelsen i Västernorrlands län* framhåller vidare att det vore fördelaktigt om ett enhetligt suppleant- system kunde införas redan den 1 januari 1974 då kommunindelings- reformen är genomförd i huvudsak. De kommuner som förordar reservan- ternas förslag anför också önskvärdheten av ett enhetligt system som huvudskäl. Så framhåller t. ex. *kommunfullmäktige i Karlshamn* att erfarenheterna av det nya systemet för kommunernas del enbart har varit goda och att man därför inte har något att erinra mot att kvotdelsmeto- den kompletteras med en hälftenregel. Likartade synpunkter framförs av bl. a. *kommunstyrelsen i Katrineholm* och *kommunfullmäktige i Fal- köping*.

Fyra länsstyrelser och en kommun uttalar sig för det i betänkan- det diskuterade alternativet att endast göra jämkningar i nuvarande sup- pleantsystem. *Länsstyrelsen i Gävleborgs län* anser bl. a. att det nu är för tidigt att göra en allsidig bedömning av suppleantsystemets verkningar. Av detta skäl menar länsstyrelsen att de övriga lösningarna, vilka innebär radikala förändringar i suppleantsystemet, inte bör prövas för dagen. Experiment med helt artskilda system bör enligt länsstyrelsen anstå till ett senare tillfälle. *Länsstyrelsen i Hallands län* anför att de båda huvudalternativen i utredningens förslag är betydligt mer komplicerade

än nuvarande ordning. Detta gäller enligt länsstyrelsen bl. a. sammanrättningsförfarandet. Länsstyrelsen menar vidare, att ytterligare en anmärkningsvärd följd av utredningens huvudalternativ är att suppleant inte inkallas till ordinarie ledamot när en fullmäktig avgått utan att ny sammanrättning i stället skall företas.

4 Registrering av partibeteckning m. m.

4.1 Nuvarande ordning

En av de bärande principerna i det svenska valsystemet är den fria nomineringsrätten. Denna innebär att väljaren har rätt att på sin valsedel ta upp vilka kandidater han vill och under vilken partibeteckning som helst. Någon obligatorisk, officiell registrering av vare sig partier eller kandidater förekommer alltså inte i vårt land. Däremot har möjlighet öppnats för ett parti att få sin beteckning registrerad. Genom registreringen kan partiet i viss utsträckning skydda sin beteckning mot att utnyttjas illojalt, dvs. användas på valsedlar som inte upptar kandidater som företräder partiet.

F. n. kan partibeteckning registreras endast för val till riksdagen. I 54 § 1 mom. ValL anges under vilka villkor sådan registrering kan ske. Enligt detta lagrum gäller att partiet, för att få sin beteckning registrerad, inte får vara en underavdelning av politisk sammanslutning. Partiet måste vidare ha minst 1 000 röstberättigade medlemmar. Dessutom fordras att den partibeteckning som skall registreras tydligt skiljer sig från redan registrerad beteckning eller från beteckning om vars registrering ansökan har kommit in tidigare men ännu inte har prövats. I lagen anges inte hur ett parti, som ansöker om registrering, skall styrka att det har det föreskrivna minimiantalet medlemmar. Av förarbetena (se PM år 1934, fogad som bil. till prop. 1935:139) framgår emellertid att medlemsförteckning inte skall behöva företes och att det i fråga om parti, som är representerat i riksdagen, får anses notoriskt att det har föreskrivet antal medlemmar.

Ansökan om registrering prövas av chefen för justitiedepartementet i närvaro av tre riksbanksfullmäktige och tre riksgäldsfullmäktige. De sex fullmäktige har emellertid endast en rådgivande funktion.

Parti som fått sin beteckning registrerad skall anmäla ett ombud till registret. Partibeteckning kan avregistreras efter ansökan. Ansökan om avregistrering kan göras antingen av det parti, för vilket registreringen skett, eller av annat parti, som då måste visa att parti, som erhållit registreringen, har blivit upplöst eller inte anmält kandidater vid två på varandra följande val till riksdagen. Det är alltså inte f. n. möjligt att ex officio avföra en partibeteckning ur registret.

Registrering är en förutsättning för att ett parti skall kunna skydda sin partibeteckning mot att utnyttjas illojalt. Detta skydd åstadkoms på följande sätt. Enligt 56 § 1 mom. ValL får parti som registrerat sin beteckning anmäla minst fem och högst femton valbara personer i varje

valkrets. Valsedel som upptar registrerad partibeteckning måste som första namn ha namnet på en av de kandidater som anmälts. Är detta inte fallet anses alla namnen som obefintliga men valsedel tillgodoräknas det parti vars beteckning angetts på sedeln (59 § ValL).

4.2 Framställning från riksdagen om översyn av reglerna om registrering av partibeteckning

I sitt memorial 1966:44 uttalade konstitutionsutskottet (KU) att det framstod som tveksamt om reglerna om registrering av partibeteckning var ändamålsenligt utformade såvitt gällde bestämningen av begreppet parti, formerna för styrkande att partiet hade föreskrivet minsta antal medlemmar, registreringsmyndigheten och avsaknaden av befogenhet för registreringsmyndigheten att avregistrera partibeteckning som inte används längre. KU menade att sådan ändring av lagtexten borde övervägas att de tekniska problem som uppstår när det gäller att bedöma om kravet på ett visst antal medlemmar är uppfyllt undanröjs. Vidare ansåg KU att en ordning borde eftersträvas, som medger verklig kontroll, när sådan behövs men som i övrigt varken medför onödiga formaliteter eller omotiverad insyn i enskilda personers politiska engagemang. En regel att registreringsmyndigheten får ålägga en sökande att på visst sätt styrka föreskrivet medlemsantal borde övervägas. Utskottet framhöll vidare att det syntes tveksamt om det bör ålägga en departementschef att under sedvanligt konstitutionellt och politiskt ansvar avgöra registreringsärenden. Det kunde diskuteras om inte registreringsärenden bör överföras antingen till regeringsrätten eller till den tremannanämnd som fördelar partistödet. Slutligen framhölls i memorialet att en regel som ger registreringsmyndigheten möjlighet att ex officio avregistrera en partibeteckning, som inte används vid - t. ex. - två på varandra följande val, framstår som motiverad.

KU tog i memorialet även upp frågan om skydd för partibeteckningar i kommunala val. I denna del anförde utskottet att frågan härom - förutom att den innebar väsentligt större problem än vad gäller riksdagsvalen - länge ansetts sakna egentlig aktualitet. Den hade emellertid kommit fram i den politiska debatten under utskottets behandling av ärendet. Utskottet uttalade bl. a. följande.

Utskottet har med hänsyn härtill stannat för att ändringar i bestämmelserna om registrering av partibeteckningar inte bör utan överväganden, som omfattar även den kommunala problematiken, ske på sådana punkter, där en annan lösning kan framstå som motiverad, därest regler införas även för kommunala val. Statsmakternas överväganden kunde eljest på ett mindre tillfredsställande sätt bindas. I stället bör hela frågekomplexet göras till föremål för en samlad översyn, vilken lämpligen kan ske i samband med det utrednings- och reformarbete som inletts på valrättens område. - Det bör understrykas, att utskottet med det anförda inte tagit någon ställning till frågan, huruvida skydd för partibeteckningar bör införas vid kommunala val. Detta spörsmål bör övervägas förutsättningslöst.

KU hemställde avslutningsvis att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle begära utredning och förslag om ändrade bestämmelser om registrering av partibeteckningar. Riksdagen beslutade i enlighet med utskottets hemställan.

4.3 Förslag i departementspromemorian (Ds Ju 1971:24)

Frågan om ändrade regler om registrering av partibeteckning m. m. togs upp till behandling i den förut nämnda, inom justitiedepartementet utarbetade promemorian.

I promemorian erinras till en början om att begreppet parti numera är definierat i 16 § RO. Enligt denna definition avses med parti varje politisk sammanslutning eller grupp av väljare, som uppträder i val under särskild beteckning (partibeteckning). Det erinras också om att kommunalvalskommittén föreslår att motsvarande definition av partibegreppet skall tas in i kommunallagarna.

I promemorian behandlas vidare frågan om det bör införas skydd för partibeteckning även vid de kommunala valen. Inledningsvis framhålls att ett sådant skydd i så fall måste utformas efter förebild av ValL:s bestämmelser och alltså bygga på ett registreringsförfarande. Det skydd som ValL ger registrerad partibeteckning är visserligen relativt bräckligt. Det torde emellertid inte vara möjligt att konstruera ett fullständigare skydd utan att ge upp principen om den fria nomineringsrätten.

Förslag om att införa skydd för partibeteckning även vid de kommunala valen har väckts vid flera tillfällen utan att det har lett till några lagstiftningsåtgärder. Mot tanken på sådant skydd har i huvudsak anförts tre skäl. Dels har det sagts att behovet av ett skydd för partibeteckningarna vid dessa val inte var särskilt framträdande när partibeteckning kan skyddas vid riksdagsval. Dels har det anförts att det blir tekniskt komplicerat att införa en sådan ordning. Slutligen har det gjorts gällande att det officiella inslaget i valförberedelserna skulle öka i alltför hög grad.

I promemorian framhålls att något fall där partibeteckning utnyttjats illojalt vid kommunala val inte är känt. Att av detta förhållande dra den slutsatsen att ett sådant utnyttjande inte skulle kunna förekomma anses dock vara förhastat. Ett sådant läge kan enligt promemorian lätt tänkas där en grupp väljare finner det förenligt med sina syften att utnyttja ett visst partis beteckning i val. Enligt promemorian kan det inte längre hävdas att införandet av ett skydd även på den kommunala sidan skulle bli särskilt tekniskt komplicerat. Inte heller bör den omständigheten att det officiella inslaget i valförberedelserna något ökar tillmätas avgörande betydelse i sammanhanget förutsatt att de bärande principerna i valsyste- met inte rubbas därigenom.

Slutsatsen blir enligt promemorian att starka skäl i och för sig talar för att partibeteckningarna skyddas även vid de kommunala valen. Med hänsyn härtill och då några avgörande tekniska eller andra invändningar inte synes kunna resas föreslås att partibeteckningar får samma skydd vid

de kommunala valen som de i dag har vid riksdagsvalen. Samtidigt föreslås vissa modifikationer i regelsystemet. Närmare utfört innebär promemorieförslaget följande.

Parti skall kunna få sin partibeteckning registrerad vid såväl riksdags- som landstings- och kommunfullmäktigval. Registrering beviljas i princip för visst val. Registreras partibeteckning för val till riksdagen, gäller registreringen – som nu – för hela landet. Beviljas registrering för val av landstingsmän gäller den angiven landstingskommun och beviljas den för val av kommunfullmäktige gäller den i angiven kommun. Enligt promemorian är det i fråga om dessa senare val varken lämpligt eller nödvändigt att ett lokalt parti skall kunna förhindra att samma partibeteckning utnyttjas vid val i annan landstingskommun eller kommun än den där partiet avser att gå fram i val. Bestämmelserna föreslås utformade så att registrering för val till riksdagen skall gälla även val till landsting och kommunfullmäktige i hela landet och registrering för val till landsting även val till fullmäktige i de kommuner som ingår i landstingskommunen.

Enligt förslaget skall beteckning som redan är registrerad för val av landstingsmän eller kommunfullmäktige kunna registreras för val till riksdagen förutsatt att det parti för vilket registreringen beviljats lämnar sitt samtycke. På motsvarande sätt skall beteckning som registreras för fullmäktigval inom en landstingskommun kunna registreras för val av landstingsmän i den landstingskommunen.

Centrala valmyndigheten föreslås bli registreringsmyndighet. De villkor som i dag uppställs för att registrering skall kunna beviljas föreslås i princip skola gälla även i fortsättningen. Partiet bör sålunda inte få vara en underavdelning av politisk sammanslutning. Det bör vidare ha nått en viss styrka. Denna bör manifesteras genom att partiet visar att ett antal röstberättigade medlemmar står bakom partiet. Detta antal föreslås i fråga om registrering för riksdagsval sättas till 1 500 i hela landet och i fråga om registrering för annat val till 100 i den landstingskommun eller kommun i vilken registrering sökes. Det föreskrivna medlemsantalet skall styrkas på så sätt att partiet företer intyg från notarius publicus om att partiet för honom företett en medlemslista med minst så många namn på personer som uppnått röstberättigad ålder som i det särskilda fallet krävs. Är partiet redan representerat i den församling som det är fråga om, skall det dock anses notoriskt att partiet har det föreskrivna antalet medlemmar bakom sig. Ansökan om registrering skall göras skriftligen.

Enligt förslaget skall registreringsmyndigheten ha rätt att från registret avföra partibeteckning som inte använts vid två på varandra följande val.

Enligt gällande regler skall parti som vill skydda sin beteckning hos länsstyrelsen anmäla minst fem och högst femton personer som kandidater i varje valkrets. Denna regel föreslås i promemorian bibehållen med den ändringen, såvitt gäller riksdagsvalen, att det minsta antal kandidater som skall anmälas sätts till fyra. För kommunalvalen föreslås samma minimiantal medan maximiantalet vid dessa val bör sättas till tio. Vidare föreslås att kandidatanmälan skall göras hos centrala valmyndigheten.

Det bör enligt promemorian klart sägas ut att besvär får föras över

centrala valmyndighetens beslut i registrerings- och anmälningsärenden. Sådana besvär bör av hänsyn till tidsfaktorn föras direkt hos regeringsrätten. Någon särskild besvärstidsregel har dock inte uppställts. Förvaltningslagens regler i detta hänseende blir alltså tillämpliga. Det får emellertid, framhålls det i promemorian, förutsättas att regeringsrätten behandlar mål av denna art med förtur.

4.4 Remissyttrandena

Förslaget att det skall öppnas möjlighet att registrera partibeteckning även vid kommunala val har i princip godtagits eller lämnats utan erinran av alla remissinstanser som yttrat sig i denna del. *Regeringsrättens ledamöter* framhåller att behovet av registrering av partibeteckning för kommunala val inte närmare analyserats i promemorian. Anledningen till förslaget synes enligt ledamöterna vara att söka mera i önskemålet att få en enhetlig reglering av alla de samtidiga valen än ett behov för de kommunala valens del av det skydd som registreringen innebär. Ledamöterna godtar emellertid förslaget utom såvitt gäller kravet på att parti skall ha minst 100 medlemmar för att registrering av beteckning för de primärkommunala valen skall få ske. Ledamöterna framhåller att detta antal synes för stort med hänsyn till det antal röster som kan behövas för att ett parti skall bli representerat i fullmäktige. Det skulle vara mer rättvisande med ett krav på att medlemsantalet skulle utgöra viss lågt angiven kvotdel av de röstberättigade i kommunen. Ett sådant system kan dock bli förhållandevis tekniskt komplicerat. Man bör därför även för val av kommunfullmäktige ange ett visst lägsta medlemstal. Detta måste då, framhåller ledamöterna, sättas betydligt lägre än det föreslagna och i varje fall inte överstiga 50. Till samma slutsats kommer *kommunalsutredningen*.

Länsstyrelsen i Stockholms län finner det fullt motiverat att införa ett minimiskydd av något slag för partibeteckningar även vid de kommunala valen. Länsstyrelsen påpekar att det förekommit att man vid uppsättande av spränglista använt sig av partiets kandidater utan att tillfråga dem om de var villiga att stå med på spränglistan. Länsstyrelsen tillstyrker alltså förslaget.

Klart tillstyrkande yttranden föreligger också från *utredningen om den kommunala demokratin och valnämnden i Stockholm*

5 Bestämmelser om antalet landstingsmän och om valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun

5.1 Nuvarande ordning

Enligt lagen (1969:215) med särskilda bestämmelser om Stockholms läns landstingskommun och lagen (1969:216) om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1971–1973 gäller särskilda bestämmelser för Stockholms läns landstingskommun bl. a. i fråga om landstingskommunens kompetens, antalet landstingsmän, valkretsindelningen och landstingets sammanträden. Anledningen till särregleringen, som tillkom i samband med Stockholms inträde i landstingskommunen den 1 januari 1971, är landstingskommunens storlek i fråga om befolkningstal och det särskilda behovet av interkommunal samverkan i Stockholmsregionen (jfr prop. 1969:112 s. 89).

I den nämnda propositionen konstateras (s. 100) att en tillämpning av landstingslagens bestämmelser om antalet landstingsmän på Stockholms läns landstingskommun skulle leda till att ett väsentligt större antal landstingsmän utses än som kan anses lämpligt. I 1 § lagen om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1971–1973 föreskrivs att antalet ledamöter i landstinget skall vara 149. Att antalet landstingsmän bestämts i lag har medfört att regler som avviker från landstingslagens blivit nödvändiga också i fråga om valkretsindelningen och fördelningen av mandaten mellan valkretsarna. Enligt den särskilda lagen gäller i dessa avseenden i huvudsak följande. Valkretsarna skall alltid omfatta en eller flera hela kommuner. Stockholms kommun får dock delas in i valkretsar. Valkretsarna skall utformas så att de kan beräknas få lika många mandat var, om en sådan utformning inte medför olägenhet. För varje valkrets skall kunna utses minst sju landstingsmän. Fördelningen av mandaten skall ske enligt ett jämförelsetal som beräknats med ledning av folkmängden för valåret enligt mantalslängden. Valkretsindelningen och antalet landstingsmän för varje valkrets skall bestämmas av länsstyrelsen. Om det är påkallat av ändrade förhållanden, kan länsstyrelsen före utgången av maj valåret företa jämkning av valkretsindelningen.

De särskilda bestämmelserna för Stockholms läns landstingskommun om antalet landstingsmän och valkretsindelningen avser bara valperioden 1971–1973. Bestämmelserna avsågs att utgöra en provisorisk reglering i avbidan på en för alla landstingskommuner tillämplig lagstiftning på grundval av förslag från kommunalvalskommittén (K 1968:58) (prop. 1969:112 s. 100).

5.2 Kommunalvalskommitténs förslag

Kommittén, som haft att utreda frågan om ändrade regler för bestämmandet av antalet landstingsmän, landstingskommuns indelning i valkretsar och valsystem för kommunalvalen, avlämnade i februari 1971 betänkandet (SOU 1971:4) Kommunala val. Efter förebild av de regler som gäller i fråga om antalet kommunfullmäktige föreslår kommittén att antalet landstingsmän skall bestämmas av landstinget. I landstingslagen skall anges vissa minimala som inte får underskridas. Landstingsmandatet skall enligt förslaget i princip fördelas mellan valkretsarna i proportion till antalet röstberättigade invånare. Kommittén har undersökt om det är möjligt att genom ändrade regler för valkretsindelningen få en bättre proportionell fördelning mellan partierna. På grund av svårigheten att genom ändringar i reglerna för valkretsindelningen inom det nuvarande valsystemets ram samtidigt få bättre proportionell fördelning mellan partierna, en enhetlig spärr mot småpartier och naturliga valkretsar föreslår kommittén att ett valsystem motsvarande det som tillämpades första gången vid valen till riksdagen år 1970 skall införas också för landstingsval. Samma valsystem skall enligt kommitténs förslag användas vid valen till kommunfullmäktige. Partier som inte har fått minst 4 % av rösterna i hela landstingskommunen resp. kommunen skall inte få delta i mandatfördelningen. Såvitt gäller landstingsvalen föreslås dock att ett parti som har fått minst 12 % av rösterna i en valkrets alltid skall ha rätt att delta i fördelningen av de fasta mandatet för den valkretsen.

Vid remissbehandlingen av kommunalvalskommitténs betänkande har åtskilliga remissinstanser, däribland Svenska kommunförbundet, ställt sig tveksamma eller direkt avvisande till den föreslagna småpartisparren.

Vid överläggningar mellan företrädare för de olika politiska partierna i riksdagen i fråga om ett nytt valsystem för de kommunala valen har det visat sig att enighet föreligger om att frågan om en generell spärr mot småpartier inte bör prövas innan man närmare fått diskutera vilka konsekvenser för den kommunala demokratin en sådan spärr skulle få.

Kungl. Maj:t, som mot denna bakgrund inte ansett sig böra föreslå någon ändring till 1973 års val av valsystemet för de kommunala valen, har den 21 april 1972 uppdragit åt utredningen (C 1970:29) om den kommunala demokratin att göra en översyn av småpartiernas roll i det kommunalpolitiska systemet. Syftet med översynen skall vara att närmare belysa de principiella aspekterna på minoritetsgruppers representation i en funktionsduglig kommunal demokratis beslutande organ. Avsikten är att utredningens undersökningar skall kunna läggas till grund för ett slutligt ställningstagande i god tid före 1976 års val till frågan om valsystemet vid de kommunala valen. I avbidan på de förslag som demokratiutredningen kan komma att lägga fram har ett ställningstagande till kommunalvalskommitténs förslag i övrigt ansetts böra anstå.

6 Departementschefen

6.1 Valförfarandet

6.1.1 Allmänna utgångspunkter

Reglerna om hur valen till riksdagen skall genomföras finns f. n. i lagen (1920:796) om val till riksdagen (ValL). Motsvarande reglering för de kommunala valen – landstingsval och val till kommunfullmäktige – finns i kommunala vallagen (1930:253, KVL). Bestämmelser om val finns dessutom i riksdagsordningen (RO) och kommunallagarna. I RO ges sålunda regler om bl. a. rösträtt och valbarhet samt om mandatens fördelning mellan partierna. Kommunallagarna innehåller förutom rösträtts- och valbarhetsregler även reglerna om valkretsindelningen vid dessa val.

Som framgår av vad som inledningsvis har anförts avser jag att här behandla valförfarandet, dvs. de regler som i dag finns i de båda vallagarna. Reglerna i RO berörs alltså inte. Detsamma är i huvudsak fallet med kommunallagarnas valbestämmelser. Genomförs de förslag som här kommer att förordas, blir det emellertid nödvändigt att göra vissa, främst redaktionella ändringar i några paragrafer i dessa lagar.

I allt väsentligt är den valtekniska regleringen i ValL och KVL densamma. Det framstår mot bakgrunden av detta och det förhållandet att riksdagsval, landstingsval och kommunfullmäktigval nu sker samtidigt naturligt att behandla de valtekniska frågorna som rör dessa tre olika val i ett sammanhang.

KVL reglerar inte bara landstingsval och val till kommunfullmäktige utan också valen till kyrkofullmäktige. Frågan om reformering av förfarandet vid sistnämnda val är under utredning. Som jag har nämnt tidigare är avsikten att proposition i det avseendet skall föreläggas riksdagen i god tid före 1973 års val.

På VTU ankommer att se över reglerna om de s. k. utlandssvenskarnas rösträtt. I avbidan på VTU:s förslag och dess vidare behandling föreslås i detta sammanhang inte någon saklig ändring i de regler som nu gäller.

6.1.2 Allmänt om valförfarandet

Valen till beslutande församlingar – riksdagen, landstingen och kommunfullmäktige – utgör grundpelare i en representativ demokrati av vår typ. Det är därför av största betydelse att förfarandet vid förrättning då medborgarna väljer beslutande församling är så utformat att det fyller högt ställda krav på tillförlitlighet. Garantier måste vidare föreligga att valen sker under former som tryggar den för fria val nödvändiga valhemligheten. Samtidigt är det av stor betydelse att valförfarandet är

smidigt och enkelt. Detta är av vikt för den enskilde medborgaren som deltar i valet men också för den verksamhet som bedrivs av de politiska partierna och som är ett bärande element i vår demokrati.

Den valteknik som hittills har kommit till användning har helt byggt på manuella förfaranden. Något annat har inte gjorts gällande än att valtekniken har varit ägnad att ge ett tillförlitligt resultat och att den har tryggt valhemsligheten. Däremot kan det inte bestridas att förfarandet i många avseenden har kommit att framstå som komplicerat och tidsödande. Inte minst har sammanräkningsförfarandet föranlett tidsutdräkt, vilket har fört med sig att det slutliga valresultatet har fördröjts, något som har föranlett kritik från olika håll och fört med sig olägenheter. Det har alltså framstått som angeläget att söka åstadkomma ett enhetligare, smidigare och snabbare förfarande. Önskemålen härom fick givetvis särskild aktualitet genom införandet av den gemensamma valdagen för riksdagsval, landstingsval och val av kommunfullmäktige med de särskilda krav på valtekniken som den förde med sig. Mot bakgrund av den tekniska utveckling som skett var det då naturligt att ställa frågan om inte maskinella hjälpmedel kunde utnyttjas även på detta område.

Det förslag som VTU i enlighet med sina direktiv lade fram i betänkandet 1969 innebar att maskinella hjälpmedel skulle utnyttjas både vid röstningen och – såvitt gällde riksdagsvalen – vid sammanräkningen. Det föreslagna förfarandet förutsatte att vid alla valen skulle användas valsedlar i form av hälkort med maskinläsbar information (hålmärkingar). I stället för att lägga in sin valsedel i ett kuvert skulle väljaren placera den i en specialkonstruerad kassett, som överlämnades till valförrättaren/röstmottagaren. Denne placerade kassetten i en likaledes specialkonstruerad valbox varefter han, genom att trycka ner ett handtag på boxen, ombesörjde att valsedeln frigjordes ur kassetten och samlades upp i valboxen. Efter röstningens slut skulle de vid riksdagsvalet avgivna valsedlarna föras till särskilt inrättade räkningscentraler där sammanräkningen skulle ske i hälkortssortering eller dator. Valboxarna med kommunalvalsedlarna skulle föras till länsstyrelsen för manuell räkning. Samtidigt föreslog VTU att röstning som sker på annan plats än i vallokal – dvs. röstningen på postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg – skulle avslutas på fredagen före valdagen så att även dessa röster, vilka förutsattes skola räknas i en för hela landet gemensam räkningscentral, skulle kunna räknas under valnatten. I ett så utformat förfarande kunde ett, såvitt gällde mandatfördelningen mellan partierna, i princip slutligt valresultat föreligga redan under valnatten.

Förslagen i VTU:s betänkande 1971 innebär en vidareutveckling av förslagen i nyssnämnda betänkande. Enligt sina direktiv har utredningen i detta betänkande lagt fram förslag som avser dels att helt foga in de kommunala valen i det maskinella förfarandet dels att möjliggöra att valresultatet kan redovisas valdistriktsvis dels att poströstningen kan få pågå t. o. m. valdagen. Förslagen innefattade sålunda ett för alla de samtidiga valen nytt förfarande där valboxarna och kassetterna utnyttjas vid röstningen och där sammanräkningen genomgående sker i datorer i

särskilt inrättade räkningscentraler. Förfarandet är dessutom så utformat att inte bara vallokalsrösterna utan även poströsterna skall kunna redovisas valdistriktsvis. Samtidigt kan enligt förslaget poströstning äga rum även på valdagen, så till vida som det föreslagna förfarandet medger poströstning inom landet till kl. 11 valdagen. Enligt VTU:s beräkningar skulle även i det fullt utbyggda maskinella systemet ett i princip fullständigt valresultat för alla de samtidiga valen kunna lämnas redan på valnatten. I fråga om riksdagsvalet beräknade VTU att resultatet skulle kunna föreligga några timmar efter röstningens slut.

Som framgår av det föregående fick förslagen i 1969 års betänkande under remissbehandlingen ett på det stora hela mycket gott mottagande. Däremot har förslagen i 1971 års betänkande rönt stark kritik under remissbehandlingen. Flera remissinstanser, bland dem riksskatteverket (RSV) i egenskap av central valmyndighet, har sålunda framhållit att, även om enskilda detaljer eller led i det föreslagna förfarandet i och för sig skulle kunna fås att fungera tillfredsställande, förfarandet sett som helhet är så komplicerat att rimliga krav på tillförlitlighet och enkelhet inte kan anses uppfyllda. Kritiken har framför allt riktats mot två komponenter i det föreslagna förfarandet. Dels har det från flera håll ifrågasatts om den föreslagna valapparaturen – trots de konstruktionsändringar som successivt har gjorts – fyller de höga krav på funktions-säkerhet som måste ställas på den. Dels har det hävdats att det föreslagna sammanräkningsförfarandet är utomordentligt känsligt och att de tider för sammanräkningen som VTU räknat med knappast kan hållas. Det har sålunda framhållits som realistiskt att räkna med avsevärt längre sammanräkningstider än dem som VTU har räknat med.

Ett genomförande av VTU:s förslag skulle enligt min mening vara förenat med många fördelar. En maskinell valteknik av det slag som utredningen har förordat skulle sålunda kunna bidra till ett snabbt och smidigt genomförande av de tre samtidiga valen. Detta har också understrukits från många håll under remissbehandlingen av förslagen. De praktiska prov som har genomförts och som jag i korthet har redogjort för i det föregående har också visat att tekniken fungerat i stort sett väl. De missöden som inträffat har enligt min uppfattning inte varit av den arten att de i den mån de inte redan föranlett ändringar – inte skulle kunna förebyggas med förhållandevis enkla justeringar. Det förtjänar också påpekas att undersökningar som företagits inom justitiedepartementet under våren 1972 inte gett belägg för annat än att VTU:s förslag och beräkningar är väl underbyggda.

Även om den kritik som har framförts mot VTU:s förslag alltså enligt min mening inte är helt övertygande kan man inte bortse från det förhållandet att förslaget inrymmer vissa osäkerhetsfaktorer. De praktiska prov som har genomförts har av naturliga skäl fått ske i begränsad skala och under förhållanden som inte har varit helt realistiska. Vissa led i förfarandet har inte heller kunnat prövas under omständigheter jämförbara med dem som råder vid allmänna val. Det är därför alltjämt i viss mån osäkert huruvida man med tillämpning av den föreslagna

maskinella valtekniken uppnår den höga grad av säkerhet i valförfarandet som krävs. Vad som har framkommit i samband med remissbehandlingen av VTU:s förslag medför att risk föreligger för att väljarna inte skulle omfatta valförfarandet med förtroende, om den föreslagna valtekniken användes. Mot denna bakgrund har det bedömts som olämpligt att nu gå över till den föreslagna maskinella tekniken. Till detta ställningstagande har medverkat att det har framstått som möjligt att inom ramen för en valteknik av det slag som kom till användning vid 1970 års val genomföra förbättringar som motverkar de olägenheter som då framträdde framför allt i sammanräkningsledet.

I sammanhanget vill jag framhålla att vad jag nu har sagt inte får tolkas så att jag anser att tanken på ett maskinellt valförfarande är övergiven för all framtid. Den tekniska utvecklingen kan föra med sig att frågan får tas upp på nytt. Det arbete som hittills nedlagts kan då tas till vara och bilda utgångspunkten för vidare arbete på en maskinell valteknik. Jag vill också framhålla att ställningstagandet i fråga om den maskinella valtekniken givetvis inte utesluter att man för begränsade delar av valförfarandet använder sig av tekniska hjälpmedel som står till buds. Jag tänker då framför allt på möjligheterna att sedan rösträkning skett utnyttja datorer för fastställande av mandatfördelningen m. m., något som jag återkommer till i det följande.

En följd av att förslaget om ett maskinellt röstnings- och sammanräkningsförfarande nu avvisas eller i varje fall ställs på framtiden är att också kommande val måste förrättas med hjälp av manuell teknik. I prop. 1969:148 (s. 62) framhöll jag att det inte var okomplicerat att genomföra tre samtidiga val med sådan teknik. Vid 1970 års val tillämpades därför ett förfarande som i betydelsefulla hänseenden skilde sig från det hittills använda. Det är en allmän uppfattning att detta förfarande fyllde högt ställda anspråk på säkerhet och verksamt bidrog till att valen kunde genomföras så smidigt som faktiskt skedde. I det uppkomna läget har jag därför funnit lämpligt att vid utarbetandet av förslag till valförfarande i huvudsak följa den ordning som tillämpades vid 1970 års val. Samtidigt bör emellertid erfarenheterna från dessa val kunna tas till vara.

Jag föreslår i det följande regler som innebär att själva röstningen och förfarandet i övrigt i vallokaler liksom på postanstalterna, hos utlandsmyndigheterna och på fartygen genomförs på i stort sett samma sätt som vid 1970 års val och alltså med användande av standardiserade valedlar samt av valkuvert, innerkuvert och ytterkuvert för poströstning och valedelsförsändelse av i princip samma slag som vid dessa val.

Den ordning som tillämpades vid 1970 års val har, som framgår av vad jag nyss nämnde, mött kritik såvitt avser sammanräkningsförfarandet. Från denna kritik bör man enligt min mening inte bortse. Den bör föranleda vissa ändringar i detta led av förfarandet i syfte att påskynda länsstyrelsernas slutliga sammanräkning och att få fram ett preliminärt valresultat som är tillförlitligare än som hittills har varit fallet. Till detta återkommer jag i ett särskilt avsnitt i det följande.

Sammanfattningsvis gäller sålunda att det valförfarande som nu före-

slås, med undantag för vad jag nyss nämnde i fråga om sammanräkningsförfarandet, i stor utsträckning kan göras överensstämmande med det förfarande som tillämpades vid 1970 års val. I den mån bestämmelser som nu föreslås i sakligt hänseende helt eller huvudsakligen överensstämmer med dem som gällde vid dessa val och därför får förutsättas vara kända föranleder de inte någon behandling i detta sammanhang. Sådana bestämmelser avser jag att i stället vid behov kommentera i specialmotiveringen. Som framgår av den föregående redogörelsen har VTU emellertid i 1971 års betänkande föreslagit vissa ändringar i valförfarandet som inte är direkt avhängiga av den maskinella tekniken och som bör beaktas även om denna inte kommer till tillämpning. Dessa förslag kommer jag att ta upp i särskilda avsnitt i det följande.

6.1.3 Valsedelsframställning och valsedelstilldelning

Som redan anförts föreslår jag regler som innebär att röstningen skall ske med användande av kuvert – valkuvert samt inner- och ytterkuvert för poströstning och valsedelsförsändelse – av samma slag som vid 1970 års val. På val- och innerkuverten skall sålunda de båda nedre hörnen vara avskurna så att färgen på den ineliggande valsedeln kan ses utan att kravet på valhemlighet åsidosätts. En sådan kuverttyp förutsätter att, liksom vid 1970 års val, till formatet standardiserade valsedlar används. Som jag framhöll i prop. 1969:148 (s. 64) innebär detta att statsverket måste svara också för framställningen av blanketter till valsedlarna. Statsverket bör även, som fallet var 1970, låta förse blanketterna med det tryck partierna önskar utan att någon särskild ersättning för detta tas ut.

Vid 1970 års val tillämpades den ordningen att parti som var eller genom valet blev representerat i den församling valet gällde gratis fick valsedlar/valsedelsblanketter upp till ett antal som motsvarade fem gånger antalet röstberättigade, i fråga om riksdagsval, i valkretsen och, i fråga om annat val, i valet. Beställde parti, som är representerat i ifrågavarande församling, större antal valsedlar/valsedelsblanketter, fick partiet i efterhand erlagga betalning för det överskjutande antalet. Blev parti, för vars valsedlar/valsedelsblanketter erlagts förskott, genom valet representerat i ifrågavarande församling, betalades förskottet tillbaka i den mån inte gränsen för vad partiet har rätt att erhålla gratis överskreds därigenom. Efter samma princip skedde återbetalning av förskott, när beställning gjorts av annan än behörig företrädare för partiet, dvs. när det har varit fråga om en spränglista. Frågan huruvida återbetalning skulle ske blev här beroende av om partiet utnyttjat sin gratiskvot. Återbetalning skulle alltid ske till partiet oavsett vem som hade erlagt förskottet.

I 1971 års betänkande har VTU föreslagit andra regler beträffande valsedelstilldelningen än dem som sålunda tillämpades vid 1970 års val. Enligt förslaget skall partierna få välja mellan å ena sidan att få valsedlar gratis upp till ett visst högsta antal och å andra sidan att beställa ett mindre antal valsedlar men få skillnaden kontant mellan kostnaden för det faktiskt beställda antalet och kostnaden för det antal valsedlar partiet

maximalt kunnat få gratis. Samtidigt innebär förslaget att statsverket skall låta framställa och utan kostnad för vederbörande parti i lokal där röstning äger rum tillhandahålla väljarna valsedlar försedda med tryckt beteckning för parti som är representerat i riksdagen samt valbeteckning men som i övrigt är blanka (partimarkerade valsedlar). Genom att statsverket sålunda skulle svara för att dessa partiers valsedlar skall finnas tillgängliga överallt där röstning sker anser VTU att förutsättning föreligger att skära ner partiernas fria valsedelskvot från fem till fyra gånger antalet röstberättigade.

VTU:s förslag att partierna vid valsedelsbeställning skall kunna välja mellan olika alternativ var avsett för ett förfarande där valsedlar av hålkortstyp kommer till användning och var betingat av att det, om ett sådant förfarande skulle tillämpas, av både tryckeritekniska och ekonomiska skäl framstår som angeläget att söka bringa ner det antal valsedlar av denna typ som skulle behöva framställas. När valsedlar av annat slag nu förutsätts komma till användning är behovet av åtgärder för att minska den totala valsedelsupplagan genom att ge partierna den föreslagna valmöjligheten mindre framträdande. Härtill kommer att det under remissbehandlingen riktats vissa principiella invändningar mot VTU:s förslag i detta avseende. Mot denna bakgrund har jag kommit till slutsatsen att det inte finns anledning att nu genomföra detta förslag.

Det har obestriddligen utgjort en brist att väljarna vid tidigare val inte har kunnat vara säkra på att finna "sitt" partis valsedlar även på postanstalter, hos utlandsmyndigheter och på fartyg. VTU:s förslag att statsverket skall framställa och i lokal där röstning sker tillhandahålla väljarna partimarkerade valsedlar - dvs. valsedlar som innehåller parti- och valbeteckning i tryck men som i övrigt är blanka - för partier som är representerade i riksdagen innebär en väsentlig förbättring härvidlag. Jag förordar därför att förslaget genomförs. Som en följd av detta bör - som VTU också har föreslagit - partiernas fria valsedelskvot kunna sänkas från fem till fyra gånger antalet röstberättigade i valkretsen när fråga är om riksdagsval och vid valet när fråga är om val av landstingsmän och kommunfullmäktige.

I sammanhanget vill jag också till behandling ta upp den förutsättning för gratis valsedelstilldelning som gällde vid 1970 års riksdagsval och som innebar att partiet i fråga var eller genom valet blev representerat i riksdagen. Denna ordning gav uttryck för samma princip som reglerna om statligt partistöd. Enligt dessa utgår sålunda partistöd till parti som har deltagit i senaste val till riksdagen och därvid har vunnit mandat, vilket innebär att partiet skall ha fått minst 4 % av rösterna i hela landet eller minst 12 % av rösterna i en valkrets (se prop. 1970:1 bil. 4, G 4, SU 2, rskr 2, KU 14, rskr 103). 1971 års partistödsutredning har emellertid i ett nyligen avgivet betänkande (SOU 1972:62) bl. a. föreslagit att det för rätt till statligt partistöd inte längre skall krävas att partiet vunnit mandat i riksdagen. Avtrappat partistöd skall enligt förslaget utgå också till parti som inte har blivit företrätt i riksdagen men vars röstandel är större än 2,5 % av rösterna i hela landet.

Det är enligt min mening naturligt att samma regler gäller i fråga om rätten att vid riksdagsval få valedlar gratis som i fråga om rätten att få statligt partistöd. Om partistödsutredningens nämnda förslag genomförs, bör sålunda gälla att parti som vid tidigare riksdagsval har fått eller vid valet får minst 2,5 % av rösterna, skall kunna få valedlar gratis upp till det maximiantal som jag nyss förordade. I avbidan på ställningstagandet till partistödsutredningens förslag bör emellertid den ordning som i detta avseende tillämpades vid 1970 års val behållas.

Någon anledning att överväga ändring i de förutsättningar för gratis valedelstilldelning som gällde vid 1970 års landstings- och kommunfullmäktigval finns enligt min mening inte f. n. Liksom då bör också i fortsättningen krävas att partiet i fråga är eller blir representerat i den församling valet gäller.

Sammanfattningsvis föreslår jag alltså att de vid 1970 års val tillämpade reglerna om valedelsframställning och valedelstilldelning skall gälla med de ändringar som föranleds av vad jag nyss har sagt om tillhandahållande av partimarkerade valedlar och om sänkning av den fria valedelskvoten.

6.1.4 Tiden för röstning

Vid 1970 års val pågick röstningen i vallokal som regel utan avbrott mellan kl. 8 och 21. Vid detta valtillfälle gällde alltså inte regeln att uppehåll i röstningen alltid skulle ske mellan kl. 11 och 13. Liksom tidigare kunde länsstyrelsen även vid 1970 års val på framställning av valnämnden bestämma andra tider för röstningen. Såvitt känt beviljade länsstyrelserna dispens i mycket begränsad utsträckning.

I sitt senaste betänkande har VTU föreslagit att vallokalerna skall stängas kl. 20, dvs. en timme tidigare än vad som hittills gällt. Bakom förslaget ligger främst önskemålet att få fram valresultatet så tidigt som möjligt. Några allvarigare invändningar mot den föreslagna förkortningen har VTU ansett inte kunna resas, eftersom antalet väljare som utnyttjat den sista timmen för att rösta har visat sig vara begränsat.

Förslaget att förkorta tiden för röstningen i vallokalerna med en timme har väckt kritik under remissbehandlingen. Även om jag kan förstå att det finns intresse – i första hand från massmedias sida – att så tidigt som möjligt få del av resultatet av den preliminära sammanräkningen i vallokalerna, anser jag att intresset av att bereda väljarna bästa möjliga förutsättningar för att delta i valet väger tyngre. Jag är alltså inte beredd att biträda VTU:s förslag och frångå den huvudregel för öppethållande av vallokalerna som gällde vid 1970 års val.

Självfallet finns det valdistrikt där antalet röstberättigade är så litet eller förhållandena i övrigt är så speciella att ett öppethållande av vallokalerna under 13 timmar framstår som omotiverat. Det bör alltså allttjämt finnas möjlighet att hålla vallokalen i sådana distrikt öppen under kortare tid. Det synes lämpligast att centrala valmyndigheten beslutar i sådana frågor. Därvid bör myndigheten inte vara bunden i

vidare män än att hänsynen till väljarnas möjligheter att delta i valen skall tillgodoses på ett tillfredsställande sätt.

Jag vill tillägga att det får förutsättas att valnämnden i den kommun inom vilken valdistriktet ligger i förekommande fall gör framställning hos centrala valmyndigheten om ett förkortat öppethållande i distriktet. Även myndigheten bör ha möjlighet att väcka fråga härom. Innan beslut meddelas bör emellertid myndigheten i så fall ha berett valnämnden tillfälle att yttra sig i ärendet.

I fråga om poströstningsperioden inom landet föreslog VTU redan i sitt år 1967 avgivna betänkande (SOU 1967:27, Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval) en förkortning från 30 till 18 dagar. Detta förslag återkom i både 1969 och 1971 års betänkanden. Vid samtliga tillfällen godtogs förslaget av remissinstanserna. I 1971 års betänkande har VTU – under hänvisning främst till de transportmöjligheter som numera står till buds – också föreslagit att perioden för röstning hos utlandsmyndighet skall förkortas så att den börjar tidigast adertonde dagen före valdagen. I fråga om tiden för röstning på fartyg föreslås däremot inte någon ändring. VTU menar att de förhållanden under vilka fartygsröstningen sker är så speciella att en röstningsperiod om 45 dagar är motiverad. Någon kritik mot vad VTU sålunda har föreslagit har inte förekommit vid remissbehandlingen.

Även jag är beredd att godta VTU:s förslag i det nämnda hänseendet. På postanstalt inom riket och hos utlandsmyndighet bör alltså också enligt min mening röstningen inledas 18 dagar före valdagen medan röstningen på fartyg liksom hittills bör börja 45 dagar före valdagen. Regler av denna innebörd har tagits in i förslaget till vallag.

Enligt nuvarande ordning pågår poströstningen också under själva valdagen. Jag vill redan här påpeka att någon ändring i det avseendet i förhållande till 1970 års val inte föreslås. I fråga om röstningen hos utlandsmyndighet och på fartyg föreslår jag däremot, i överensstämmelse med vad som gällde vid 1970 års val, den ordningen att röstningen skall vara avslutad i sådan tid att avgivna röster kan beräknas vara centrala valmyndigheten till handa senast kl. 12 dagen före valdagen.

6.1.5 Röstlängdsförfarandet

Till efterrättelse vid val skall enligt 14 § RO finnas röstlängd. De närmare bestämmelserna om röstlängdsförfarandet finns i vallagarna. Röstlängderna är av två slag – allmän röstlängd och särskild röstlängd. Den allmänna röstlängden, som kommer till stånd efter ett rent officialförfarande, upprättas valdistriktsvis av lokal skattemyndighet. I längden upptas enligt nu gällande regler personer som är mantalsskrivna i landet och som uppnått för rösträtt föreskriven ålder. Den som uppfyller övriga villkor som gäller för rösträtt antecknas i längden som röstberättigad. I den särskilda röstlängden, som avser endast val till riksdagen upptas efter ansökan svenska medborgare som inte är mantalsskrivna här i landet men som varit kyrkobokförda här någon gång under de senaste fem åren och som i övrigt uppfyller rösträttsvillkoren. Den särskilda

röstlängden upprättas valkretsvis av centrala valmyndigheten. Anmärkningar mot båda slagen av röstlängder prövas av länsstyrelse.

Den *allmänna röstlängden* upprättas f. n. med mantalslängden som grund. Denna bindning mellan mantalslängd och röstlängd betyder bl. a. att röstlängden - när dess giltighetstid börjar omkring den 1 augusti - i princip speglar förhållandena sådana de var den 1 november året dessförinnan. Den som bytt hemortskommun efter sistnämnda tidpunkt kommer alltså att tas upp i röstlängden för ett valdistrikt där han inte längre är bosatt. Han kommer med andra ord att sakna möjlighet att delta i val i den ort där han har sitt faktiska hemvist. Mot bakgrund av den stora rörlighet som kännetecknar dagens samhälle är detta ägnat att inge betänkligheter. Den nuvarande ordningen innebär att ett betydande antal väljare i praktiken inte kan rösta i vallokal på valdagen utan är hänvisade att poströsta. Som VTU har framhållit kan den från val till val ökande poströstningsfrekvensen delvis ha sin förklaring i detta förhållande.

VTU har i sitt senaste betänkande föreslagit ett förfarande som gör det möjligt att få fram en allmän röstlängd som är aktuellare än den nuvarande. Enligt förslaget skall kyrkobokföringen och inte mantalskrivningen läggas till grund för röstlängden. Den som vid en bestämd kvalifikationsdag -- av VTU föreslagen till den 30 april det år då röstlängden upprättas -- enligt kyrkobokföringen uppfyller villkoren för rösträtt tas i det föreslagna förfarandet upp i röstlängden för det valdistrikt inom vilket han är kyrkobokförd. Liksom hittills skall röstlängden upprättas av lokala skattemyndigheten. Enligt förslaget skall vidare gälla att längden skall vara upprättad senast den 15 maj.

Det är enligt min mening av flera skäl önskvärt att det finns en allmän röstlängd som är så aktuell som möjligt. Eftersom de tekniska förutsättningarna nu finns för att bygga röstlängden direkt på kyrkobokföringen, bör man enligt min mening utnyttja detta förhållande. Remissinstanserna har också i allmänhet godtagit VTU:s förslag att kyrkobokföringen läggs till grund för röstlängden. Med anledning av förslaget har emellertid påpekats att det leder till den konsekvensen att en person som efter mantalsskrivningen flyttar från en kommun till annan blir röstberättigad i och även valbar i inflyttningskommunen redan samma år som inflyttningen sker, medan han hela detta år har kvar sitt medlemskap och den därtill knutna besvärsrätten i utflyttningskommunen. I och för sig hade det naturligtvis varit att föredra, om en sådan ordning hade kunnat åstadkommas, att båda de nu nämnda funktionerna -- rösträtt och medlemskap -- hade kunnat knytas till inflyttningskommunen. Att en sådan ordning inte kan åstadkommas bör emellertid inte hindra genomförandet av den enligt min mening väsentliga förbättring i förhållande till nuläget som det föreslagna röstlängdsförfarandet utgör.

Jag ansluter mig sålunda till VTU:s förslag att den nuvarande bindningen mellan mantalslängd och röstlängd upplöses och att röstlängden upprättas direkt på grundval av kyrkobokföringens uppgifter. Tilläggas bör att ett sådant röstlängdsförfarande förutsätter vissa ändringar i kommunallagarnas rösträttsbestämmelser. Till dessa återkommer jag i

specialmotiveringen till förslag till ändring i kommunallagarna.

I fråga om den närmare utformningen av förfarandet vid upprättande av allmän röstlängd är till en början att märka att VTU har utformat sitt förslag med utgångspunkt i det maskinella röstnings- och sammanräkningsförfarandet, vilket bl. a. förutsätter röstkort av hälkortstyp med maskinläsbar information. Den kvalifikationsdag och den senaste dag för röstlängdens upprättande som VTU har föreslagit har bestämts med beaktande av att framställningen av sådana röstkort skulle kräva förhållandevis lång tid. När det maskinella förfarandet nu inte genomförs behövs inte röstkort av denna typ. Eftersom röstkortet alltså kan framställas på samma sätt som hittills, bör man utan olägenhet kunna lägga kvalifikationsdagen och dagen då röstlängden senast skall vara upprättad betydligt närmare valdagen än vad VTU har funnit vara möjligt och lämpligt. Enligt min mening bör kvalifikationsdagen kunna bestämmas till den 1 juni och den senaste dagen för röstlängdens upprättande till den 15 juni. Övriga tidsfrister som är aktuella i sammanhanget får sedan anpassas efter detta.

Enligt gällande ordning skall lokala skattemyndigheten de år då ordinarie val till riksdagen skall förrättas underrätta envar som i den allmänna röstlängden har antecknats som icke röstberättigad om detta förhållande och om vad han har att iakta om han vill framställa anmärkning mot längden. VTU har för sin del ansett att dessa s. k. hindersunderrättelser kan undvaras. Förslaget i detta avseende har lämnats utan invändning av flertalet remissinstanser. Det har emellertid också rönt kritik under remissbehandlingen. Ett par av de kritiska remissinstanserna har uttalat att det finns större skäl att avskaffa den utläggning för granskning som ingår som ett led i röstlängdsförfarandet än hindersunderrättelserna.

För min del anser jag, liksom VTU, att systemet med röstkort som före varje val tillställs envar i röstlängd upptagen person bör kunna fylla den funktion som hindersunderrättelserna nu har. Den som inte får röstkort kan, om han anser detta felaktigt, vända sig till lokala skattemyndigheten och begära ett sådant. Visar det sig då att han inte finns upptagen i röstlängden, får myndigheten undersöka om längden är felaktig. Är det uppenbart att så är fallet, skall länsstyrelsen på framställning av myndigheten eller den enskilde besluta om rättelse i längden, under förutsättning dock att framställningen görs senast den 1 september det år denna upprättas.

Jag vill i sammanhanget också erinra om att det från olika håll har framhållits, att utsändandet av särskilda hindersunderrättelser har visat sig kunna vålla obehag och onödigt lidande för omyndigförklarade personer och för personer som inte är svenska medborgare och alltså inte varit röstberättigade. Sådana synpunkter låg bakom den år 1969 genomförda ändringen av innebörd att hindersunderrättelse skall sändas ut endast de år då ordinarie val till riksdagen förrättas.

Jag har sålunda nu kommit till den uppfattningen att ordningen med särskilda hindersunderrättelser inte är av sådan betydelse att den bör

behållas. Röstkortssystemet och de ändringar i röstlängdsförfarandet som jag nu förordar för med sig att några nämnvärda olägenheter inte är förenade med att helt slopa underrättelserna. Jag biträder alltså VTU:s förslag i det avseendet.

Utöver vad jag nu har berört förordar jag vissa justeringar i förfarandet vid upprättandet av den allmänna röstlängden. Sammanfattningsvis innebär förslaget att förfarandet är utformat på följande sätt.

Lokala skattemyndigheten upprättar den allmänna röstlängden senast den 15 juni varje år. I längden tas alla upp som enligt länsstyrelsens personband den 1 juni är kyrkobokförda i det valdistrikt som längden avser och som i övrigt uppfyller de för rösträtt föreskrivna villkoren. Längden upprättas med ledning av länsstyrelsens personband. Enligt gällande föreskrifter aviserar pastorsämbetena länsstyrelsen om inträffade förändringar i kyrkobokföringen. För att skapa garantier för att alla förändringar av betydelse för rösträtten som inträffat t. o. m. utgången av maj skall kunna noteras på personbandet, kan centrala valmyndigheten, om det bedöms lämpligt och nödvändigt, föranstalta om extra avisering.

Till skillnad från den nuvarande allmänna röstlängden kommer den allmänna röstlängden i fortsättningen med den nu förordade ordningen att uppta endast personer som är röstberättigade. I detta avseende kommer dock det undantaget att gälla att även personer som fyller 19 år det år röstlängden upprättas och som följaktligen blir röstberättigade först följande år kommer att tas med i längden. I längden antecknas detta förhållande vid dessa personers namn.

Röstlängden läggs ut för granskning varje vardag med undantag av lördag under tiden den 26–30 juni. Den som anser att han oriktigt har utslutits från röstlängd eller att annan oriktigt har tagits med i denna får framställa anmärkning senast den 15 juli. Den mot vilkens rösträtt anmärkning riktats skall självfallet underrättas härom och om tid och plats för prövning av anmärkningen.

Anmärkningar mot röstlängden prövas av länsstyrelsen vid offentligt sammanträde den 22 juli eller om denna dag är en lördag eller söndag, närmast följande måndag. Inför sammanträdet inforrar länsstyrelsen från lokala skattemyndigheten de röstlängder som berörs av anmärkningarna. Vid anmärkningssammanträdet bör, som har påpekats under remissbehandlingen av VTU:s förslag, den mot vilkens rösträtt anmärkning har framställts få åberopa även omständighet som inträffat efter den 1 juni.

Länsstyrelsen meddelar sitt beslut i anmärkningsärendet vid sammanträdet eller senast dagen efter detta. Beslutet antecknas på anmärkningskriften. Av tidsskäl bör talan mot länsstyrelsens beslut inte få föras särskilt utan endast i samband med besvär över det val vid vilket längden använts. Har någon på grund av ett uppenbart fel inte blivit upptagen i allmän röstlängd, får han eller lokala skattemyndigheten ansöka om rättelse i längden även efter anmärkningstidens utgång, dock senast den 1 september.

I likhet med vad som f. n. gäller skall länsstyrelsen kungöra när och var

allmän röstlängd kommer att vara framlagd för granskning samt tid och plats för anmärkningssammanträde. Sådan kungörelse skall utfärdas senast den 15 juni.

Som jag tidigare har nämnt är VTU f. n. sysselsatt med en översyn av bestämmelserna om rösträtt som tillkommer i utlandet bosatta svenska medborgare. I samband därmed kommer också reglerna om den *särskilda röstlängden* att ses över. I avbidan på att detta arbete slutförs bör de nuvarande bestämmelserna i ValL om den särskilda röstlängden i sak oförändrade tas upp i den nya vallagen. Därvid är det dock lämpligt och möjligt att tidsmässigt samordna de båda röstlängdsförfarandena. Detta innebär bl. a. att tidpunkten då ansökan om att bli upptagen i den särskilda röstlängden senast skall ha gjorts bör flyttas fram till den 1 juni.

6.1.6 Valkungörelsen

Enligt gällande vallagstiftning åligger det länsstyrelsen att viss tid före val utfärda kungörelse om detta. Vallagarna ger detaljerade föreskrifter om kungörelsens innehåll. Förrättas flera val samtidigt, utfärdas gemensam kungörelse om dem.

VTU har föreslagit att kungörelseförfarandet i sin nuvarande form skall slopas och att väljarna skall informeras om valen på annat och enligt VTU:s mening mera ändamålsenligt sätt. Förslaget har i allmänhet godtagits under remissbehandlingen. Det har emellertid från något håll framhållits att kungörelsen är en väsentlig och officiell del av valinformationen.

För egen del finner jag det vara självklart att väljarna och de politiska partierna på ett meningsfullt och slagkraftigt sätt skall informeras angående förestående val. Den betydelse som valkungörelsen har i det sammanhanget torde utan överdrift kunna betecknas som obetydlig. För det angivna ändamålet står andra och effektivare informationskanaler till buds. Jag kan därför ansluta mig till VTU:s förslag i denna del. Några kungörelsebestämmelser bör därför inte tas in i vallagsförslaget. I stället bör tas upp en allmänt hållen erinran om att centrala valmyndigheten på lämpligt sätt bör informera väljarna och andra om valen och de regler som gäller för dem. Givetvis föranleder, som har framhållits i något remissvar, ett extra val – t. ex. ett omval i enstaka län eller kommun – att särskild information får lämnas om detta.

6.1.7 Valnämnden

Enligt gällande regler skall det finnas en valnämnd i varje kommun. Valnämnden består f. n. av ordförande och fyra ledamöter. För ordföranden skall finnas ersättare och för ledamöterna suppleanter. Länsstyrelsen utser ordförande och hans ersättare medan ledamöterna och suppleanter utses av kommunfullmäktige. Mandatperioden är tre år.

VTU har i 1971 års betänkande förordat att valnämnderna avskaffas. Enligt VTU:s mening innebär det en smidigare ordning om kommun

lämnas frihet att själv välja den organisationsform, t. ex. genom att tillsätta en särskild nämnd, som anses lämpligast för att fullgöra de begränsade uppgifter av rent organisatorisk art som numera ligger på valnämnderna och som enligt VTU:s förslag fortfarande skulle ävila kommunerna. Under remissbehandlingen har uppfattningarna om förslaget gått i sär. Sålunda har regeringsrättens ledamöter anslutit sig till förslaget, medan kommunförbundet och utredningen om den kommunala demokratin har hävdad att det också i fortsättningen bör finnas valnämnder i kommunerna.

Jag är för min del av samma uppfattning som kommunförbundet och den sistnämnda utredningen har gett uttryck för. Jag anser alltså att det i varje kommun bör finnas ett särskilt organ som förbereder och leder genomförandet av val. Till detta kommer att jag avser att i det följande förorda en ordning för behandlingen av poströster som innebär att åtskilliga uppgifter kommer att decentraliseras på så sätt att de från att ha åvilat länsstyrelserna görs till en kommunal angelägenhet. VTU:s förslag att valnämnderna skall avskaffas kan jag alltså inte biträda.

Enligt min mening bör valnämnden i framtiden utgöra ett rent kommunalt organ. Den bör bestå av minst fem ledamöter samt suppleanter. Dessa bör utses på samma sätt som ledamöter och suppleanter i andra kommunala nämnder utses. Hur ledamöter och suppleanter skall utses och hur verksamheten inom nämnderna skall bedrivas bör alltså kunna regleras på samma sätt som skett när det gäller andra kommunala nämnder. Beträffande redan utsedda nämnder och utseende av ny nämnd krävs emellertid en särskild övergångsbestämmelse.

6.1.8 Ett förenklat och effektiviserat sammanräkningsförfarande

Enligt hittills tillämpad ordning sker sammanräkningen av de i val avgivna rösterna dels i vallokalerna dels hos länsstyrelserna. Medan den räkning som sker i vallokalerna i direkt anslutning till valförrättningen är preliminär och avser endast de i vallokalen avgivna rösterna, är sammanräkningen hos länsstyrelserna slutlig och omfattar samtliga vid valet avgivna röster, dvs. inte bara vallokalsröster utan också röster som har avgetts på postanstalter, hos utlandsmyndigheter och på fartyg. De uppgifter som ankommer på länsstyrelse vid den slutliga sammanräkningen är olika såvitt avser å ena sidan riksdagsval och å andra sidan landstings- och kommunfullmäktigval. Vid riksdagsval fastställer länsstyrelsen hur många giltiga valsedlar som i valkretsen tillfallit varje parti och bestämmer därefter ordningen mellan namnen på partiernas valsedlar i den utsträckning som det behövs för att de mandat som partierna vunnit skall kunna besättas med kandidater. Det ankommer sedan på centrala valmyndigheten att på grundval av protokollen från de olika länsstyrelserna dels fördela mandaten – såväl de fasta valkretsmandaten som utjämningsmandaten – mellan partierna, dels fastställa vilka personer inom partierna som skall tilldelas mandaten. Vid landstings- och kommunfullmäktigvalen fullgör länsstyrelsen även uppgiften att fördela platserna i landstinget resp. kommunfullmäktige mellan och inom

partierna, dvs. de uppgifter som vid riksdagsvalet faller på centrala valmyndigheten.

Ordningen för sammanräkningen i nu gällande vallagar är behäftad med framför allt två svagheter. Dels gäller att resultatet av den preliminära sammanräkningen inte innefattar annat än de i vallokaler avgivna rösterna, vilket medför att resultatet är otillförlitligt och för att kunna läggas till grund för en bedömning av valutgången får kompletteras med mer eller mindre säkra prognoser angående fördelningen av röster som inte har innefattats i sammanräkningen. Dels medför det förhållandet att de röster som avges på annat ställe än i vallokal sorteras, granskas och räknas hos länsstyrelserna att sammanräkningen där fördröjs. Sammanställt med det förhållandet att länsstyrelsernas sammanräkning i de former den hittills har genomförts i och för sig varit tidskrävande har det sagda fört med sig att det slutliga valresultatet har kunnat lämnas först relativt lång tid efter valet. Dessa svagheter accentueras givetvis om antalet röster som avges på postanstalter, hos utlandsmyndigheter och på fartyg är betydande.

Vid 1970 års val avgavs till följd av de poströstningsregler som då införts ett mycket stort antal poströster. På postanstalt röstade sålunda ca 694 000 väljare. Samtidigt röstade ca 9 000 väljare hos utlandsmyndighet och på fartyg. Sammanlagt ankom det således på länsstyrelserna att före den egentliga sammanräkningen sortera och granska ca 700 000 från röstmottagare inkomna ytterkuvert och deras innehåll samt att i anslutning därtill kontrollera att väljarna var röstberättigade och inte röstat också i vallokal på valdagen. Det är en allmän uppfattning bland de länsstyrelser som år 1970 hade att ta hand om ett större antal poströster, att arbetet med dem utgjorde det i särklass mest krävande momentet i sammanräkningsförfarandet. Länsstyrelsen i Stockholms län har sålunda uppgett att uppskattningsvis två tredjedelar av det totala arbetet för sammanräkningen utgjordes av bestyret med poströsterna. Det bör i anslutning härtill påpekas att det slutliga resultatet av 1970 års riksdagsval förelåg först onsdagen veckan efter valet, dvs. tio dagar efter detta. Sammanräkningen av landstingsvalet och kommunfullmäktigvalet, som skedde sedan riksdagsvalet sluträknats, tog mellan två och tretton resp. två och fyrtyotvå dagar.

I detta sammanhang vill jag också erinra om att det under remissbehandlingen av VTU:s år 1971 avgivna betänkande har understrukits att det förhållandet att länsstyrelserna vid 1970 års val fick ta hand om betydligt fler poströster än tidigare, i förening med att man då hade tre samtidiga val att räkna, ökade arbetsbördan så kraftigt att säkerheten i sammanräkningen kom i fara. Påpekanden av den innebörden har gjorts främst av länsstyrelsen i Stockholms län, vilket får ses som naturligt med hänsyn till det mycket stora antal röster som denna länsstyrelse hade att behandla.

Mot bakgrunden av vad jag nu har anfört har det framstått som angeläget att, i ett läge då det av VTU föreslagna maskinella förfarandet inte genomförs, söka underlätta och förenkla det arbete med slutlig sammanräkning av valen som åvilar länsstyrelserna samt att vidta åtgärder

som gör det möjligt att efter sammanräkningen i vallokalerna lämna ett preliminärt valresultat som är tillförlitligare än tidigare. Som framgår av det föregående har RSV i egenskap av central valmyndighet enligt givet uppdrag utrett vilka åtgärder som bör kunna företas i dessa avseenden. Det förhållandet att hanteringen av det stora antalet poströster har kommit att utgöra den mest arbetskrävande delen av sammanräkningsförfarandet vid länsstyrelserna har gjort det naturligt att därvid i första hand rikta uppmärksamheten på kontrollen och räkningen av poströsterna. Samtidigt har RSV emellertid till behandling tagit upp länsstyrelsernas arbetsrutiner inför och vid sammanräkningen och möjligheterna att vid denna utnyttja maskinella hjälpmedel.

RSV:s förslag i fråga om poströstbehandlingen innebär sammanfattningsvis att de i ytterkuvert inneslutna poströsterna, som enligt hittills tillämpad ordning har sänts till länsstyrelserna, i stället förs till valnämnderna i kommunerna. Enligt förslaget skall valnämnderna vidarebefordra inkomna poströster till valförrättarna i det valdistrikt till vilket de hör, i den mån detta kan ske i sådan tid att de är valförrättarna till handa innan röstningen i vallokalerna avslutats. Valförrättarna skall granska från valnämnden översända ytterkuvert och deras innehåll, varvid godkända val- och innerkuvert läggs i valurnorna för att sedermera behandlas på samma sätt som i vallokalerna avgivna röster. Ytterkuvert som mottas av valnämnden så sent på valdagen att de inte kan vidarebefordras till vallokalerna eller som kommer in till valnämnden efter valdagen skall enligt vad som föreslås granskas och räknas av valnämnden, när de röstlängder som har använts vid röstmottagningen i vallokalerna har kommit till nämnden.

Förslaget innebär sålunda att den mest arbetskrävande delen av behandlingen av avgivna poströster förs över på valnämnderna och valförrättarna i valdistrikten. Länsstyrelserna befrias enligt förslaget från uppgifterna att sortera och granska ytterkuverten med innehåll och att utföra den nödvändiga kontrollen mot röstlängden. Sammanräkningen hos länsstyrelserna kommer därför att kunna påbörjas så snart valmateriale kommer in från valnämnderna och att avse enbart röstsedlar som tidigare har varit föremål för preliminär sammanräkning. Härigenom kommer tiden för den slutliga sammanräkningen av de tre samtidiga valen att kunna nedbringas högst väsentligt.

Samtidigt gäller att ett genomförande av förslaget får till följd att den preliminära sammanräkningen på valnatten kommer att ge en betydligt mer tillförlitlig bild av valutgången än som varit möjligt med den hittills tillämpade ordningen. Detta är en följd av att sammanräkningen i vallokalerna kommer att innefatta alla poströster som kommer in till valnämnderna i sådan tid att de kan vidarebefordras till vallokalerna innan röstningen där avslutas, vilket enligt RSV:s beräkningar innebär att ca 90 % av poströsterna kommer att ingå i denna sammanräkning. Härtill kommer att den del av poströsterna som inte har kunnat vidarebefordras till vallokalerna kommer att räknas hos valnämnderna dagarna efter valdagen, varför ett preliminärt valresultat som omfattar samtliga vid

valet avgivna röster kommer att föreligga tämligen snart efter valdagen.

RSV:s förslag beträffande poströstbehandlingen, som sålunda enligt min mening är förenat med stora fördelar, har av tidsskäl inte kunnat remissbehandlas. Med hänsyn till att ett genomförande av förslaget innebär en betydelsefull omläggning skulle det kunna uppfattas som en brist att remissbehandling inte har skett. I det avseendet vill jag emellertid till en början erinra om att förslaget har utarbetats efter samråd med flera länsstyrelser och valnämnder. Av särskild betydelse finner jag vara att förslaget i sak nära ansluter till det förslag till en poströstningsreform som VTU presenterade i betänkandet (SOU 1967: 27) Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval och som främst syftade till att åstadkomma att poströsterna kunde innefattas i den preliminära sammanräkningen i vallokalerna. I sina huvuddrag skiljer sig förslagen sålunda åt endast så till vida att RSV:s förslag innebär att poströstningen kan ske på samma sätt som vid 1970 års val, dvs. även på valdagen, medan VTU:s förslag, som syftade till att få med samtliga avgivna poströster i den preliminära sammanräkningen på valnatten, förutsatte att poströstningen skulle avslutas torsdagen före valdagen. VTU:s förslag gjordes till föremål för en omfattande remissbehandling och fick därvid ett övervägande positivt mottagande. Tillfogas kan att skälet till att detta förslag inte föranledde lagstiftning främst är att söka i att frågan om övergång till maskinellt valförfarande samtidigt aktualiserades. Mot bakgrunden av det sagda bör det förhållandet att RSV:s nu föreliggande förslag inte har remissbehandlats enligt min mening inte hindra att förslaget genomförs.

Av den redogörelse för RSV:s förslag som jag nyss lämnade framgår, att det innebär att flera nya uppgifter läggs på valnämnderna. Enligt förslaget får valnämnderna sålunda uppgiften att under tiden närmast före valdagen och dagarna därefter organisera mottagandet och sorteringen av poströsterna. Vidare ligger i förslaget bl. a. att det ankommer på nämnderna att svara för transporter av poströster till vallokalerna samt för granskning och räkning av poströster som inte har kunnat sändas ut till vallokalerna. Ett genomförande av förslaget får sålunda den följden att valnämnderna får en mer arbetskrävande och betydelsefull funktion i valarbetet än de hade vid 1970 års val samt att kommunernas valkostnader ökar.

När det gäller valnämndernas verksamhet och kommunernas merkostnader, vilka av RSV har beräknats till ca 700 000 kr. för hela landet, vill jag erinra om att utvecklingen tidigare har inneburit att åtskilliga uppgifter har förts över från valnämnderna och kommunerna till statliga myndigheter. Före 1970 års val svarade sålunda nämnderna för bl. a. röstlängdsförfarandet samt upprättandet och utsändandet av röstkort. Med hänsyn härtill är det enligt min mening inte oskäligt att kommunerna nu belastas med den, utslagen på samtliga kommuner, tämligen obetydliga merkostnad som förslaget enligt RSV:s beräkning innebär för dem. Någon anledning att betvivla att valnämnderna kan anförtros de relativt kvalificerade uppgifter av organisatorisk art som

enligt förslaget läggs på dem finner jag inte föreligga.

Vad jag nu har sagt ger vid handen att jag inte anser något hinder föreligga att genomföra RSV:s förslag i fråga om behandlingen av poströsterna. De fördelar som är förbundna med detta när det gäller att åstadkomma att den slutliga sammanräkningen påskyndas och att den preliminära sammanräkningen ger ett mer tillförlitligt resultat än tidigare är så framträdande att de enligt min mening bör föranleda att förslaget nu genomförs.

Jag avser att i det följande beröra vissa led i den föreslagna ordningen för behandling av poströster och vissa frågor som har anknytning till denna. I övrigt vill jag i fråga om detaljerna hänvisa till RSV:s skrivelse vari förslaget framläggs, vilken -- som förut har nämnts -- har fogats som bilaga till detta protokoll.

Vid poströstning skall givetvis liksom hittills i ytterkuvert läggas dels det valkuvert som väljaren har ställt i ordning dels röstkort. VTU har framfört den tanken att väljaren därefter, för att minska risken för obehöriga åtgärder, skall förse ytterkuvertet med sin namnteckning, som till följd av karbonisering på kuvertets insida därvid överförs till det inneliggande röstkortet. Enligt min mening kan mot ett sådant förfarande invändas dels att röstningen kompliceras både för röstmottagare och väljare dels att förfarandet synes böra föra med sig att kuvert där namnteckning saknas får kasseras. Jag anser att säkerheten i förfarandet i stället bör ökas genom att varje ytterkuvert förses, förutom med beteckning för värdeförsändelse, med ett särskilt identifikationsbegrepp, t. ex. en sifferkombination eller en sammansatt siffer- och bokstavskombination. På den förteckning över de poströstande, som jag förutsätter skall föras även i fortsättningen, förs detta identifikationsbegrepp in jämte uppgift om den valnämnd till vilken ytterkuvertet skall sändas. Härigenom kan sedermera vid behov kontrolleras att obehörig åtgärd inte vidtagits med ytterkuvertet och dess innehåll.

Som ett led i den föreslagna ordningen ingår att röstmottagare på postanstalt i regel sänder mottagna valförsändelser till resp. valnämnder dag för dag. Därvid kan postverkets reguljära förbindelser utnyttjas men det får förutsättas att postverket ombesörjer att försändelserna befordras med största skyndsamhet. Under denna förutsättning torde särskilda åtgärder i allmänhet inte behöva vidtas för att de poströster som avges t. o. m. fredagen före valdagen skall vara framme i tid hos valförrättarna i distrikten för att komma med i den preliminära sammanräkningen på valnatten. För att också de poströster som avges på lördagen skall komma med i denna sammanräkning fordras emellertid att en särskild transportorganisation mellan lördagen och valsöndagen byggs upp. I detta avseende vill jag hänvisa till RSV:s i samarbete med postverket gjorda undersökningar. Det bör i sammanhanget påpekas att de extra kostnader som en sådan organisation medför av postverket har beräknats till ca 2 milj. kr.

Den nuvarande lagstiftningen har av principiella och praktiska skäl den utgångspunkten att vid dubbelröstning, som består i att väljare röstar såväl i vallokal som på postanstalt, den i vallokalen avgivna rösten tillerkänns företräde. Denna utgångspunkt bör enligt min mening gälla också om en ordning som den föreslagna genomförs. En följd av detta blir att till vallokal inkomna poströster måste hållas avskilda från övrigt valmaterial intill dess röstningen i vallokalen har avslutats så att vid dubbelröstning väljarens poströst kan identifieras och läggas åt sidan. En möjlighet att uppnå detta är att föreskriva att granskningen av inkomna poströster får ske först efter det att röstningen i vallokalen har avslutats. En sådan ordning skulle emellertid vara förenad med olägenheter i valdistrikt med ett stort antal poströster och leda till att den preliminära sammanräkningen i vallokalen blir fördröjd. Jag vill därför, liksom RSV, förorda att möjlighet öppnas att granska inkomna ytterkuvert och i dem inneslutna val- och innerkuvert redan innan röstningen i vallokalen har avslutats. En sådan förhandsgranskning bör kunna genomföras antingen på så sätt att valförrättarna för denna utnyttjar tider under röstningen i vallokalen då inga eller mycket få väljare inställer sig för att rösta eller, om valförrättarna är så många att detta är möjligt, enligt den av RSV antydda ordningen att en grupp av valförrättarna viss tid före vallokalens stängning ägnar sig åt granskningen. Självfallet bör sådan förhandsgranskning inte ske annat än om poströsterna är eller kan antas bli så många att en granskning av dem efter röstningens slut bedöms komma att medföra en inte obetydlig fördröjning av sammanräkningen och det i övrigt framstår som lämpligt och möjligt. Om möjligheten till förhandsgranskning av poströsterna utnyttjas på rätt sätt, bör man kunna räkna med att det förhållandet att hanteringen av dem i stor utsträckning läggs på valförrättarna inte behöver få till följd att sammanräkningen i vallokaler drar ut på tiden i alltför hög grad.

Praktiskt sett kan förfarandet vid den nämnda förhandsgranskningen anordnas på följande sätt. Vid förhandsgranskningen kontrolleras ytterkuvertet och att väljaren är upptagen i röstlängden. Sedan väljaren har prickats av i röstlängden bryts kuvertet, varefter inläggande valkuvert eller valsedel/försändelse och dess innerkuvert granskas. Val- eller innerkuvert jämte röstkort läggs efter granskningen åter in i ytterkuvertet. När röstningen i vallokalen har avslutats läggs val- eller innerkuvert i valurna, innan innehållet i denna tas ut för räkning. Skulle väljaren inställa sig för röstning i vallokalen, innesluts det ytterkuvert med innehåll som härrör från honom i ett särskilt kuvert, som tillslutes. Därefter får väljaren, som då redan är avprickad i röstlängden, rösta. Det kuvert, i vilket poströsten har lagts in, kan därvid lämnas till väljaren.

Beträffande poströster som inte har förhandsgranskats får granskning och kontroll mot röstlängd ske som en första åtgärd sedan röstningen har avslutats. Visar det sig att allt är i sin ordning, läggs inläggande val- eller innerkuvert i valurna innan innehållet i denna tas ut för räkning. Samtidigt antecknas i röstlängd att väljaren har utövat sin rösträtt. Jag

vill här tillfoga att det givetvis kan komma att inträffa att poströst har sänts till fel valdistrikt inom en kommun. I sådant fall får valförsändelsen sändas åter till valnämnden för att ingå i den räkning av poströster som ankommer på nämnden.

Som har nämnts tidigare ankommer det enligt den föreslagna ordningen på valnämnden att granska och preliminäräkna poströster som kommit in till nämnden dels på sådan tid på valdagen att de inte kan vidarebefordras till de olika valdistrikten innan röstningen slutar där, dels efter valdagen. Sammanräkningen i valnämnden får ske enligt samma schema som gäller för motsvarande sammanräkning i valdistrikten och bör självfallet genomföras så snart som möjligt. Den tidigaste tidpunkten för denna sammanräkning måste emellertid bestämmas med beaktande av den tid det tar att få fram de på valdagen avgivna poströsterna till nämnden. Självfallet är det angeläget och önskvärt att de på valdagen avgivna poströsterna så snabbt som möjligt befordras till valnämnden och den preliminära sammanräkningen där. Vissa åtgärder från postverkets sida torde bli ofrånkomliga. Målet bör vara att få fram dessa röster till nämnderna så att sammanräkningen där kan börja på tisdagen eller onsdagen efter valdagen. En tidigare tidpunkt än tisdagen torde inte vara realistisk att räkna med av det skälet att valnämnden vid sammanräkningen måste ha tillgång till de i valdistrikten använda röstlängderna för att kunna göra den föreskrivna rösträtts- och dubbelröstkontrollen.

Tidigare har nämnts att den här föreslagna sammanräkningsordningen för poströsterna bör innebära att ca 90 % av dessa röster kommer att vara preliminärräknade på valnatten. Det bör alltså bli möjligt att redan på valnatten göra mycket säkra prognoser om det slutliga valresultatet. Än säkrare prognoser i detta hänseende bör kunna göras om man i ett representativt urval valdistrikt, där antalet poströster erfarenhetsmässigt är mera betydande, behandlar poströsterna för sig och genomför sammanräkningen av dem partivis. För egen del anser jag att man bör ta till vara denna möjlighet. Det bör emellertid ankomma på centrala valmyndigheten att undersöka möjligheterna att förfara på detta sätt samt att göra urvalet och meddela de anvisningar som behövs.

Naturligt är att den ordning som jag nu har förordat i fråga om behandlingen av poströster i princip görs tillämplig också när det gäller röster som avges hos utlandsmyndighet och på fartyg. Av praktiska skäl får emellertid göras vissa avvikelser beträffande dem. Sålunda bör gälla att ytterkuvert med sådana röster först sänds till centrala valmyndigheten för att därifrån vidarebefordras till valnämnden i väljarens hemortskommun eller, om väljaren är uppförd i särskild röstlängd, till valnämnden i den kommun inom vars område röstlängden enligt länsstyrelsens beslut finns tillgänglig på valdagen. För att öka garantierna för att dessa valförsändelser skall komma fram i tid för att rösterna skall kunna ingå i den preliminära sammanräkningen bör som tidigare har föreslagits gälla att röstningen hos utlandsmyndighet och på fartyg avslutas i sådan tid att avgivna röster kan beräknas vara centrala valmyndigheten till handa senast kl. 12 dagen före valdagen.

Genomförs den ordning för behandlingen av poströsterna som jag nu har förordat får detta, som nämnts, den följden att samtliga i ett val avgivna valsedlar är sorterade och räknade preliminärt när de kommer in till länsstyrelserna för den definitiva sammanräkningen. Redan härigenom har ett betydelsefullt steg tagits för att underlätta och påskynda länsstyrelsernas sammanräkningsarbete. Angeläget är emellertid att vidta ytterligare åtgärder i detta syfte. Det framstår då som naturligt att undersöka om i varje fall vissa moment i det nu helt manuella sammanräkningsförfarandet kan utföras maskinellt och värdefull tid och arbetskraft därigenom sparas.

Som jag nyss antydde har RSV i enlighet med sitt uppdrag i sin undersökning tagit upp även denna fråga till behandling. Undersökningen har visat att väsentliga vinster kan göras om maskinella hjälpmedel (datorer) utnyttjas i de moment i sammanräkningsarbetet som består av dels kontrollen av att kandidaterna uppfyller föreskrivna valbarhetsvillkor och dels uträkningarna av vilka kandidater som skall gå in på de mandat som partierna har erövrat. Vidare visar undersökningen att dator kan utnyttjas för utskrift av stommarna till de olika protokoll som skall användas vid sammanräkningen.

En förutsättning för att datorer skall kunna utnyttjas för att fastställa ordningen mellan namnen på partiernas valsedlar har RSV funnit vara att varje valsedel (listtyp) förses med en unik beteckning som i numerisk form anger valtyp (riksdags-, landstings- eller kommunfullmäktigval), parti och kandidatgruppering.

Enligt min mening bör man ta till vara den möjlighet att ytterligare förenkla och påskynda den slutliga sammanräkningen som den moderna ADB-tekniken erbjuder. Den omständigheten att detta förutsätter att valsedlarna förses med en särskild numerisk beteckning finner jag inte inge några vare sig principiella eller praktiska betänkligheter. Som RSV föreslagit är det lämpligt att den del av nummerbeteckningen som anger partiet — den s. k. partikoden — fastställs genom lottning redan innan valsedelsbeställningarna sker. Jag ansluter mig alltså till tanken att utforma förfarandet så att det blir möjligt att utnyttja maskinella hjälpmedel vid sammanräkningen för att göra den enklare och snabbare. I fråga om de närmare detaljerna i det avseendet får jag hänvisa till RSV:s till detta protokoll fogade skrivelse.

Ett genomförande av den här förordade ordningen för behandlingen av poströster och röster som har avgetts hos utlandsmyndigheter och på fartyg förutsätter en tämligen omfattande lagreglering. Till de regler i detta avseende som har tagits upp i vallagsförslaget återkommer jag i specialmotiveringen till detta. I fråga om utnyttjandet av maskinell teknik vid den slutliga sammanräkningen finner jag det emellertid varken lämpligt eller nödvändigt att ge regler i lagen. I denna bör — liksom f. n. — när det gäller sammanräkningen anges vilka åtgärder som skall vidtas men inte tillvägagångssättet vid utförandet av dessa. Det får ankomma på centrala valmyndigheten att meddela de föreskrifter för sammanräkningen som behövs. Jag vill emellertid understryka att sådana

föreskrifter i vad avser användandet av maskinella hjälpmedel i allt väsentligt bör följa vad som angetts i RSV:s skrivelse.

Slutligen vill jag här ytterligare något beröra frågan om de kostnader som ett genomförande av den här förordade ordningen för behandling av poströster och utnyttjande av maskinella hjälpmedel kan antas föra med sig. Som framgår av den till RSV:s skrivelse fogade sammanställningen av valkostnader (bilaga 5) kan statsverkets kostnad för 1970 års gemensamma val såvitt gäller valmaterial (valsedlar och kuvert), transport av poströster och sammanräkning beräknas ha uppgått till ca 7 040 000 kr. Vidare framgår att statsverkets kostnader i dessa hänseenden för 1973 års val med tillämpning av den föreslagna ordningen kan beräknas till ca 6,5 milj. kr., medan kostnadsökningen för dessa val för kommunernas del – som nyss har nämnts – kan beräknas bli sammanlagt ca 700 000 kr. I fråga om hanteringen av poströster och länsstyrelsernas sammanräkning gäller enligt RSV:s beräkningar, mot vilka jag inte finner anledning till erinran, att kostnaderna vid 1970 års val kan beräknas ha uppgått till sammanlagt ca 2,3 milj. kr. medan motsvarande kostnader för 1973 års val beräknas bli ca 3,3 milj. kr. Den kostnadsökning på ca 1 milj. kr. som den förordade ordningen sålunda kan beräknas föra med sig för statsverket och kommunerna finner jag böra accepteras med hänsyn till de fördelar som ordningen medför.

6.2 Det primärkommunala suppleantsystemet

Kommun, församling och kyrklig samfällighet har numera möjlighet att bestämma att det skall finnas suppleanter för fullmäktige. Denna möjlighet har utnyttjats i stor utsträckning. Under innevarande valperiod, som är den första under vilken suppleantinstitutet praktiskt tillämpas, finns det sålunda suppleanter för fullmäktige i 78 % av landets primärkommuner.

Vid institutets införande diskuterades ingående hur de kommunala suppleanterna skulle utses. Den lösning som man slutligen stannade för innebar att man med vissa jämkningar förde över de landstingskommunala suppleantbestämmelserna på de primärkommunala suppleanterna. Det ansågs nämligen inte kunna komma i fråga att utan närmare utredning söka konstruera ett helt nytt system utan anknytning till något som redan tillämpats. Jämkningarna i förhållande till det landstingskommunala systemet bestod däri att endast ospaltade valsedlar får användas vid fullmäktigval i kommuner där det skall finnas suppleanter för fullmäktige. Vid landstingsvalet däremot är även spaltade valsedlar tillåtna. Vidare skall antalet sammanräkningar för varje fullmäktig motsvara hälften av det antal ordinarie platser partiet fått. För utseende av suppleanter för landstingsmän görs däremot för varje landstingsman lika många sammanräkningar, som partiet erhållit platser i valkretsens, dock alltid minst två. Genom dessa jämkningar ville man dels förhindra att antalet suppleanter blev ohanterligt stort, dels få fram en ordning där

fullmäktigsuppleanter fungerade, inte som personliga suppleanter utan som gruppuppleanter.

Redan när suppleantreglerna infördes var man emellertid medveten om att de kunde leda till att antalet suppleanter blev större än vad man ansåg önskvärt och lämpligt. Systemets konstruktion är nämligen sådan att i den mån partierna går fram med flera valsedelstyper så kommer både antalet suppleantgrupper och det totala antalet suppleanter att öka. Det förutsattes därför att den praktiska tillämpningen fick visa om bestämmelserna behövde justeras. Den på varen 1970 tillsatta utredningen om den kommunala demokratin fick bl. a. i uppdrag att kartlägga erfarenheterna från den första valperiod under vilken suppleantbestämmelserna tillämpats och att överväga behovet av ändringar.

Ett första betänkande från den nämnda utredningen föreligger nu. Där konstateras att 1970 års val, såvitt gäller de primärkommunala suppleanterna, gav till resultat att i många kommuner betydligt fler suppleanter utsågs än som motsvarar hälften av antalet ordinarie fullmäktige. Ser man till landet som helhet har det i genomsnitt utsetts en suppleant per fullmäktig. Flera kommuner har fått fler suppleanter än ordinarie fullmäktige, i åtskilliga kommuner betydligt fler. Exempel finns på kommuner där suppleanterna är bortåt tre gånger så många som de ordinarie fullmäktige. Reglerna har vidare lett till att ett parti i vissa fall fått fler suppleanter än ett annat, trots att detta senare parti har fler ordinarie fullmäktige än det förra.

Att det nuvarande systemet i praktiken visat sig leda till dessa konsekvenser är enligt utredningens mening ägnat att inge betänkligheter från både praktiska och principiella synpunkter. Utredningen finner det därför nödvändigt att redan nu söka omforma systemet så att det antal suppleanter som utses begränsas och så att proportionalitet uppnås mellan partierna även i fråga om suppleanterna. Däremot anser utredningen det ännu vara för tidigt att göra den i dess direktiv förutsatta mera allsidiga bedömningen av suppleantsystemets verkningar. Denna bör anstå till dess ytterligare erfarenheter vunnits av systemet. Utredningen går alltså i detta sammanhang inte närmare in på bl. a. frågan om systemets fakultativa karaktär bör behållas eller om man bör gå in för ett obligatoriskt suppleantsystem.

Uppfattningen att det behövs åtgärder för att redan till 1973 års val minska antalet suppleanter delas av praktiskt taget alla remissinstanser. Även jag har denna uppfattning. I likhet med flertalet remissinstanser finner jag det riktigt att utredningen koncentrerat sig på denna fråga och avstått från att nu ta upp suppleantfrågan i hela dess vidd. En mera ingående analys av det nuvarande systemet och dess verkningar i olika hänseenden bör även enligt min mening bygga på ett bredare erfarenhetsunderlag än det som finns i dag. Jag vill i sammanhanget erinra om att utredningen numera också har uppdraget att undersöka småpartiernas roll i det kommunalpolitiska systemet, en undersökning som, tillsammans med bl. a. kommunalvalskommitténs förslag, kan ligga till

grund för ett slutligt ställningstagande till frågan om valsystemet vid de kommunala valen.

Efter att ingående ha övervägt olika alternativ för att åstadkomma den önskvärda begränsningen av antalet suppleanter har utredningen slutligen stannat för en lösning som i sina huvuddrag innebär att det antal suppleanter som skall utses för varje parti skall motsvara en av fullmäktige bestämd kvotdel, som dock inte får överstiga hälften, av det antal ordinarie fullmäktigplatser som partiet fått i kommunen eller, om denna är indelad i valkretsar, i valkretsen. För varje i fullmäktige representerat parti skall dock alltid utses minst en suppleant. Vid fördelningen av suppleantplatserna skall beaktas endast de valsedlar som har legat till grund för besättande av ordinarie plats.

Utredningen påpekar att det föreslagna systemet inte som det nuvarande är listtroget. Det garanterar m. a. o. inte att suppleant alltid utses från samma listtyp som ledamoten. Kräver man att systemet skall vara listtroget måste man emellertid i princip ge upp kravet på en proportionell fördelning av suppleanterna. Utredningen har för sin del funnit att avgörande vikt bör fästas vid proportionalitetssynpunkten. Den jämkningen bör dock enligt utredningen göras att efterträdare till ordinarie fullmäktig alltid skall utses från den ordinarie fullmäktigens lista.

Liksom flertalet remissinstanser finner jag det vara uttryck för en riktig princip att suppleantsystemet får en sådan utformning att partierna får suppleanter i proportion till sin styrka i fullmäktige. Även i övrigt anser jag att utredningen kommit fram till ett suppleantsystem som bättre än det nuvarande tillgodoser de krav och önskemål som bör ställas på ett sådant system. Jag förordar därför att det primärkommunala suppleantsystemet utformas i överensstämmelse med utredningens förslag. Tilläggas bör att systemets konstruktion är sådan att det lätt låter sig anpassas till ett annat valsysteem, om det skulle bli aktuellt att införa ett sådant.

I sammanhanget vill jag framhålla att kommunallagarna f. n. inte innehåller någon definition av begreppet parti. Som jag närmare skall utveckla i ett senare avsnitt (6.3) och i specialmotiveringen torde lagstiftningen inte nu behöva kompletteras med en sådan definition.

Som utredningen föreslagit bör samma system som vid de borgerliga primärkommunala valen gälla även vid utseende av suppleanter i de kyrkliga församlingarna. Jag har tidigare framhållit att jag avser att i ett senare sammanhang ta upp frågan om förfarandet vid de kyrkliga valen. I samband därmed bör även bestämmelserna om suppleanterna i de kyrkliga församlingarna ändras i enlighet med vad jag här har förordat i fråga om de borgerliga fullmäktigvalen.

6.3 Registrering av partibeteckning m. m.

Som framhållits i det föregående är det en bärande princip i vårt nuvarande valsysteem att nomineringsrätten är fri. Någon officiell

kandidatur eller obligatorisk registrering av partier förekommer inte. Väljaren kan på sin valsedel använda sig av vilken partibeteckning han vill och ta upp vilken kandidat han önskar. En sådan ordning medför risk för illojal användning av partibeteckning. För att motverka denna risk finns för riksdagsvalen regler som gör det möjligt för ett parti att få sin partibeteckning registrerad (jfr 54 § ValL). Skyddet mot illojal användning av en registrerad beteckning åstadkoms på så sätt att vederbörande parti i varje riksdagsvalkrets kan anmäla ett visst antal kandidater. Valsedel som upptar registrerad partibeteckning måste som första namn ha namnet på anmäld kandidat. Om så inte är fallet, tillgodoräknas visserligen partiet valsedeln men alla namn på den anses vara obefintliga (jfr 56 § 1 mom. och 59 § ValL).

Att den fria nomineringsrätten, som internationellt sett är en ovanlig företeelse, utgör ett värdefullt inslag i vårt valsysteem har framhållits från olika håll under remissbehandlingen av VTU:s senaste betänkande och under den diskussion som detta har föranlett. Enligt min mening finns det inte någon anledning att nu gå ifrån principen att väljarna skall ha rätt att på valsedel ta upp vilka kandidater de vill under vilken partibeteckning som helst. Däremot bör när vallagstiftningen nu ses över – i enlighet med vad riksdagen uttalade år 1966 – till övervägande tas upp de nuvarande reglerna om skydd mot den risk för illojal användning av partibeteckning som den fria nomineringsrätten inrymmer.

De regler om skydd mot illojal användning av partibeteckning som vi har nu har kritiserats i olika avseenden. Sålunda har framhållits som en brist att de avser endast riksdagsval och alltså inte de kommunala valen. Vidare har, när frågan om registrering av partibeteckning behandlades i riksdagen år 1966, satts i fråga om de nuvarande reglerna är ändamålsenligt utformade när det gäller bestämmningen av begreppet parti och formerna för styrkande av att parti har det minsta antal medlemmar som enligt reglerna krävs för registrering av beteckning. Vid riksdagsbehandlingen togs också frågan upp om registreringen även i fortsättningen bör åvila chefen för justitiedepartementet. Därjämte gavs uttryck för uppfattningen att möjlighet bör öppnas att ex officio avregistrera en partibeteckning, något som nuvarande regler inte ger utrymme för.

Frågan om ändrade regler om registrering av partibeteckning har tagits upp till behandling i den förut nämnda departementspromemorian med förslag till vallag. I promemorian har lagts fram förslag till ändringar av reglerna i bl. a. de avseenden som jag nyss nämnde.

I promemorian är utgångspunkten att reglerna om skydd för partibeteckning också i fortsättningen skall bygga på ett registreringsförfarande och i övrigt utformas efter förebild av de nuvarande bestämmelserna. Samtidigt föreslås emellertid att skyddet utvidgas till att avse också de kommunala valen. I promemorian föreslås därjämte att centrala valmyndigheten och inte som f. n. chefen för justitiedepartementet skall handlägga registreringsärendena. Vad som i dessa hänseenden har anförts i promemorian har godtagits eller lämnats utan erinran under remissbehandlingen.

Som framhållits i promemorian är det skydd som skapas för partibeteckning genom regler av det slag vi nu har relativt bräckligt. Jag delar emellertid den framförda uppfattningen att det ställer sig svårt att konstruera ett fullständigare skydd utan att ge upp principen om den fria nomineringsrätten. Också enligt min mening bör sålunda den ordning för att åstadkomma skyddet som vi nu har i princip behållas.

Det förhållandet att partibeteckning hittills inte har kunnat registreras vid kommunala val och därigenom inte har kommit i åtnjutande av det skydd som registrerad beteckning har vid riksdagsvalen har visserligen inte, såvitt känt, lett till att partibeteckning utnyttjats illojalt vid dessa val. Även om det alltså inte kan sägas föreligga något akut behov av en reglering i syfte att skydda partibeteckningarna vid de kommunala valen, utgör redan risken för att en partibeteckning skall kunna utnyttjas illojalt vid dessa val enligt min mening skäl nog att en sådan reglering nu införs. Ett skäl för detta är också att det framstår som en fördel att även i detta avseende ha enhetliga regler för alla de samtidiga valen.

När förslag att införa skydd för partibeteckningarna även vid de kommunala valen tidigare har förts fram har mot tanken härpå bl. a. invänts att en sådan ordning skulle bli tekniskt svår att genomföra. Denna invändning, som väsentligen torde ha gällt möjligheterna att åstadkomma nödvändig samordning och enhetlighet, hade tidigare obestridligen visst fog för sig. Med inrättandet av en central valmyndighet har emellertid läget i detta hänseende blivit ett annat. Förläggs handläggningen av registreringsärendena till centrala valmyndigheten, får man en registreringsmyndighet som dels har den nödvändiga överblicken, dels har de administrativa och tekniska resurser som behövs.

För att föra över registreringsärendena till centrala valmyndigheten talar inte bara det förhållandet att man därigenom får en registreringsmyndighet med nödvändiga resurser för att en utvidgning av registreringsmöjligheten till kommunala val inte skall medföra svårigheter av administrativ och teknisk natur. En sådan överföring är också lämplig från den under riksdagsbehandlingen 1966 framförda synpunkten att det synes tveksamt om det som f. n. bör åligga chefen för justitiedepartementet att under konstitutionellt och politiskt ansvar avgöra registreringsärenden.

Av vad jag nu har anfört framgår att jag, i likhet med remissinstanserna, ansluter mig till förslagen att möjlighet öppnas att registrera partibeteckning även vid de kommunala valen samt att handläggningen av registreringsärenden förläggs till centrala valmyndigheten.

Det nya, riksproportionella valsättet vid riksdagsvalen som infördes i samband med 1968 års författningsreform fordrade en annan och vidare definition av begreppet parti än den som dittills hade återfunnits i ValL:s bestämmelser om registrering av vissa politiska sammanslutningar (54 §). Enligt den definitionen, som till följd därav togs in i 16 § RO, avses med parti varje politisk sammanslutning eller grupp av väljare som uppträder i riksdagsval under särskild beteckning (partibeteckning). Någon motsvarande definition av partibegreppet gavs däremot inte i fråga om de

kommunala valen. Att nu ta in en sådan i kommunallagarna eller i den nya vallagen är enligt min mening varken lämpligt eller behövt. Frågan om vad som skall förstås med parti i ärende om registrering av partibeteckning bör kunna bedömas med utgångspunkt i den definition av begreppet parti som ges i 16 § RO. Jag vill i sammanhanget erinra om den diskussion om behovet av en definition av partibegreppet i kommunalt hänseende som fördes när lagen (1969:596) om kommunalt partistöd infördes. Slutsatsen blev då att någon närmare bestämning av begreppet inte behövdes mot bakgrund av den definition som 16 § RO gav (prop. 1969:126, s. 20–21, KU 36, rskr 353).

I likhet med vad som har förordats i promemorian anser jag att de villkor som nu ställs upp för att partibeteckning skall få registreras bör gälla också i fortsättningen. Partiet skall sålunda inte få utgöra underavdelning av politisk sammanslutning. Vidare måste gälla att partiet skall ha visat att det har ett visst antal röstberättigade medlemmar. Ytterligare en förutsättning för registrering måste vara att beteckningen skiljer sig tydligt från beteckning som redan har registrerats för valet i fråga eller för annat val för vilket registreringen kommer att gälla.

I promemorian har förordats att det antal medlemmar som parti skall visa sig ha för att få sin beteckning registrerad i fråga om riksdagsval skall höjas från nuvarande 1 000 till 1 500 i hela landet. Beträffande registrering för landstings- och kommunfullmäktigval har föreslagits att motsvarande antal bestäms till 100 i den landstingskommun resp. kommun i vilken registrering söks. Förslaget har såvitt avser riksdagsval och landstingsval godtagits eller lämnats utan erinran. När det gäller kommunfullmäktigvalen har emellertid regeringsrättens ledamöter och kommunallagsutredningen gett uttryck för uppfattningen att antalet bör sättas lägre än vad som har föreslagits och i varje fall inte överstiga 50.

Jag delar uppfattningen att det lägsta medlemsantalet för registrering av partibeteckning för kommunfullmäktigval bör vara lägre än 100. För detta talar, som har framhållits under remissbehandlingen, att antalet 100 är för stort med hänsyn till det antal röster som i vissa fall kan behövas för att ett parti skall bli representerat i kommunfullmäktige. Enligt min mening bör minimiantalet bestämmas till 50. I fråga om det lägsta medlemsantalet vid registrering för riksdags- och landstingsval ansluter jag mig liksom remissinstanserna till promemorieförslagen.

Det förutsätts i promemorian att parti för att få sin beteckning registrerad skall styrka att det har det för det val registreringen avser föreskrivna medlemsantalet. I detta avseende har angetts att partiet skall förete intyg från notarius publicus om att partiet har företett en medlemslista med minst så många namn på personer i röstberättigad ålder som krävs. Vad som sålunda har uttalats har inte föranlett någon invändning från remissinstansernas sida och ger inte heller mig anledning till erinran. Som framhållits i promemorian bör det emellertid inte ställas något sådant krav när det gäller parti som redan är representerat i den församling som det är fråga om. I sådant fall bör det ses som självklart att partiet har det föreskrivna lägsta medlemstalet för att vinna registrering

av sin beteckning.

Också i andra hänseenden än de nu nämnda ansluter jag mig till vad promemoriaförslaget innehåller i fråga om registrering av partibeteckning. Sålunda bör också enligt min mening registrering kunna avse antingen såväl riksdags- som landstings- och kommunfullmäktigval eller endast visst eller vissa av valen. Registrering för val till riksdagen bör gälla för hela landet men bör också, även om detta inte har begärts, anses avse landstings- och kommunfullmäktigval i hela landet. På samma sätt bör registrering för landstingsval gälla i angiven landstingskommun men också för val av kommunfullmäktige inom landstingskommunen. Registrering för val av kommunfullmäktige gäller endast kommuner som avses med ansökan. Beteckning som är registrerad för landstings- och kommunfullmäktigval bör kunna registreras för val till riksdagen, om partiet som har beviljats registreringen ger sitt samtycke. Under samma förutsättning bör registrering för kommunfullmäktigval inom en landstingskommun kunna registreras för val av landstingsmän inom landstingskommunen.

Enligt promemoriaförslaget skall tidpunkten när ansökan om registrering senast skall ha gjorts för att beaktas vid ordinarie val sättas till den 1 februari valåret. Denna tidpunkt har bestämts under hänsynstagande till den tid som framställningen av hålkortsvalsedlar beräknades kräva. I ett förfarande där valsedlar av konventionellt slag skall användas kan tidpunkten flyttas närmare valet. Jag anser att den bör kunna bestämmas till den 30 april valåret. En fördel med detta är att registreringsförfarandet kommer att kunna tidsmässigt samordnas med den tidsfrist som gäller för beslut om sådana kommunala indelningsändringar, som skall träda i kraft vid därpå följande årsskifte.

Ansökan om registrering av partibeteckning bör också i fortsättningen göras skriftligen. Det bör liksom nu äligga partiet att ställa ombud för sig hos registreringsmyndigheten. På ansökan bör beteckningen givetvis kunna avföras ur registret.

En olägenhet med nuvarande regler är att dessa inte öppnar möjlighet att avföra registrerad beteckning utan ansökan. Detta har fört med sig att registret innehåller beteckningar som inte längre har aktualitet. Denna olägenhet har man i promemorian velat undanröja genom regeln att registreringsmyndigheten skall ha rätt att föra av partibeteckning från registret, om den inte har använts vid två på varandra följande val eller om partiet har underlåtit att anmäla ombud. Också till detta förslag, som har lämnats utan erinran av remissinstanserna, ansluter jag mig.

Av vad jag nyss har sagt framgår att jag anser att skyddet för registrerad partibeteckning skall beredas på samma sätt som enligt nuvarande regler. Parti som vill skydda sin beteckning skall sålunda anmäla kandidater. Att anmäld kandidat är upptagen som första namn på valsedel som upptar den registrerade beteckningen skall sedan vara en förutsättning för att övriga namn på denna skall beaktas. I enlighet med vad som har förordats i promemorian anser jag att, såvitt avser riksdagsvalet, det minsta antalet kandidater som parti skall anmäla bör sättas till fyra och det högsta antalet till femton i varje valkrets. För

landstings- och kommunalfullmäktigval bör minimiantalet vara detsamma medan maximiantalet i fråga om dem bör kunna sättas till tio. Kandidatanmälan bör i fortsättningen ske hos centrala valmyndigheten i stället för som f. n. hos länsstyrelse.

I principiell överensstämmelse med vad som f. n. gäller i fråga om riksdagsvalet föreslås i promemorian att till kandidatanmälan skall fogas intyg om att kandidaten är valbar. Valbar är i princip den som är röstberättigad vid det val anmälan avser. Den nuvarande bestämmelsen tillkom när partierna själva hade att framställa sina valsedlar. Införs det valsedelssystem som jag tidigare har förordat kommer statsverket att efter beställning från partierna framställa och tillhandahålla partierna de valsedlar de behöver. Innan beställningen görs måste partierna ha bestämt vilka kandidater som de vill föra upp på valsedeln och i vilken ordning de skall tas upp på den. Det får därför förutsättas att kandidatanmälan görs i samband med att partiet beställer valsedlar för valet. Detta torde kunna beräknas ske senast i maj månad när fråga är om ordinarie val till riksdagen och val i hela landet av landstingsmän och kommunfullmäktige. Vid denna tidpunkt gäller ännu den röstlängd som upprättades året dessförinnan. Det framstår som klart olämpligt att utfärda ett valbarhetsintyg på grundval av den längden, vars uppgifter inte är aktuella. Det är heller inte tillfredsställande att utfärda valbarhetsintyg på grundval av stommarna till den nya röstlängden redan av det skälet att dess uppgifter kan komma att ändras.

Av det anförda framgår att en regel att valbarheten skall kontrolleras vid kandidatanmälan passar mindre bra in i ett system med centraliserad valsedelframställning. Härtill kommer att den omständigheten att en kandidat vid anmälningstillfället befunnits vara valbar inte slutligen avgör frågan om han kan inneha befattning i den församling till vilken han utsetts vid valet. Vid sammanräkningen kontrolleras nämligen på nytt valbarheten. Att slopa valbarhetskontrollen vid detta tillfälle bör inte komma i fråga. Kravet på att kandidatanmälan skall åtföljas av valbarhetsintyg bör sålunda utan olägenhet kunna slopas.

I det föreliggande vallagsförslaget har förts in regler i enlighet med vad jag nu har anförut. Dessutom har en övergångsbestämmelse som avser redan registrerad beteckning funnits påkallad. Till denna bestämmelse och till vissa av de i övrigt föreslagna reglerna återkommer jag i specialmotiveringen.

6.4 Särskilda bestämmelser om antalet landstingsmän och om valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun

Inledningsvis nämnde jag att den förutsedda reformeringen av landstingslagens regler om antalet landstingsmän och om valkretsindelningen på grundval av kommunalvalskommitténs förslag inte kommer att genomföras till 1973 års val. I det läge som då har uppstått behövs särskilda regler i dessa hänseenden för Stockholms läns landstingskommun också

för valperioden 1974–1976. Jag förordar att sådana regler ges i en särskild lag som till alla delar utformas i enlighet med den lag med sådana bestämmelser som gäller för innevarande valperiod (jfr lagen /1969:216/ om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1971–1973).

7 Upprättade lagförslag

ValL trädde i kraft år 1921 och har alltså gällt i över 50 år. KVL har varit i kraft i mer än 40 år. En mångfald ändringar och tillägg har under denna tid vid skilda tillfällen gjorts i de båda lagarna. Detta har medfört att de blivit svåröverskådliga och bristfälliga i systematiskt och språkligt hänseende. En fullständig och genomgripande lagteknisk översyn har därför sedan åtskillig tid framstått som angelägen.

I VTU:s ursprungliga uppdrag ingick att göra denna lagtekniska översyn. VTU presenterade också i sitt betänkande år 1969 ett förslag till en ny lag om val till riksdagen. I de tilläggsdirektiv som VTU gavs på hösten nämnda år uttalade jag att arbetet med att lagtekniskt utforma de förslag som VTU kom fram med borde förläggas till justitiedepartementet och där bearbetas i nära samband med de övriga utredningar som behandlade frågor av betydelse för vallagstiftningens utformning. Den lagtekniska delen av reformarbetet borde därvid inriktas på att åstadkomma en för alla de samtidiga valen gemensam vallag.

Som har framgått av vad jag inledningsvis anfört presenterades samtidigt med VTU:s senaste betänkande i en promemoria ett inom justitiedepartementet utarbetat förslag till vallag som reglerar förfarandet vid de samtidiga riksdags- och kommunalvalen. I redaktionellt hänseende överensstämmer promemoriaförslaget i allt väsentligt med det förslag till riksdagsvallag som VTU lade fram år 1969. Formellt innebär förslaget i huvudsak endast en lagteknisk bearbetning av den lösning i sak som VTU kommit fram till i 1971 års betänkande. På ett par punkter går emellertid promemoriaförslaget utöver VTU:s förslag. Bl. a. föreslås att möjlighet öppnas att registrera partibeteckning även vid de kommunala valen.

Vallagsförslaget remissbehandlades parallellt med VTU:s förslag. Det allmänna omdömet om förslaget är att det är överskådligt och enkelt. Att den nuvarande splittringen på olika vallagar försvinner framhålls som särskilt värdefullt.

De ändringar i valförfarandet som jag tidigare förordat kräver djupgående ingrepp i vallagstiftningen. Skulle dessa göras inom ramen för den nuvarande vallagstiftningen, skulle denna än mer förlora i överskådlighet och systematiken skulle bli än mer bristfällig. Härtill kommer att det framstår som i högsta grad irrationellt att ha sådana bestämmelser om samtidiga val som är eller i stor utsträckning kan göras överensstämmande i två skilda lagar. Som jag redan tidigare nämnt har det därför ansetts lämpligt att utarbeta en helt ny och för alla de samtidiga valen gemensam vallag. Vid detta arbete har promemoriaförslaget i allt väsentligt kunnat följas redaktionellt. Det ligger i sakens natur att omfattande sakliga

justeringar i detta har fått göras när det maskinella röstnings- och sammanräkningsförfarandet inte kommer till genomförande.

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. vallag
2. lag om ändring i kommunallagen (1953:753)
3. lag om ändring i kommunallagen (1957:50) för Stockholm
4. lag om ändring i landstingslagen (1954:319)
5. lag om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1974 -1976.

I fråga om förslagen 2-5 har samråd ägt rum med chefen för civildepartementet.

8 Specialmotivering till framlagda lagförslag

8.1 Förslaget till vallag

Lagens rubrik och disposition

Det förslag till lag med bestämmelser om förfarandet vid riksdags-, landstings- och kommunfullmäktigvalen som har utarbetats inom justitiedepartementet har getts rubriken Vallag. Lagens tillämpningsområde är visserligen begränsat till de nämnda valen. Den reglerar alltså inte vare sig kyrkofullmäktigvalen eller andra val som författningsenligt skall förrättas. Trots att den valda benämningen kan ge intryck av att lagen har ett vidare tillämpningsområde än vad den faktiskt har, har benämningen ansetts vara att föredra.

Lagförslaget följer, som förut har nämnts, i systematiskt hänseende i allt väsentligt motsvarande förslag i departementspromemorian. De avvikelser som har gjorts i förhållande till detta är föranledda dels av det förhållandet att maskinell valteknik inte skall komma till användning, dels av att någon lagstiftning på grundval av kommunalvalskommitténs förslag t. v. inte är aktuell. Den hittillsvarande uppdelningen av författningsstoffet mellan vallagen och kommunallagarna har sålunda ansetts böra behållas. De materiella reglerna om valkretsindelningen vid de kommunala valen har följaktligen inte tagits in i vallagen. Liksom f. n. i KVL finns emellertid bestämmelserna om platsfördelningen mellan och inom partierna vid dessa val i förslaget till vallag. Motsvarande regler för riksdagsvalet är däremot delade mellan RO och förslaget till vallag. Jag är medveten om att invändningar från systematisk synpunkt kan riktas mot denna disposition av författningsstoffet. I avbidan på ett slutligt ställningstagande till de frågor som kommunalvalskommittén behandlat bör dock enligt min mening den nuvarande dispositionen behållas. Tilläggas bör att fördelningsproblematiken under alla förhållanden torde aktualiseras om inte förr så i samband med behandlingen av de förslag som är att vänta från kommunallagsutredningen. Denna har som förut har nämnts

bl. a. i uppdrag att göra en lagteknisk översyn av kommunallagarna.

Vallagsförslaget omfattar femton kapitel. Förslaget inleds med ett kapitel där lagens tillämpningsområde anges och där också bestämmelserna om valdagen återfinns. Följande två kapitel avser valorganisationen och innehåller bestämmelserna dels om valkretsindelningen och de till denna anslutande reglerna om de fasta valkretsmandaten (2 kap.), dels valnämnd, valdistrikt och valförrättare (3 kap.). I 4 kap. ges regler om röstlängder.

5-7 kap. innehåller i huvudsak bestämmelser om de åtgärder som blir aktuella inför ett val. I dem ges sålunda regler om registrering av partibeteckning och anmälan av kandidater (5 kap.), valsedlar (6 kap.) samt röstkort (7 kap.).

Bestämmelser om röstningen och de åtgärder som skall vidtas i anslutning till denna finns i 8-12 kap. 8 kap. innehåller bestämmelser som gäller röstningen i allmänhet, medan de närmare bestämmelserna om röstning i vallokal, på postanstalt samt hos utlandsmyndighet och på fartyg finns i 9 resp. 10 kap. I 11 kap. ges regler om röstning med valsedelsförsändelse. 12 kap. innehåller regler om hur det före sammanräkningen skall förfaras med de röster som avgetts på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg.

13 och 14 kap. innehåller regler om den preliminära och den slutliga sammanräkningen. Bevis- och besvärreglerna ges i 15 kap.

Jag avser att i det följande till behandling ta upp sådana bestämmelser i vallagsförslaget som saknar motsvarigheter i nu gällande ValL och KVL eller som av annat skäl enligt min mening behöver särskild kommentar. De föreslagna bestämmelserna motsvarar, som har framgått av det föregående, i betydelsefulla delar regler som återfinns också i promemorieförslaget. I den mån bestämmelser av det slaget särskilt har kommenterats i promemorian eller under remissbehandlingen av denna kommer jag att lämna en redogörelse för detta i anslutning till bestämmelserna.

Jag vill i detta sammanhang nämna att en översikt över vallagsförslagets motsvarigheter i ValL, KVL och lagen om de allmänna valen den 20 september 1970 har utarbetats. Översikten torde få fogas till detta protokoll som *bilaga 2*.

1 kap.

2 §

Promemorian. I promemorian förutsätts att centrala valmyndigheten får meddela tillämpningsföreskrifter i olika avseenden. I stället för att ta in en erinran om detta i omedelbar anslutning till bestämmelser i anslutning till vilka sådana föreskrifter kan bli aktuella har i promemorieförslaget tagits in en bestämmelse som generellt ger myndigheten rätt att meddela de tillämpningsföreskrifter som behövs.

Remissyttrande. Regeringsrättens ledamöter framhåller att det föreslagna generella stadgandet ger centrala valmyndigheten rätt att meddela

föreskrifter om förfarandet så snart närmare bestämmelser om detta saknas i vallagen. Enligt ledamöternas mening bör man i stället tillämpa hittills gällande lagstiftningsprincip, enligt vilken centrala valmyndigheten ges rätt att utfärda tillämpningsföreskrifter i särskilt angivna hänseenden. Till följd av att förfarandet hittills har detaljreglerats i lag har tillämpningsföreskrifterna kunnat huvudsakligen begränsas till tekniska kompletteringar av valförfarandet.

Departementschefen. I likhet med gällande vallagar reglerar även föreliggande vallagsförslag förfarandet i detalj. De föreskrifter som centrala valmyndigheten behöver meddela blir därför liksom hittills begränsade till att avse föreskrifter som är av rent teknisk natur och gäller sådana frågor som valmaterialiets närmare utformning och hur den slutliga sammanräkningen rent praktiskt skall genomföras. Mot denna bakgrund och då den i promemorian förordade lösningen från systematisk synpunkt är att föredra är jag inte beredd att gå ifrån förslaget i denna del. I denna paragraf har alltså tagits in en bestämmelse som ger centrala valmyndigheten en generell rätt att meddela tillämpningsföreskrifter.

3 §

Departementschefen. Gällande lagstiftning använder i fråga om val till landsting och kommunfullmäktige beteckningen allmänna val för att ange att fråga är om val till dessa församlingar som sker samtidigt i landets alla landstings- och primärkommuner. Denna beteckning har i promemorieförslaget ersatts med lokutionen val i hela riket av landstingsmän och kommunfullmäktige. Den i promemorian använda lokutionen är enligt min mening att föredra och jag förordar att den används i fortsättningen. I denna paragrafs första stycke talas sålunda om å ena sidan ordinarie val till riksdagen och å andra sidan om val i hela riket av landstingsmän och kommunfullmäktige. Jag vill tillägga att den hittillsvarande beteckningen — allmänna val — används även i andra författningar än vallagen. Jag förutsätter att den, när lämpligt tillfälle erbjuder sig, kommer att ersättas i dessa författningar med den som jag har förordat här.

Redan i 1969 års betänkande föreslog VTU att Kungl. Maj:t och inte som f. n. länsstyrelsen skall bestämma dag för omval till riksdagen. Vidare föreslog VTU att den möjlighet som nu finns att förrätta val på annan helgdag än söndag skall avskaffas. Dessa förslag har utan kommentar tagits upp i promemorieförslaget och vid remissbehandlingen av detta lämnats helt utan invändningar. Även för egen del ansluter jag mig till förslagen. Andra stycket i denna paragraf har utformats i överensstämmelse härmed.

2 kap.

1 §

Departementschefen. I denna paragraf anges valkretsindelningen när fråga är om riksdagsval. En ändring av formell natur föreslås i fråga om

Älvsborgs län.

För val till riksdagen är Älvsborgs län indelat i två valkretsar, Älvsborgs läns norra resp. södra valkrets. De båda valkretsarnas geografiska omfattning anges i gällande lag (30 § ValL) med användande dels av häradsindelningen, dels av kommunindelningen. Erfarenheterna visar emellertid att det kan stöta på svårigheter att i praktiken samordna båda dessa former av indelning när det gäller att fastställa valkretsarna. Det har därför framställt som lämpligt att enbart använda kommunindelningen för att ange omfattningen av de båda valkretsarna i Älvsborgs län. Att använda sig av enbart kommunindelningen är också motiverat av det förhållandet att häradsbegreppet inte utnyttjas i fråga om övriga i valsammanhang aktuella indelningar. Enligt min mening bör alltså omfattningen av de båda valkretsarna i Älvsborgs län anges genom en uppräkningslista av kommunerna inom den norra resp. södra valkretsen. Förevarande paragraf har utformats i överensstämmelse härmed.

2. 4 §§

Departementschefen. På grundval av uppgifterna i stommarna till mantalslängderna om antalet röstberättigade i de olika valkretsarna skall centrala valmyndigheten enligt de föreslagna reglerna, liksom enligt nu gällande, före utgången av april det år då ordinarie val till riksdagen skall förrättas fastställa hur de 310 fasta valkretsmandaten skall fördelas mellan kretsarna (2 och 3 §§). Beslutet bör också i fortsättningen offentliggöras genom kungörelse i Svensk författningssamling (jfr SFS 1970:125).

Gällande lag saknar bestämmelser om besvär över myndighetens beslut i fråga om fördelningen av de fasta valkretsmandaten. Detta betyder att de allmänna bestämmelserna om besvär över förvaltningsmyndighets beslut blir tillämpliga. I promemorian har föreslagits att det i vallagen skall anges att besvär över myndighetens beslut i denna fråga skall prövas av regeringsrätten. Förslaget har tillstyrkts av bl. a. regeringsrättens ledamöter. Även jag ansluter mig till förslaget. Besvärsbestämmelsen har fått sin plats i 4 §.

5 §

Departementschefen. Som tidigare har nämnts kommer även i fortsättningen reglerna om landstings- och primärkommuners indelning i valkretsar att ha sin plats i resp. kommunallagar. I ett första stycke i denna paragraf har tagits in en erinran om att valkretsindelningsreglerna i fråga om landstings- och kommunfullmäktigvalen återfinns i dessa lagar.

Av den allmänna motiveringen framgår att en motsvarighet till den nuvarande, för valperioden 1971–1973 gällande särskilda lagen om antalet landstingsmän m. m. i Stockholms läns landstingskommun bör finnas också för valperioden 1974–1976. I ett andra stycke i denna paragraf har förts in en hänvisning till denna lag.

Av reglerna om valkretsindelningen vid de primärkommunala valen följer att inte alla kommuner är eller kan väntas bli indelade i valkretsar. Vid utformningen av vallagsförslaget har det emellertid av flera skäl ansetts lämpligast att arbeta enbart med begreppet valkrets även i de fall där fråga är om kommun som inte är valkretsindeldad (se t. ex. 13 kap. 9 §). I likhet med vad som gäller i fråga om valdistriktsindelning (3 kap. 3 §), utgår vallagsförslaget alltså från att kommun som ej är indelad i valkretsar utgör en enda valkrets.

3 kap.

1 och 2 §§

Departementschefen. I detta kapitel har tagits in bestämmelser om den lokala valorganisationen. Motsvarande bestämmelser finns f. n. i 31–36 §§ Vall.

Som har framhållits i den allmänna motiveringen (6.1.7) bör det även i fortsättningen i varje kommun finnas en valnämnd som står ansvar för det praktiska genomförandet av val i kommunen. Där har också förordats att den nuvarande föreskriften att ordföranden i nämnden och hans suppleant skall utses av länsstyrelsen slopas och att nämnden i princip skall utses på samma sätt som övriga kommunala nämnder. I förevarande paragrafer har, i stor utsträckning genom hänvisning till föreskrifter i kommunallagarna, tagits in bestämmelser om valnämnd som innebär att nämndernas sammansättning och verksamhet regleras på samma sätt som i fråga om andra kommunala nämnder.

3 §

Promemorian. I promemorian erinras om att det f. n. saknas uttryckliga bestämmelser om när beslut i fråga om valdistriktsindelning skall föreligga. Det framhålls att det av flera skäl är angeläget att detta beslut föreligger tidigt och det föreslås därför att beslut i sådan fråga skall gälla fr. o. m. året efter det beslutet vann laga kraft.

Remissyttrandena. De remissinstanser som särskilt har yttrat sig över promemorians förslag i denna del har godtagit eller lämnat förslaget utan erinran.

Departementschefen. Som jag har nämnt tidigare utgår promemorieförslaget från att den maskinella teknik som VTU har föreslagit skall användas vid valen. I ett sådant förfarande är det nödvändigt att bl. a. frågan om valdistriktsindelningen är avgjord i mycket god tid före ett val. Även i ett manuell förfarande av det slag som förordats här är det emellertid önskvärt med ett tidigt beslut i fråga om valdistriktsindelningen. Jag finner därför inte någon anledning att gå ifrån promemorieförslaget i denna del. En regel av innebörd att beslut om valdistriktsindelning gäller fr. o. m. året efter det beslutet vann laga kraft har därför tagits in i sista stycket av denna paragraf. I detta har också tagits in föreskriften att centrala valmyndigheten skall tillställas en avskrift av beslutet. För

myndighetens planläggning är det av vikt att myndigheten så snart som möjligt får kännedom om gällande valdistriktsindelning.

Inte minst mot bakgrund av den befolkningsomflyttning som sker är det nödvändigt att se över valdistriktsindelningen inför varje val. En sådan översyn blir ofrånkomlig också inför 1973 års val. Även om den här föreslagna vallagen sätts i kraft så tidigt som det över huvud taget är möjligt, torde det bli svårt för de berörda instanserna att hinna med att fatta beslut om valdistriktsindelningen vid 1973 års val före årsskiftet 1972/1973. Det torde därför bli nödvändigt att inför detta val öppna möjlighet för beslut i frågan vid en senare tidpunkt än som den här föreslagna regeln medger. En sådan bestämmelse har därför tagits in i övergångsbestämmelserna till den nya lagen.

F. n. är det endast ett fåtal kommuner som inte är indelade i valdistrikt. Det finns anledning anta att antalet sådana kommuner kommer att minska ytterligare när kommunindelningsreformen helt har genomförts. Det kunde därför synas motiverat att föreskriva att kommun alltid skall vara valdistriktsindeldad. Enligt min mening bör emellertid regelns fakultativa karaktär t. v. behållas och möjlighet sålunda finnas att underlåta att indela kommun i valdistrikt. Detta har i denna paragrafs första stycke uttryckts på det sättet att det angetts att kommun bildar ett eller flera valdistrikt.

Liksom hittills bör länsstyrelsen fatta beslut i fråga om kommunens indelning i valdistrikt samt själv kunna ta initiativ i sådant hänseende. Föreskrift om detta har tagits in i paragrafens andra stycke. Självfallet bör även kommun och enskild kommunmedlem få väcka fråga om valdistriktsindelning eller om ändring i sådan indelning. Detta behöver emellertid enligt min mening inte uttryckligen anges i lagtexten.

4 och 5 §§

Departementschefen. Gällande lagstiftning utgår från att valnämnden fungerar som valförrättare när kommunen utgör ett enda valdistrikt. Är kommunen indelad i valdistrikt utser nämnden för varje valdistrikt ett antal personer, minst fyra, att som nämndens deputerade fungera som valförrättare i distriktet. Denna ordning har ansetts böra behållas även i fortsättningen. Regler av denna innebörd har sålunda tagits in i 4 §. De personer som utses av nämnden har i förslaget benämnts valförrättare.

I 5 § har, i överensstämmelse med förslag i promemorian, det i sammanhanget f. n. använda uttrycket fullgöra uppdrag bytts ut mot uttrycket mottaga uppdrag.

6 §

Departementschefen. I enlighet med vad som har föreslagits i promemorian bör besvär över länsstyrelsens beslut i fråga som rör valdistriktsindelning prövas av kammarrätt. En bestämmelse om detta har tagits in i denna paragrafs första stycke. I paragrafens andra stycke ges föreskrifter om talan mot beslut som innebär att uppgivet hinder mot att motta uppdrag, som avses i 5 §, inte har godkänts. Föreskrifterna i paragrafen motsvarar dem som nu finns i 36 § ValL.

4 kap.

Den allmänna röstlängden

Departementschefen. Som har utvecklats i den allmänna motiveringen (6.1.5) bör den allmänna röstlängden bygga på länsstyrelsens uppgifter om kyrkobokföringen den 1 juni det år då röstlängden upprättas. Vidare har där förordats att endast de personer som enligt gällande bestämmelser är röstberättigade eller som uppnår röstberättigad ålder under längdens giltighetstid tas upp i denna. I fortsättningen kommer alltså längden inte att uppta personer som till följd av omyndighet eller utländskt medborgarskap inte är röstberättigade. Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen bör lokal skattemyndighet, vars uppgift det är att upprätta längden, inte särskilt underrätta dem som inte har tagits med i längden om detta förhållande. Mot bakgrund av vad som sålunda har behandlats i den allmänna motiveringen kan jag här inskränka mig till att ta upp vissa detaljfrågor främst av formell natur i fråga om den allmänna röstlängden.

Rätt att anmärka mot röstlängden bör, som hittills, tillkomma dels den som menar att han felaktigt uteslutits ur längden, dels den som anser att annan oriktigt upptagits i denna. Har det i längden antecknats att en där upptagen person blir röstberättigad först följande kalenderår, och menar denne att denna anteckning är oriktig bör han självfallet också få anmärka häremot. Motsvarande rätt bör tillkomma den som menar att sådan anteckning oriktigt inte gjorts beträffande en i längden upptagen person. 4 § har utformats i överensstämmelse härmed.

I 4 § har vidare angetts att den omständigheten att någon har tagits upp i röstlängd för annat valdistrikt än han anser sig tillhöra inte utgör grund för anmärkning mot längden. Paragrafen tar alltså sikte på rösträtten som sådan och inte den i sammanhanget sekundära frågan i vilket valdistrikt den får utövas.

Liksom f. n. bör länsstyrelsen underrätta den mot vars rösträtt anmärkning framställts om detta förhållande och om vad han har att iaktta för att bevaka sin rätt. En erinran därom har tagits in i sista stycket i 4 §.

De närmare reglerna om anmärkningsförfarandet har tagits in i 5 §. Vid prövning av framställd anmärkning bör länsstyrelsen ta hänsyn till förhållandena som de framgår av kyrkobokföringen den 1 juni och de omständigheter i övrigt som åberopats i anmärkningsärendet. Att den mot vars rösträtt anmärkning framställts liksom enligt gällande regler vid anmärkningssammanträde får åberopa förhållanden som inträffat därefter, framgår av paragrafens andra stycke.

Enligt gällande lag (40 § ValL) skall länsstyrelsens kungörelse om var och när röstlängden kommer att vara framlagd för granskning och om var och när anmärkningssammanträdet kommer att äga rum anslås på kommunens anslagstavla och införas i ortstidningar. Motsvarande bestämmelser har tagits in i 10 § i detta kapitel. I överensstämmelse med de

föreskrifter som gäller för den information från statsmyndigheterna som sker genom dagspressannonsering (jfr SFS 1971:507) har emellertid ordet ortstidningar därvid ersatts med uttrycket "samtliga dagstidningar som har en spridning av någon betydenhet inom kommunen". Motsvarande uttryck har genomgående använts i den nya lagen (jfr 4 kap. 21 §, 14 kap. 1 § och 15 kap. 3 §).

Den särskilda röstlängden

Departementschefen. Som framgår av den allmänna motiveringen har de i ValL intagna bestämmelserna om den särskilda röstlängden (53 a–53 j §§) i stort sett oförändrade i sak förts över till den nya lagen. Som jag framhållit i den allmänna motiveringen har det emellertid funnits lämpligt och möjligt att tidsmässigt samordna upprättandet av de båda slagen av röstlängder. Den senaste tidpunkten när ansökan att bli upptagen i särskild röstlängd skall ha kommit in till centrala valmyndigheten har sålunda i 13 § första stycket angetts vara den 1 juni. Även i fråga om övriga tidsfrister bör samma bestämmelser gälla för den särskilda röstlängden som för den allmänna.

I 20 § har föreskrivits att särskild röstlängd när val äger rum skall vara tillgänglig i vallokalen för det valdistrikt som länsstyrelsen bestämmer. Föreskriften har getts samma utformning som den har f. n. (jfr 53 h § ValL) med den ändringen att det har föreskrivits att länsstyrelsens beslut om i vilket valdistrikt den särskilda röstlängden på valdagen skall finnas tillgänglig skall meddelas senast vid anmärkningssammanträdet. Det bör ankomma på centrala valmyndigheten att med stöd av den föreslagna bestämmelsen i 1 kap. 2 § sista stycket fastställa den närmare tidpunkt när länsstyrelse bör ha meddelat sitt beslut i frågan. Härvid har myndigheten bl. a. att ta hänsyn till den tidsplan som gäller för röstkortsframställningen.

5 kap.

I detta kapitel har, som förut har nämnts, tagits in bestämmelser om registrering av partibeteckning och anmälan av kandidater. Bestämmelserna har behandlats i ett särskilt avsnitt i den allmänna motiveringen (6.3).

Som jag har anfört i den allmänna motiveringen torde begreppet parti inte behöva definieras i detta sammanhang. Den i 16 § RO intagna definitionen bör, som jag har framhållit där, gälla även i fråga om de kommunala valen. I § första stycket har utformats i enlighet härmed. I 2 § andra stycket har angetts den tidpunkt när ansökan om registrering senast skall ha gjorts för att beaktas vid val. Som framgår av den allmänna motiveringen har denna tidpunkt satts till den 30 april valåret när fråga är om ordinarie val till riksdagen och val i hela riket av landstingsmän och kommunfullmäktige. Vid annat val skall ansökan för att beaktas vid valet ske inom en vecka efter förordnandet om valet.

Beträffande 4 § andra stycket gäller att det – i enlighet med påpekande av regeringsrättens ledamöter i anslutning till promemoriaförslaget – getts en formulering som avser att göra det helt klart att tillstånd inte behövs för registrering av partibeteckning i en landstingskommun som har använts vid val av kommunfullmäktige inom en annan landstingskommun.

I 6 § har tagits in bestämmelserna om när registrerad partibeteckning skall avföras ur registret. Enligt punkt 2 i paragrafen gäller, att beteckning får avföras ex officio om partiet har underlåtit att anmäla kandidater vid två, på varandra följande ordinarie val till riksdagen eller val i hela riket av landstingsmän eller kommunfullmäktige. Bestämmelsen avser sålunda inte nyval och omval.

Av 8 § i förslaget framgår att det nuvarande kravet att parti vid anmälan av kandidat skall styrka att denne är valbar har fått utgå. Partierna får sålunda själva svara för att kandidater som de anmäler är valbara. I detta avseende får jag hänvisa till den allmänna motiveringen. I anslutning till 8 § bör framhållas att den omständigheten att ett parti, vars beteckning är registrerad, avstår från att anmäla kandidater i någon valkrets inte medför att de namn som partiet fört upp på sina valsedlar i valkretsen anses vara obefintliga enligt 14 kap. 5 § första stycket. Denna konsekvens bör inträda endast när partiet har anmält kandidater i en valkrets men på valsedel som första namn inte tagits upp namnet på anmäld kandidat.

För att de listor över anmälda kandidater som centrala valmyndigheten upprättar skall fylla sin funktion att underlätta för väljarna att göra upp sina valsedlar, bör listorna vara tillgängliga överallt där röstning äger rum. När det gäller den röstning som sker hos utlandsmyndighet och på fartyg kan det dock i vissa fall välla svårigheter att få ut listorna i tid för röstningen där. Något krav på att listorna skall finnas tillgängliga hos utlandsmyndighet och på fartyg bör därför inte ställas upp. 10 § har utformats i överensstämmelse härmed. Jag utgår emellertid från att det endast i sällsynta undantagsfall skall förekomma att listorna inte finns tillgängliga i röstningslokaler utom landet.

6 kap.

Departementschefen. Som har framhållits i den allmänna motiveringen bör de regler om valsedlarnas utformning och tillhandahållande som gällde vid valtilfället den 20 september 1970 i allt väsentligt tillämpas även i fortsättningen. Dessa regler har utförligt kommenterats i prop. 1969:148 (s. 64–66, 68–69 och 78–80), till vilken jag ber att få hänvisa. Utöver vad jag anfört i den allmänna motiveringen och i den nämnda propositionen torde ytterligare kommentarer behövas endast till några av de i förevarande kapitel upptagna bestämmelserna om valsedlar och deras utformning.

2 §

Promemorian. I promemorian konstateras att den metod som hittills använts för att identifiera en på valsedel upptagen kandidat – dvs. genom att ange förutom hans namn, titel eller yrke och hemvist – har visat sig sig mindre ändamålsenlig. Införandet av ett för varje medborgare unikt personnummer gör det numera möjligt att ange en person på ett helt säkert sätt. Enligt promemorian bör man ta till vara denna möjlighet och i lagen rekommendera utsättandet av kandidatens personnummer vid hans namn på valsedeln.

Departementschefen. Det ligger både i kandidatens och hans partis intresse att hans identitet otvetydigt framgår av valsedeln. Mot förslaget i promemorian att man i det avseendet bör ta till vara den möjlighet till en otvetydig identifiering av kandidaterna som personnumret erbjuder har inte rests några invändningar under remissbehandlingen. Jag ansluter mig till detta förslag. Något krav på att personnumret skall utsättas vid väljarens namn bör dock inte uppställas. Jag räknar emellertid med att man kommer att använda sig av detta hjälpmedel för att ange kandidater beträffande vilka det annars kan uppstå risk för förväxlingar. Här ifrågavarande paragraf har utformats i enlighet med det sagda.

I sammanhanget vill jag framhålla det angelägna i att efternamn, förnamn och övriga identifieringsuppgifter tas upp i samma ordning på valsedlarna.

3 §

Promemorian. I promemorian påpekas att namnen på valsedlarna f. n. får tas upp antingen i en följd under varandra (ospaltad valsedel) eller uppdelade i två spalter i vilket fall namnen i den vänstra spalten avser själva valet och namnen i den högra val av efterträdare eller suppleant (spaltad valsedel). I kommuner där det skall finnas suppleanter för fullmäktige får dock endast ospaltade valsedlar användas.

Enligt promemorian kan den omständigheten att namnen på valsedlarna får tas upp på olika sätt vid olika val på goda grunder antas verka svårförståeligt och förvirrande för väljarna. Att spaltade valsedlar får användas komplicerar också valsedelsframställningen. I promemorian föreslås därför att endast ospaltade valsedlar skall få användas i fortsättningen.

Remissyttrandena. Förslaget att endast ospaltad valsedel skall få användas har föranlett kommentarer i ett par remissvar. *Länsstyrelsen i Stockholms län* finner inte någon olägenhet vara förbunden med förslaget beträffande riksdags- och kommunfullmäktigvalet. Slopas den spaltade valsedeln vid landstingsvalet bör man emellertid enligt länsstyrelsens mening överväga att höja det antal suppleanter som skall utses för landstingsmän, särskilt med hänsyn till att dessa vid avgång inte ersätts på samma sätt som fullmäktigledamöterna. En *reservant* i Göteborgs valnämnd avstyrker förslaget.

Departementschefen. I och för sig talar enligt min mening starka skäl för att reglerna om hur namnen skall tas upp på valsedlarna skall vara enhetliga vid de tre samtidiga valen. Skälen för att gå över till en ordning med enbart ospaltade valsedlar har också numera fått ökad tyngd. Under senaste vårsessionen beslutade nämligen riksdagen (prop. 1972:66, KU 30, rskr 204) att namnen på valsedlarna för 1973 års riksdagsval skall tas upp i en följd under varandra. Detta innebär att det endast vid landstingsvalet och val av fullmäktige i kommuner där det inte skall finnas suppleanter för fullmäktige kan förekomma spaltade valsedlar. Jag har mot denna bakgrund kommit till slutsatsen att möjligheten att använda spaltad valsedel helt bör kunna slopas. Första stycket i förevarande paragraf har därför getts den innebörden att endast ospaltade valsedlar får användas i de tre samtidiga valen. Till den av en remissinstans aktualiserade frågan om inte en följd härav bör bli att det antal suppleanter som skall utses för varje landstingsman bör ökas, återkommer jag i det följande.

I andra stycket har föreskrivits att namnen på ospaltad valsedel i första hand gäller själva valet och i andra hand val av ersättare för riksdagsledamöter resp. av suppleanter för landstingsmän och kommunfullmäktige.

För att partibeteckning skall åtnjuta det skydd som lagen erbjuder skall, som jag har utvecklat närmare i det föregående, på valsedeln som första namn tas upp namnet på kandidat som partiet har anmält. En erinran om detta har tagits in i tredje stycket. Det bör framhållas att avsikten inte är att centrala valmyndigheten i samband med valsedelsbeställningen skall behöva kontrollera att det namn som ett parti vill ha uppsatt först på valsedeln också är ett av partiet anmält namn.

I överensstämmelse med vad VTU har föreslagit har i promemorieförslaget inte tagits in några regler om det högsta antal namn som får finnas på valsedel. VTU motiverade sitt förslag med att en övergång till hålkortsvalsedlar bl. a. innebär att ett givet utrymme står till förfogande för den text som skall resp. får finnas på sedeln. Med hänsyn härtill och då de omständigheter som avgör hur många kandidater som ett parti anser sig böra föra fram växlar från valkrets till valkrets och från kommun till kommun, framstår det enligt VTU som en lämpligare ordning att partierna själva får bestämma hur många namn de inom den givna utrymmesramen vill föra fram på varje valsedelstyp. Några invändningar mot förslaget gjordes inte under remissbehandlingen. Även i det förfarande som nu förordas skall användas valsedlar av en bestämd storlek. De skäl som VTU fann tala för att slopa den maximiregel som nu finns kan alltså anföras även när hålkortsvalsedlar inte används. För min del finner jag i likhet med VTU att någon regel om det högsta antal namn som får finnas på valsedel inte bör tas in i vallagen. Tilläggas bör att det – som också VTU förutsatte – bör vara möjligt att utnyttja valsedelns båda sidor för kandidatnamnen.

7 §

Departementschefen. Som jag har nämnt i den allmänna motiveringen (jfr 6.1.8) bör man vid den slutliga sammanräkningen kunna använda sig av ADB-teknik. Detta underlättas om listtypbeteckningar anbringas på valsedlarna. Föreskrift som medger detta har tagits in i andra stycket av denna paragraf.

7 kap.

Departementschefen. I förevarande kapitel har samlats bestämmelserna om röstkort.

F. n. reglerar 55 a § ValL i detalj vad röstkort skall innehålla. I promemorian har föreslagits att det i lagen endast skall anges att röstkortet skall innehålla uppgift om väljarens namn samt uppgift om det valdistrikt i vilket han får utöva sin rösträtt. Vad röstkortet därutöver skall innehålla får centrala valmyndigheten bestämma. Förslaget har lämnats utan erinran under remissbehandlingen. Även jag anser det vara lämpligt och riktigt att i lagen bara ange vissa allmänna riktlinjer beträffande röstkortets innehåll medan det läggs i myndighetens hand att närmare bestämma hur röstkortet skall utformas och vad det skall innehålla. 1 § har utformats i överensstämmelse härmed.

55 a § ValL föreskriver vidare att röstkorten skall översändas till de röstberättigade senast 35 dagar före valdagen, dvs. senast 5 dagar före poströstningens början. I och med att poströstningsperioden nu föreslås förkortad från 30 till 18 dagar bör den dag då röstkorten senast skall utsändas till de röstberättigade kunna förläggas något närmare valdagen. Därvid bör man emellertid ta hänsyn till att den omständigheten att någon inte erhåller röstkort kan innebära att vederbörande felaktigt ej upptagits i röstlängd. För den möjlighet till rättelse i längden som tidigare har förordats (se 4 kap. 8 §) skall kunna utnyttjas i praktiken bör endast en mindre justering göras. Den tidpunkt när röstkorten senast skall utsändas till väljarna bör bestämmas till 30 dagar före valdagen när fråga är om ordinarie val till riksdagen och val i hela landet av landstingsmän och kommunfullmäktige. Vid annat val bör den senaste tidpunkten för röstkortens utsändande bestämmas till 20 dagar före den bestämda valdagen. En sådan förkortning är motiverad av hänsyn till intresset av att så snabbt som möjligt efter det att beslut har fattats om ny- eller omval kunna genomföra detta.

Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen (6.1.6) bör valkungörelsen i sin nuvarande form slopas. Den nödvändiga informationen om valen bör ges väljarna på annat och effektivare sätt. Redan nu ges viss information på röstkorten. Jag förutsätter att så kommer att ske även i fortsättningen. Därutöver bör centrala valmyndigheten med utnyttjande av olika kanaler och media upplysa väljarna om vad de har att iaktta inför och vid ett val. En erinran härom har tagits in i 4 §.

8-12 kap.

Departementschefen. I 8-12 kap. finns, som förut har nämnts, reglerna om röstningen. I systematiskt hänseende har därvid den modell följts som VTU förordade i sitt år 1969 avgivna betänkande och som också följdes i promemorian. Röstningsreglerna inleds alltså med ett kapitel (8 kap.) som ger huvuddragen i reglerna, dvs. de bestämmelser som skall äga tillämpning oavsett om fråga är om röstning i vallokal, på postanstalt, hos utlandsmyndighet eller på fartyg eller fråga är om röstning genom bud (röstning med valedelsförsändelse). I de följande kapitlen (9-11 kap.) finns de närmare föreskrifterna om hur röstningen skall gå till. I 9 kap. ges sålunda regler om vallokalröstningen. I 10 kap. finns reglerna om röstning på postanstalt och hos utlandsmyndighet samt på fartyg. Reglerna om röstning med valedelsförsändelse har samlats i 11 kap. I ett avslutande 12 kap. ges därefter regler om behandlingen av på postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg avgivna röster.

Flertalet av de i de nämnda kapitlen intagna bestämmelserna överensstämmer i sak antingen med gällande vallagar eller med dem som gällde vid 1970 års val. I fråga om de senare kan hänvisas till prop. 1968:148. Utöver de kommentarer som lämnats i den nämnda propositionen och vad som har anförts i den allmänna motiveringen samt med hänsyn även till den utförlighet som kännetecknar flertalet paragrafer torde endast några av de i kap. 8-12 intagna bestämmelserna behöva kommenteras närmare.

8 kap.

15 §

Departementschefen. Som har utvecklats i den allmänna motiveringen (6.1.8) är det förutsatt att kommunerna även kostnadsmässigt skall svara för de uppgifter som den föreslagna poströstbehandlingen lägger på valnämnden och valförrättarna. Redan nu har kommunen i princip att svara för de kostnader som genomförandet av val i kommunen ger upphov till. Kommunen svarar alltså bl. a. för ersättning till valförrättare och för kostnader för vallokalerna samt för valskjutsar. Bestämmelserna härom återfinns f. n. i huvudsak i 95 § ValL och 59 § KVL. Även på andra håll i vallagarna finns emellertid bestämmelser som ålägger kommunen ett kostnadsansvar (t. ex. 60 a § ValL och 26 a § KVL). Bestämmelserna om kommuns kostnadsansvar bör nu enligt min mening föras samman och utformas så att det framgår att kommunen generellt skall svara för kostnaderna för åtgärder och anordningar som lagen ålägger kommun, valnämnd och valförrättare att ombesörja eller vidta. En sådan bestämmelse har tagits in i denna paragraf.

10 kap.

2 §

Departementschefen. I likhet med vad som gäller f. n. har i första stycket i denna paragraf slagits fast att postanstalt, som inte inrättas enbart för röstmottagning (jfr sista stycket) skall på valdagen vara öppen för röstning minst en timme på förmiddagen och en timme på eftermiddagen.

Före valdagen skall röstning som regel kunna ske under de tider då postanstalt annars är öppen. Detta kan emellertid bli onödigt betungande särskilt på mindre postanstalter. Det bör därför öppnas möjlighet för centrala valmyndigheten att på förslag från postverket förordna att röstning på sådan postanstalt skall kunna ske endast under viss, begränsad tid under det normala öppethållandet. Röstning bör dock alltid kunna ske under en timme. Andra stycket i förevarande paragraf har utformats i enlighet med det anförda. Även utan uttrycklig föreskrift får det förutsättas att väljarna på lämpligt sätt får kännedom om när röstning kan ske på olika postanstalter.

Som hittills har varit fallet bör postverket i den utsträckning som är möjlig och lämplig anordna tillfälliga postanstalter på sjukhus, ålderdomshem, fängvårdsanstalter och liknande vårdinrättningar. Föreskrifter om detta har tagits in i paragrafens tredje stycke. Helst bör sådan postanstalt inrättas för röstmottagning på valdagen men ingenting bör hindra att postanstalten inrättas dag före valdagen. Den tidigaste tidpunkt som sådan postanstalt får inrättas bör dock, liksom hittills, vara söndagen före valdagen. Innan postverket bestämmer när röstning på här avsedd anstalt eller inrättning skall anordnas bör samråd självfallet ske med anstaltens eller inrättningens ledning. Med hänsyn till att antalet röstberättigade som kan utnyttja sådan tillfälligt inrättad postanstalt för röstning starkt kan variera från inrättning till inrättning och till de speciella förhållanden som i övrigt råder på ifrågavarande vårdanstalter och vårdinrättningar bör i lagen inte anges hur länge röstning där skall få pågå. Det säger sig emellertid självt att den tid som anslås för röstning inte bör vara alltför kort.

7 och 12 §§

Departementschefen. Som huvudregel bör gälla att röstning skall kunna ske hos utlandsmyndighet vid alla slag av val. När det gäller riksdags-, landstings- eller kommunfullmäktigval som omfattar hela landet bör röstning, i likhet med vad som gäller f. n., alltid anordnas hos utlandsmyndighet. Vid annat val, dvs. omval i en eller flera valkretsar eller kommunalval som endast gäller en eller flera landstingskommuner eller kommuner, kan det emellertid visa sig svårt att med det korta varsel

som det som regel då blir fråga om anordna röstning även hos utlandsmyndigheterna. Det hör i sådana fall ankomma på centrala valmyndigheten att – i överensstämmelse med vad som nu tillämpas i fråga om kommunalvalen (35 § KVL) -- avgöra om det finns praktiska och andra förutsättningar för att anordna röstning hos utlandsmyndighet. 7 § första stycket har utformats i överensstämmelse med det anförda. Det får förutsättas att röstning hos utlandsmyndighet anordnas i så stor utsträckning som det är praktiskt lämpligt och möjligt.

I 12 § första stycket har förts in en liknande bestämmelse beträffande röstning på fartyg.

11 kap.

1 och 3 §§

Departementschefen. En konsekvens av den föreslagna förkortningen av poströstningsperioden till 18 dagar bör vara att den dag då valsedelsförsändelse tidigast får anordnas bestäms till 18 dagar före valdagen. För att försändelseinstitutet skall kunna utnyttjas även vid röstning på fartyg bör dock försändelse som lämnas där vara anordnad tidigast 45 dagar före valdagen. I förhållande till nuvarande regler bör dessutom det tillägget göras i lagtexten att dagen för försändelsens anordnande skall anges på försändelsens ytterkuvert. Dessa synpunkter har beaktats vid utformningen av 1 § och, i tillämpliga delar, också vid utformningen av 3 §.

2 §

Departementschefen. F. n. gäller att valsedelsförsändelse från äkta make får lämnas på postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg endast i samband med att den make som lämnar försändelse själv röstar (74 § ValL och 39 § KVL). Det berättigade i en sådan bestämmelse har i olika sammanhang satts i fråga. Bestämmelsen ger visserligen röstmottagaren en möjlighet att kontrollera att den som avlämnar försändelsen verkligen också är make till den som har anordnat denna. Mot en sådan kontrollaspekt bör emellertid ställas att regeln kan göra det omöjligt för äkta makar att utnyttja denna röstningsmöjlighet i de fall där bara den ena av dem är röstberättigad. Det kan vidare på goda grunder antas att regeln uppfattas som svårförståelig och vållar irritation bland väljarna. Dessa senare synpunkter synes böra väga tyngre än kontrollsynpunkten. Detta har föranlett att bestämmelsen har fått utgå.

4 §

Gällande ordning. F. n. gäller att valsedelsförsändelse från sjuk och därmed jämställd väljare får lämnas endast i vallokal.

Promemorian. I promemorian erinras om att det, när möjlighet öppnades för sjuk och därmed jämställd väljare att rösta genom valsedelsförsändelse, uttalades (KU 1965:40) att det, när erfarenheter av systemet

hade vunnits, borde prövas om inte dessa väljarkategoriernas röstning kunde underlättas genom att sådan valsedel/försändelse fick lämnas även på postanstalt. Det framhålls i promemorian att den nämnda formen av röstning nu har använts vid tre val och att systemet på det hela taget har fungerat väl. Även om röstningsformens betydelse har minskat genom de ökade möjligheter till poströstning som numera införts, står det enligt promemorian klart att den fyller en funktion. Mot denna bakgrund och då några avgörande skäl enligt promemorian inte kan anföras mot att tillåta att också sådan valsedel/försändelse får lämnas på postanstalt inom landet, förordas i promemorian att lagen kompletteras med en bestämmelse om detta.

Remissyttrandena. Förslaget att valsedel/försändelse från sjuk och därmed jämställd väljare skall få avlämnas även på postanstalt inom landet har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. *Postverket* fogar till sitt tillstyrkande den kommentaren att en konsekvens av ändringen torde komma att bli att flertalet försändelser av detta slag kommer att avlämnas på postanstalt, eftersom avlämning där kan ske även före valdagen. *Valnämnden i Stockholm*, i vars yttrande *kommunstyrelsen* instämt, betonar vikten av att postfunktionärerna får nödvändig utbildning. En ledamot av kommunstyrelsen har *reserverat* sig och avstyrkt förslaget.

Departementschefen. I likhet med de remissinstanser som yttrat sig i denna fråga anser jag tiden nu inne att tillåta poströstning inom landet även med valsedel/försändelse från sjuk och därmed jämställd väljare. Förevarande paragraf har utformats i enlighet härmed.

12 kap.

Departementschefen. Bestämmelserna i detta kapitel om valnämndens och valförrättarnas behandling av ytterkuvert som kommer in till dem från röstmottagare på postanstalt, hos utlandsmyndighet och på fartyg har behandlats i den allmänna motiveringen (6.1.8). Utöver vad jag har anfört där samt vad som har angetts i RSV:s till detta protokoll som bilaga fogade skrivelse torde bestämmelserna inte kräva någon ytterligare kommentar. Det bör dock i anslutning till 1 § framhållas att paragrafen ger valnämnden möjlighet att sända eller lämna inkomna ytterkuvert till valförrättarna samtidigt med annat valmaterial eller att anordna särskild utsändning av ytterkuverten. Sänds omslag med ytterkuvert till valdistriktet före valdagen, bör omslagen överlämnas till och kvitteras av ordföranden i valdistriktet. Det ligger i sakens natur att denne måste se till att omslagen liksom eventuellt övrigt översänt material förvaras på säkert sätt till dess vallokalen öppnas på valdagen.

13 kap.

Departementschefen. För att beteckna den sammanräkning som, liksom hittills, skall ske i valdistrikten har i överensstämmelse med det redan utbildade språkbruket beteckningen preliminär rösträkning använts. Som framhölls i prop. 1968:148 (s. 82) medför de föreslagna reglerna om gemensamt ytterkuvert för alla samtidiga val vid poströstning m. m. att de delar av sammanräkningen, som gäller omhändertagande av valmaterial från röstmottagare, måste företas gemensamt för de samtidigt förrättade valen.

3- 5 §§

Departementschefen. I dessa paragrafer har reglerats hur ytterkuvert som har kommit till valdistrikt från valnämnd skall behandlas. Bestämmelserna i paragraferna motsvarar i allt väsentligt dem som vid 1970 års val gällde för länsstyrelsens behandling av detta material (19 § i lagen (1968:825) om de allmänna valen den 20 september 1970). De torde inte kräva någon kommentar utöver vad som har anförts i den allmänna motiveringen (6.1.8).

6 §

Departementschefen. När de från röstmottagarna inkomna rösterna har granskats och val- resp. innerkuverten har lagts ner i urnorna vidtar den egentliga rösträkningen. Denna bör följa det schema som hittills gällt (jfr 68 § ValL och 33 och 34 §§ KVL). För att den slutliga sammanräkningen hos länsstyrelsen skall underlättas bör valförrättarna åläggas att göra en mer ingående uppsortering av valsedlarna inom varje parti än som hittills har varit brukligt. Föreskrifter härom har tagits in i punkt 4. Det får förutsättas att de protokollsformulär som skall användas vid valförrättningen av centrala valmyndigheten ges en sådan utformning att uppsorteringen i görligaste mån underlättas.

8 §

Departementschefen. Att valnämnden, så som har föreskrivits i denna paragraf, bör behålla från valförrättarna inkomna röstlängder är en konsekvens av att nämnden skall ha tillgång till dem vid sin granskning av de ytterkuvert som har kommit in så sent att de inte har kunnat sändas till valförrättarna i valdistrikten (jfr 9 §).

14 kap.

1-3 §§

Departementschefen. Vid den slutliga sammanräkningen skall länsstyrelsen enligt de föreslagna bestämmelserna på samma sätt som hittills för

varje val pröva valsedlarnas giltighet samt inom varje parti räkna fram ordningen mellan namnen på partiernas valsedlar i den utsträckning som behövs. I fråga om landstings- och kommunalvalen fastställer länsstyrelsen dessutom för varje parti vilka kandidater som skall besätta de platser som partiet har erövrat. Sammanräkningen skall ske valkretsvis och genomföras så att riksdagsvalet alltid räknas först.

För att valresultatet i varje särskild valkrets skall kunna fastställas måste länsstyrelsen ha tillgång till samtliga de valsedlar som gäller den kretsen. Ett slutligt resultat kan med andra ord inte meddelas förrän även de valsedlar som valnämnden haft att räkna preliminärt enligt de föreslagna bestämmelserna i 13 kap. 9 § har kunnat kontrolleras och räknas hos länsstyrelsen. Det finns emellertid anledning anta att länsstyrelsen redan under loppet av måndagen efter valdagen via valnämnden får tillgång till valsedlar och övrigt valmaterial från valdistrikt i kommuner i länsstyrelsens närhet. Ingenting bör hindra att länsstyrelsen så snart valsedlarna från samtliga valdistrikt i en kommun har kommit in till länsstyrelsen påbörjar sammanräkningen för den kommunen och inte väntar därmed till dess även de valsedlar som valnämnden i den kommunen haft att preliminäräkna anlämt till länsstyrelsen. Härigenom kan värdefull tid vinnas. Självfallet måste det resultat som länsstyrelsen kommer fram till vid en sådan sammanräkning kompletteras och i förekommande fall justeras när samtliga valsedlar som gäller den kommunen har räknats. 1 och 2 §§ har utformats i överensstämmelse härmed.

Innan länsstyrelsen påbörjar sammanräkningen bör kontrolleras att samtliga de handlingar som behövs för sammanräkningen har kommit in och att de är i behörigt skick. Vid sistnämnda kontroll bör länsstyrelsen självfallet också kontrollera att sigillen på de omslag som kommit in överensstämmer med de sigill som har avtryckts i protokollet. Någon uttrycklig bestämmelse i sistnämnda avseende har emellertid inte ansetts behöva tas in i lagen.

Vid avbrott i sammanräkningsförrättningen skall enligt gällande ordning valsedlarna läggas in i särskilda omslag som förseglas under minst två närvarandes sigill. Omslagen läggs därefter i säkert förvar. Den förstnämnda föreskriften har vållat länsstyrelserna ett betydande merarbete och varit till förfång för snabbheten i sammanräkningen. Föreskriften att valsedlarna vid varje avbrott skall läggas in i särskilda omslag som sigilleras bör därför enligt min mening utgå. Det torde från säkerhetsynpunkt vara tillräckligt att föreskriva att valsedlarna vid avbrott skall läggas i säkert förvar. En bestämmelse om detta har tagits in i 3 §.

4 och 5 §§

Departementschefen. I dessa paragrafer, som motsvarar 20 och 21 §§ i lagen (1969:825) om de allmänna valen den 20 september 1970, har tagits in regler om valsedels ogiltighet och om namns obefintlighet. I likhet med vad som gällde vid detta val bör valsedel inte kasseras därför att den saknar giltigt namn. Vidare bör valsedel, på vilken väljaren har

angett partibeteckningen oriktigt, tillgodoräknas partiet, förutsatt dock att det inte råder någon tvekan om vilket parti det är fråga om. De i dessa båda paragrafer föreslagna bestämmelserna har utförligt kommenterats i den nämnda propositionen 1969:148 (s. 68–69 och 83) till vilken jag alltså kan hänvisa.

6 §

Departementschefen. I denna paragraf, som i sak helt motsvarar 81 § ValL, återfinns bestämmelser om hur ordningen mellan namnen på partiernas valsedlar skall bestämmas. Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen (6.1.8) bör därvid datorer kunna utnyttjas. Utöver vad där anförts kan i detta hänseende hänvisas till den tekniska redogörelsen som RSV lämnat i sin skrivelse, vilken finns fogad som bilaga till detta protokoll.

7 §

Departementschefen. När länsstyrelsen bestämt ordningen mellan så många namn på varje partis valsedlar som beräknas behövas för att de riksdagsmandat som partiet har fått skall kunna besättas med kandidater, bör länsstyrelsen genom särskilda sammanräkningar bestämma särskild ordning mellan namnen på partiernas valsedlar för att ersättare skall kunna utses. En bestämmelse om detta, liksom en redogörelse för hur länsstyrelsen därvid bör förfara, finns i denna paragraf. Paragrafen motsvarar i sak helt 82 § i det förslag till ändring i ValL som riksdagen har antagit under förutsättning att samtidigt föreslagna ändringar i RF och RO slutligt antas och erhåller kraft av grundlag (jfr prop. 1972:66 s. 44–45 och SFS 1972:237). En särskild övergångsbestämmelse avseende 1973 års val har tagits in i förslaget (se punkt 7).

8 och 9 §§

Departementschefen. I dessa paragrafer ges bestämmelser dels om de åtgärder som länsstyrelsen bör företa när sammanräkningen av riksdagsvalet har genomförts och protokollförts (8 §), dels om de åtgärder som centrala valmyndigheten har att vidta för att utse riksdagsledamöterna när protokollen från länsstyrelsen har kommit in till myndigheten. Paragraferna motsvarar i sak helt 84 § resp. 85 § 1 mom. ValL.

10 §

Departementschefen. Visar det sig att samme riksdagskandidat har fått mandat för mer än ett parti eller i mer än en valkrets skall han enligt nu gällande regler tillträda det mandat för vilket hans jämförelsetal är störst. När det gäller att utse innehavare av det mandat som han inte tillträder skall det anses som om han inte varit kandidat vid valet (85 § 2 mom.

ValL). Sistnämnda bestämmelse, som infördes år 1969, är inte helt klar till sin innebörd och det kan inte uteslutas att den kan ge upphov till vissa tolkningsproblem. Såvitt gäller riksdagsvalen är väl denna oklarhet inte ägnad att inge några betänkligheter eftersom endast centrala valmyndigheten kommer att få anledning att tillämpa bestämmelsen och en enhetlig och konsekvent tillämpning därigenom kan uppnås. Utredningen om den kommunala demokratin har emellertid föreslagit att regeln i fortsättningen skall gälla även vid de primärkommunala valen när ny suppleant skall utses för sådan suppleant för fullmäktige som utsetts i mer än en valkrets.

Att vid de samtidiga valen ha samma regler för avvecklingen av uppkommande dubbelvalsituationer är enligt min mening riktigt och rimligt. Olägenheten av en regel som inte är helt entydig till sin innebörd blir emellertid mera framträdande när regeln görs tillämplig även på de kommunala valen. För att underlätta länsstyrelsernas arbete och åstadkomma enhetlighet i tillämpningen av dubbelvalsregeln även på den kommunala sidan bör den därför ges en utformning som inte lämnar rum för någon tvekan om dess rätta innebörd.

Den nuvarande regeln torde böra tolkas så att mandat som den dubbelvalde inte tillträder skall besättas av den kandidat som står närmast i tur att erhålla mandat för det partiet eller den valkretsen. Detta bör enligt min mening då också klart sägas ut i lagtexten. Utformas regeln på detta sätt, undviks alla tolkningssvårigheter och uppnås enhetlighet i tillämpningen.

Förevarande paragraf har utformats i enlighet med vad jag nu har sagt.

11, 13 och 14 §§

Departementschefen. Dessa paragrafer har i sak oförändrade förts över från ValL sådan den kommer att lyda när de med anledning av proposition 1972:66 som vilande antagna grundlagsändringarna slutligt har antagits och erhållit kraft av grundlag. De torde därför inte behöva kommenteras närmare här.

15 §

Departementschefen. Vid de kommunala valen bestäms ordningen mellan kandidatnamnen enligt samma regler som gäller vid riksdagsvalet. I första stycket av denna paragraf, som innehåller reglerna i detta avseende, har därför hänvisats till bestämmelserna i 6 §. I övrigt har i paragrafen tagits in regler om platsfördelningen mellan partierna. Dessa regler har i sak oförändrade förts över från 46 § 2 mom. KVL och torde inte kräva någon kommentar.

16 -17 §§

Departementschefen. Före 1970 gällde beträffande de kommunala valen den ordningen att uppkomna dubbelvalsituationer i fråga om de

ordinarie ledamöterna avvecklades först sedan även suppleanterna hade utsetts. Denna ordning kunde leda till och ledde också ofta till att de från början utsedda suppleanterna, vilka inte så sällan var utsedda för flera valkretsar, var för få när dubbelvalssituationerna skulle avvecklas genom att suppleant i stället tilldelades ordinarie plats. I sådana lägen fick ytterligare suppleanter utses så att samtliga ordinarie platser kunde besättas. Om samtliga suppleanter fick ordinarie platser, skulle endast ytterligare en suppleant utses, vilket kunde medföra att ett parti – även om det fått flera ordinarie platser – fick endast en suppleant.

Genom ändring i KVL år 1970 (prop. 1970:131, KU 37, rskr 250) infördes, för att eliminera de nämnda nackdelarna i fråga om dubbelvalssituationer i de primärkommunala valen, den ordningen att samtliga ordinarie fullmäktigplatser skall vara besatta innan sammanräkning för utseende av suppleanter tar vid. Denna nya ordning avsåg emellertid inte landstingsvalen. Beträffande dem gäller sålunda alltså den nyss angivna ordningen enligt vilken dubbelvalssituationerna avvecklas först efter det att suppleanter har utsetts.

Som jag har framhållit vid flera tillfällen i det föregående är det önskvärt att ha enhetliga regler för alla de samtidiga valen. Redan detta utgör enligt min mening ett starkt skäl för att även vid landstingsvalen införa den för riksdagsvalen föreslagna och vid de primärkommunala valen gällande ordningen enligt vilken suppleanterna utses först sedan uppkomna dubbelvalssituationer avvecklats och platserna i landstinget besatts med ordinarie ledamöter. Härtill kommer att den tidigare föreslagna regeln att endast ospaltade valsedlar bör få användas vid landstingsvalet, ökar risken för att det med nuvarande ordning kan inträffa att landstingssuppleanterna måste tas i anspråk för att fylla vakanser som uppstår i de valkretsar där dubbelvalssituationer har inträffat. Vad nu har anförts leder till slutsatsen att uppkomna dubbelvalssituationer även vid landstingsvalet bör vara avvecklade och samtliga platser vara besatta med ordinarie ledamöter innan suppleanter utses.

Enligt gällande regler (47a § KVL) får den som utsetts till landstingsman eller kommunfullmäktig i mer än en valkrets bestämma och till länsstyrelsen anmäla i vilken valkrets han vill anses vald. Uppkommer motsvarande dubbelvalssituation vid riksdagsvalet, faller jämförelsetalet avgörandet (jfr 10 §). Såväl praktiska som principiella skäl talar enligt min mening för att samma metod för avveckling av uppkomna dubbelvalssituationer införs även i fråga om de kommunala valen. I fortsättningen bör alltså den som valts till landstingsman eller fullmäktig i mer än en valkrets besätta platsen i den valkrets där hans enligt 6 § framräknade jämförelsetal är störst. Det bör framhållas att demokratikutredningen när det gäller dubbelvalda fullmäktigsuppleanter föreslagit att jämförelsetalet skall vara avgörande vid bestämmandet av i vilken valkrets som plats skall tillerkännas honom (19 §).

Enligt gällande ordning skall den som fått mandat från mer än en valkrets anses ha avgått som landstingsman eller fullmäktig i den valkrets där han inte mottar uppdraget och efterträdare för honom där utses i den

ordning som gäller vid landstingsmans eller fullmäktigs avgång. I kommentaren till 10 § har jag förordat att motsvarande reglering i fråga om riksdagsvalen utformas så att mandat som den dubbelvalde ej tillträder skall tillfalla den kandidat som står närmast i tur att erhålla plats för partiet i den valkretsen. Redan intresset av enhetliga regler vid de samtidiga valen talar enligt min mening för att samma regel får gälla även vid de kommunala valen. En sådan lösning står också i principiell överensstämmelse med den tidigare förordade bestämmelsen att jämförelsetalet skall vara avgörande för i vilken valkrets den dubbelvalde skall erhålla plats. Det kan här inskjutas att det i fråga om de kommunala valen inte behövs någon särskild regel för det fall att en kandidat har valts för mer än ett parti i samma valkrets. Inträffar detta, blir bestämmelsen i 15 § tredje stycket tillämplig.

18 §

Departementschefen. I denna paragraf ges bestämmelser om hur suppleanter för landstingsmän skall utses. Bestämmelserna överensstämmer i allt väsentligt med de nuvarande (jfr 47 § KVL). De avvikelser som har gjorts betingas därav att spaltade valsedlar, enligt vad som tidigare har föreslagits, inte skall förekomma i fortsättningen.

I fråga om de föreslagna avvikelserna torde endast den som innebar att antalet sammanräkningar som skall göras höjs från två till tre fordra en närmare kommentar. Slopandet av de spaltade valsedlarna kan, som påpekats under remissbehandlingen, leda till att det antal suppleanter som faktiskt kommer att utses för en landstingsman reduceras. Med hänsyn härtill och till de regler som gäller vid suppleants avgång, till vilka jag återkommer i anslutning till 23 §, har antalet sammanräkningar för utseende av suppleanter för varje landstingsman höjts från två till tre.

19 §

Departementschefen. Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen (jfr 6.2) har det primärkommunala suppleantsystemet utformats i överensstämmelse med demokratiutredningens förslag. Detta innebär bl. a. att suppleantplatserna skall fördelas med tillämpning av samma fördelningsregler som har tagits upp i 6 § i förevarande kapitel med den avvikelsen att endast lista som varit med och besatt ordinarie plats beaktas vid sammanräkningen. För att proportionalitetssynpunkten därvid skall kunna tillgodoses krävs vidare att uppkomna dubbelvalssituationer avvecklas. Som tidigare har antytts (jfr under 10 §) bör sådana situationer, som kan uppkomma antingen genom att samme kandidat utses till suppleant för mer än ett parti eller som suppleant i mer än en valkrets, avvecklas på samma sätt som vid riksdagsvalet, dvs. genom att den dubbelvalde suppleanten besätter den plats för vilken hans jämförelsetal är störst. På motsvarande sätt som har förordats i fråga om riksdagsvalen bör den plats suppleanten inte går in på, besättas av den

kandidat som står närmast i tur att erhålla mandat för det partiet eller i den valkretsen. Med hänsyn till vad som nu har anförts har det ansetts vara tillräckligt att i förevarande paragraf hänvisa till 6 och 10 §§, vars regler alltså skall äga motsvarande tillämpning vid utseendet av suppleanter för fullmäktige, dock med det tillägget att vid tillämpningen av 6 § hänsyn inte skall tas till valsedlar som inte har deltagit i besättandet av ordinarie fullmäktigplats.

Tilläggas bör att den av demokratiutredningen förordade minimiregeln att minst en suppleant skall utses för varje i fullmäktige representerat parti har fått komma till uttryck genom föreskrifter som innebär att – om ett brutet tal uppkommer vid fastställandet av det antal suppleantplatser som skall tilldelas varje parti – detta skall höjas till närmast högre hela tal. Dessa höjningsregler har emellertid fått sin plats i de paragrafer i kommunallagarna som reglerar antalet suppleanter. Till förslagen om ändringar i kommunallagarna återkommer jag i det följande.

20 och 21 §§

Departementschefen. De i dessa paragrafer upptagna bestämmelserna motsvarar i sak de bestämmelser som nu finns i 48 a §, 49 § 3 mom. och 50 § KVL. De torde inte behöva kommenteras här.

22 §

Departementschefen. I denna paragraf ges regler om hur efterträdare skall utses för landstingsman eller kommunfullmäktig som avgår under löpande valperiod. I första stycket finns reglerna om efterträdare för avgången landstingsman. Bestämmelsen härom har utformats i saklig överensstämmelse med den nuvarande regeln i 52 § 1 mom. KVL.

Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen (jfr 6.2) bör i överensstämmelse med utredningens om den kommunala demokratin förslag, fullmäktig som avgår efterträdas av den kandidat på fullmäktigens lista som står närmast i tur att erhålla plats i ordningen. Detta innebär att efterträdare till avgången fullmäktigledamot kommer att utses enligt samma regler som ersättare för riksdagsledamot. I paragrafen har därför hänvisning kunnat göras till 7 § som ger de närmare reglerna i detta hänseende. Påpekas bör att samma regler i fortsättningen kommer att gälla såväl i kommuner där det skall finnas suppleanter för fullmäktige som i övriga kommuner. Någon motsvarighet till den nuvarande 52 § 3 mom. KVL behövs alltså inte.

23 och 24 §§

Departementschefen. Bestämmelserna i dessa paragrafer motsvarar helt dem som nu finns i 53 a, 54 och 55 §§ KVL och torde inte kräva någon kommentar i detta sammanhang.

15 kap.

1 och 2 §§

Departementschefen. I dessa paragrafer har bestämmelser om bevis som skall tillställas de valda tagits in. Bevis för riksdagsledamot och ersättare för sådan ledamot skall enligt förslaget utfärdas av centrala valmyndigheten medan bevis för landstingsman och kommunfullmäktig samt deras suppleanter utfärdas av länsstyrelsen. 1 §, som innehåller reglerna om bevis för riksdagsledamöter och ersättare, har utformats i överensstämmelse med 90 § ValL i den lydelse som denna paragraf kommer att få när de i anledning av prop. 1972:66 som vilande antagna ändringarna i RF och RO slutligt antagits och erhållit kraft av grundlag. I 2 §, som motsvarar nuvarande 51 § KVL, finns reglerna om bevis för landstingsmän, kommunfullmäktige och deras suppleanter.

3 §

Departementschefen. Denna paragraf innehåller reglerna om besvär över val. Som har föreslagits i promemorian har uttryckligen angetts att regeringsrätten prövar besvär över val samt att besvären skall ges in till beslutsmyndigheten, dvs. i fråga om val till riksdagen till centrala valmyndigheten och i fråga om landstings- eller kommunfullmäktigval till länsstyrelsen.

Besvärstiden vid riksdagsvalet har angetts till tio dagar, räknat från den dag då kungörelse om valutgången tagits in i Post- och Inrikes tidningar vilket innebär att någon ändring inte föreslås. I fråga om besvär över landstings- och kommunfullmäktigval har tiden ansetts utan olägenhet kunna förkortas och bestämts till tre dagar efter det resp. val avslutats.

När besvärstiden har gått ut skall beslutsmyndigheten kungöra samtliga inkomna besvär. I kungörelsen skall utsättas viss kortare tid inom vilken förklaring över besvären skall ha kommit in till regeringsrätten. När besvärstiden gått ut bör beslutsmyndigheten översända besvärshandlingarna till regeringsrätten. Till handlingarna bör om möjligt beslutsmyndigheten foga eget yttrande om ett sådant bedöms erforderligt.

Enligt bestämmelserna i 56 § andra stycket KVL skall, om regeringsrätten beslutar att den valde skall skiljas från uppdraget, länsstyrelsen underrättas om beslutet, varefter länsstyrelsen har att vidta de åtgärder som behövs för att platsen skall kunna besättas med en ny innehavare. Innebär regeringsrättens beslut att hela valet skall göras om, har länsstyrelsen att föranstalta om detta. Att det sagda skall gälla har ansetts så självklart att någon motsvarighet till bestämmelserna inte har tagits upp i vallagsförslaget. Detsamma gäller den i 56 § sista stycket KVL intagna erinran om att besvärshandlingarna skall gälla även när fråga är om förrättning för ny sammanräkning.

4 §

Departementschefen. Bestämmelsen i nuvarande 92 § andra stycket ValL att den som vill anföra besvär över valet har rätt att erhålla utdrag ur protokoll hos länsstyrelse eller handling hos centrala valmyndigheten som visar hur fördelningen av mandat skett bör göras tillämplig på alla de samtidiga valen. En bestämmelse av detta innehåll har tagits in i denna paragraf.

Övergångsbestämmelserna

Punkterna 1 och 7. Förberedelsearbetet inför 1973 års val måste inledas redan i början av året. Med hänsyn härtill bör den nya vallagen träda i kraft så snart som möjligt. Lämpligaste tidpunkten för ikraftträdandet har den 1 januari 1973 ansetts vara. De bestämmelser i vallagen som rör ersättare för riksdagsledamöter förutsätter emellertid för sitt ikraftträdande att de förslag till ändringar i RF och RO som 1972 års riksdag antagit som vilande med anledning av proposition 1972:66 slutligt antas. Detta kan tidigast ske i början av år 1974. I punkten 1 i övergångsbestämmelserna har därför tagits in en erinran om detta. Träder vallagen i kraft vid den föreslagna tidpunkten, behövs inte någon särbestämmelse om det sätt varpå valsedel för riksdagsvalet skall utformas (jfr första stycket i övergångsbestämmelserna till den med anledning av den nämnda propositionen villkorligt antagna lagen om ändring i ValL, SFS 1972:237). Däremot har till punkt 7 i övergångsbestämmelserna till vallagen förts över föreskriften att länsstyrelsen vid sammanräkningen av de vid riksdagsvalet den 16 september 1973 avgivna rösterna skall bestämma ordningen mellan så många namn som kan beräknas behövas för att centrala valmyndigheten skall kunna utse ersättare för de valda ledamöterna när grundlagsändringarna slutligt har antagits (jfr de nyssnämnda övergångsbestämmelserna till ändringen i ValL). Visar det sig sedermera att ytterligare namn måste räknas fram skall länsstyrelsen givetvis återuppta sammanräkningen i detta syfte. Denna nya sammanräkning bör då ske under iakttagande av vallagens bestämmelser härom.

Punkt 2. När vallagen träder i kraft skall ValL och KVL upphöra att gälla. Som tidigare har framhållits reglerar vallagen inte förfarandet vid de kyrkliga valen. I avbidan på de förslag till förfaranderegler beträffande dessa val som är att vänta bör KVL:s regler gälla för dem. Avgår ledamot av riksdagen, landsting eller kommunfullmäktige under 1973, bör de regler om utseende av efterträdare som finns i ValL och KVL fortfarande tillämpas. Förevarande punkt i övergångsbestämmelserna har utformats i enlighet med det anförda.

Punkt 3. Enligt 3 kap. 1 § i vallagsförslaget skall valnämnden i fortsättningen utses på samma sätt som övriga kommunala nämnder. I och med att lagen träder i kraft bör de löpande mandat för ordförande och ledamöter jämte deras suppleanter upphöra. För att det omedelbart efter ikraftträdandet skall finnas en fungerande valnämnd bör fullmäktige

redan före årsskiftet 1972/1973 utse en ny valnämnd enligt de nya bestämmelserna i 3 kap. 1 § vallagen. Valperioden för valnämnd som då utses kommer, enligt vad som föreskrivs i det nämnda lagrummet, att upphöra med utgången av år 1973. Bestämmelser med den innebörd som jag nu har angett har tagits in i denna punkt i övergångsbestämmelserna.

Punkt 4. Bestämmelsen i vallagen att beslut i fråga om valdistriktindelning skall gälla fr. o. m. året efter det beslutet vann laga kraft bör inte iakttas inför 1973 års val. Beslut om vilken valdistriktindelning som skall gälla vid detta val bör sålunda kunna fattas även efter ingången av år 1973. En erinran om detta har tagits in i denna punkt i övergångsbestämmelserna.

Punkt 5. I denna punkt har tagits in en erinran om att den år 1972 upprättade röstlängden skall gälla till dess den längd som skall upprättas enligt de nya bestämmelserna har kommit till stånd.

Punkt 6. Vid vallagens ikraftträdande registrerad partibeteckning bör utan ansökan föras över till det register över partibeteckningar som centrala valmyndigheten i fortsättningen skall föra. Föreskrift om detta ges i första stycket i denna punkt. Det bör framhållas att registrering av partibeteckning som förs över på det angivna sättet före överförandet avser endast riksdagsval men efter detta enligt 5 kap. 4 § första stycket vallagen kommer att gälla också för de kommunala valen.

Ett särskilt problem utgör tidigare registrerade partibeteckningar som framstår som helt inaktuella men som inte kunnat avföras till följd av att någon ansökan om det inte har gjorts. För att möjliggöra att sådana partibeteckningar skall kunna avföras har i punktens andra stycke, med anknytning till 5 kap. 6 § vallagsförslaget och 56 § 4. ValL, föreskrivits att överförd partibeteckning skall avföras ur centrala valmyndighetens register dels om det inte finns ombud för partiet och inte heller anmäls ombud inom en månad efter vallagens ikraftträdande, dels om partiet i fråga inte har anmält kandidater vid 1970 års riksdagsval och inte heller gör det vid något av 1973 års samtidiga val.

Punkt 8. Den nuvarande ValL:s bestämmelser om fullmakt bör gälla i fråga om den som väljs till ledamot av riksdagen den 16 september 1973 eller som skall efterträda ledamot som avgår från sin befattning innan de med anledning av prop. 1972:66 som vilande antagna grundlagsändringarna slutligt antagits. En föreskrift om detta har tagits in i denna punkt i övergångsbestämmelserna.

Punkt 9. I denna punkt har tagits in en övergångsbestämmelse som på vanligt sätt anger hur hänvisningar till bestämmelser som ersätts genom bestämmelser i den nya lagen skall tolkas.

8.2 Förslagen till ändring i kommunallagen (1953:753) och kommunallagen (1957:50) för Stockholm

Departementschefen. F. n. innehåller de båda kommunallagarna endast den bestämmelsen att suppleanter för fullmäktige skall utses om fullmäktige beslutar det (5 a § kommunallagen resp. 5 § kommunallagen för

Stockholm). De närmare bestämmelserna om det kommunala suppleant-institutet återfinns i KVL.

Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen (jfr 6.3) bör fullmäktige i fortsättningen få bestämma hur många suppleanter som skall utses i kommunen. Därvid skall dock iaktas att antalet bestäms till en kvotdel, högst hälften, av det antal ordinarie platser som varje parti erhållit i kommunen eller, om denna är indelad i valkretsar, i varje valkrets. Dessa bestämmelser har ansetts böra tas in i resp. kommunallag. En naturlig plats har därvid varit de tidigare nämnda paragraferna, dvs. 5 resp. 5 a §. Som antytts i det föregående bör den av utredningen om den kommunala demokratin föreslagna minimiregeln att varje i fullmäktige representerat parti skall ha minst en suppleant komma till uttryck genom föreskriften att, om ett brutet tal uppkommer vid fastställandet av antalet suppleanter, detta skall höjas till närmast högre hela tal.

I avbidan på ett slutligt ställningstagande i frågan om valsystemet vid bl. a. de primärkommunala valen bör enligt min mening endast sådana ändringar i de nuvarande kommunallagsbestämmelserna göras som är oundgängligen nödvändiga. Det nya suppleantsystemet bör därför förändra ändringar endast i de två nämnda paragraferna.

De bestämmelser om det högsta antal suppleanter som får utses, knyter an till begreppet parti. En definition av detta begrepp saknas emellertid f. n. i kommunallagarna. Som jag framhållit vid behandlingen av frågan om registrering av partibeteckning vid de kommunala valen (6.3) bör inte heller någon sådan definition nu tas in i kommunallagarna. På motsvarande sätt som vid registrering av partibeteckning bör begreppet parti i detta sammanhang bedömas med utgångspunkt från den bestämning som finns i 16 § RO.

I 6 § kommunallagen resp. kommunallagen för Stockholm föreskrivs att rösträtt tillkommer envar inom kommunen mantalsskriven svensk medborgare som uppnått 19 års ålder senast under nästföregående kalenderår och som inte på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbli omyndig. Denna koppling mellan mantalsskrivning och rösträtt är en följd av den nuvarande ordningen enligt vilken röstlängden upprättas på grundval av mantalslängden. Går man, som har förordats i den allmänna motiveringen (jfr 6.1.5) över till ett direkt på kyrkobokföringen baserat röstlängdsförfarande, bör detta komma till uttryck i de nämnda paragraferna på det sättet att där föreskrivs att rösträtt tillkommer envar som är kyrkobokförd i kommunen, förutsatt att han uppfyller de övriga villkor som gäller för rösträtt. De nämnda paragraferna har utformats i överensstämmelse härmed. Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen bör den konsekvensen av den här föreslagna regeln kunna accepteras att det nuvarande sambandet mellan rösträtt och kommunmedlemskap därigenom kan komma att brytas.

Det nuvarande sista stycket i de sistnämnda paragraferna om röstlängd och längdens bindande verkan har ändrats för att överensstämma med motsvarande bestämmelse i 16 § RO. Hänvisning har därvid gjorts till den

föreslagna vallagen.

Hänvisningen i 10 § i ifrågavarande lagar till KVL har ändrats till att avse den föreslagna vallagen. Samtidigt har paragraferna bragts i saklig överensstämmelse med den redan år 1969 införda regeln att ny suppleant skall utses när suppleant inkallats till ordinarie fullmäktig eller annars avgått som suppleant (se 53 a § 2 mom. KVL och 14 kap. 23 § andra stycket i den nya vallagen).

8.3 Förslaget till ändring i landstingslagen (1954:319)

Departementschefen. 7 § sista stycket har utformats på samma sätt som motsvarande bestämmelse i 6 § kommunallagen och kommunallagen för Stockholm och alltså ändrats för att överensstämma med motsvarande bestämmelse i 16 § RO. I 18 § har tagits in bestämmelser som motsvarar dem som ges i 10 § kommunallagen. Samtidigt föreslås 22 § första stycket bli upphävt.

8.4 Förslaget till lag om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1974–1976

Departementschefen. Av den allmänna motiveringen (jfr 6.4) framgår att den nuvarande, till perioden 1971–1973 begränsade särskilda lagen om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun bör gälla även under den valperiod som börjar den 1 januari 1973. Den föreslagna lagen, som helt överensstämmer med den nu gällande, torde inte kräva någon särskild kommentar. Av hänsyn främst till intresset av att beslut om valkretsindelningen föreligger så tidigt som möjligt, bör lagen träda i kraft redan i och med promulgationen.

9 Hemställan

Jag hemställer att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen
att antaga förslagen till

1. vallag,
2. lag om ändring i kommunallagen (1963:753),
3. lag om ändring i kommunallagen (1957:50) för Stockholm,
4. lag om ändring i landstingslagen (1954:319),
5. lag om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för perioden 1974–1976.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Britta Gyllensten

Bilaga 1
Riksskatteverkets
skrivelse

Till Konungen
(justitiedepartementet)

Utredning om förfarandet i vissa avseenden vid 1973 års allmänna val

Med anledning av Kungl. Maj:ts uppdrag i ämbetsskrivelse 5.5.1972 har riksskatteverket (RSV) genomfört den begärda utredningen om förfarandet i vissa avseenden vid 1973 års allmänna val. RSV får härigenom överlämna de därav föranledda förslagen.

RSV har under utredningsarbetet haft överläggningar med representanter för Svenska kommunförbundet, postverket, länsstyrelserna i Stockholms och Kronobergs län samt valnämnderna i Stockholms, Solna, Sundbybergs, Sollentuna, Täby, Göteborgs, Växjö, Lessebo, Markaryds och Älmhults kommuner.

Till denna skrivelse fogas särskilt utlåtande från postverket.

1 Utredningsuppdraget

Enligt utredningsuppdraget skall antagas att 1973 års allmänna val genomförs på i princip samma sätt och med användande av valsedlar av samma slag som vid 1970 års allmänna val.

I uppdraget ingår att utreda möjligheten

1. att förenkla och underlätta i första hand länsstyrelsernas arbetsrutiner i samband med valen
2. att utnyttja maskinella hjälpmedel vid sammanräkningen
3. att röstsedlar som avges vid röstning på postanstalt i största möjliga utsträckning innefattas i den preliminära sammanräkning som sker i vallokal i omedelbar anslutning till röstningens avslutande.

Såvitt gäller poströsterna gäller som utgångspunkt att röstning på postanstalt skall kunna ske på valdagen i samma utsträckning som tidigare.

2 Tidigare utredningar

I sitt remissyttrande 29.12.1971 över betänkandet "Maskinell teknik vid de allmänna valen" (SOU 1971:72) – avgivet av 1965 års valtekniska utredning (VTU) – föreslog RSV att det av samma utredning 1967 framlagda förslaget (SOU 1967:27) om redovisning av valresultatet skulle vidareutvecklas.

Huvudprinciperna i den skiss RSV då presenterade förutsatte att

poströstningen skulle avslutas klockan 11.00 på valdagen och att post-röster avgivna på valdagen skulle sändas till RSV för central sammanräkning.

Eftersom poströstning nu förutsätts fortgå i samma utsträckning som tidigare faller förutsättningarna för det av RSV då presenterade förslaget om söndagsrösternas behandling.

I direktiven till 1965 års valtekniska utredning framhölls bl. a. det otillfredsställande däri att den alltmer ökande andelen av poströster ej kunde medräknas i det valresultat som publicerades på valdagens kväll. Om poströsterna skulle räknas på valdagen finge man förutsätta att poströstningen avslutades före valdagen.

I överensstämmelse med direktiven utarbetade utredningen bl. a. ett förslag till förändring av poströstningsreglerna som innebar att poströstningen skulle avslutas på torsdagen före valdagen. Utan extra insatser av postverket beräknades alla sådana poströster kunna sändas till kommunernas valnämnder (ca 850), så att rösterna kunde räknas i vallokalen i väljarens valdistrikt efter valförrättningens slut.

Utredningens förslag i denna del kan sammanfattas enligt följande.

Röstmottagning sker på postanstalt som hittills. Röstmottagaren sänder mottagna röstkuvert till valnämnden i väljarens hemortskommun. Valnämnden överlämnar sålunda mottagna röster till valförrättarna i det valdistrikt där väljaren är upptagen i röstlängden. Omedelbart efter röstningens slut granskar valförrättarna förtidsrösterna. Godkända poströster läggs till de vid förrättningen avgivna rösterna, varefter samtliga vid valet avgivna röster räknas preliminärt. Den slutliga sammanräkningen verkställs liksom tidigare av länsstyrelsen.

VTU:s förslag fick vid remissbehandlingen i dessa avseenden ett positivt mottagande. På Kungl. Maj:ts uppdrag fortsatte VTU utredningen med inriktning på användande av maskinella hjälpmedel vid de allmänna valen.

3 Poströstningen och länsstyrelsernas medverkan

Från länsstyrelserna har i flera sammanhang gjorts gällande att röstsammanräkningen med anledning av den gemensamma valdagen och den kraftigt expanderande poströstningen numera kräver en så omfattande organisation att det är ytterligt svårt att över huvud taget administrera röstsammanräkningen och mandatfördelningen på ett tillfredsställande sätt. Som exempel på svårigheterna kan nämnas att länsstyrelsen i Stockholms län vid 1970 års val under veckorna före och efter valet anställde inte mindre än ca 350 personer som extra biträden. Arbetsbelastningen framgår i någon mån av bifogade tabell, bilaga 2.

Vid 1970 års val avgavs något mer än 700 000 poströster och utlandsröster vilket motsvarar ca 14 % av samtliga röster.

Enligt nu gällande regler skall postverket undan för undan distribuera dessa röster till länsstyrelsen i väljarens hemlän.

Innan röstsammanräkningen kan börja skall varje inkommet ytterkuvert

- numreras
- sorteras på valdistrikt
- sorteras på löpnummer inom valdistrikt
- granskas mot röstlängden.

Därefter öppnas ytterkuverten för avprickning av ineliggande valkuvert mot röstlängden. Valkuverten kontrolleras och fördelas därefter på urnor för valtyp/valkrets.

Länsstyrelsen i Stockholms län har uppgett att uppskattningsvis ca 2/3 av det totala arbetet för röstsammanräkningen utgjordes av bestyret med poströsterna.

Namnfördelningen inom partierna är nästa större arbetsmoment. Häri ingår bl. a. ett i många fall tidsödande arbete med vissa matematiska beräkningar, utredning av dubbelvalssituationer och bestämmandet av vilka personer som valts till suppleanter i de kommunala valen.

Ytterligare ett omfattande arbetsmoment har varit kontrollen av kandidaternas valbarhet. Kandidaterna på valseدلarna identifieras genom en manuell kontroll mot länsstyrelsens personaviregister. Därefter kontrolleras varje person mot röstlängden, varvid antecknas om kandidaten är upptagen i röstlängden som röstberättigad. Kontrollen har omfattat betydligt mer än 100 000 kandidater för valen (inklusive kyrkofullmäktigvalen).

En av anledningarna till länsstyrelsernas allt mer ökande arbetsbörda vid valen har varit den hastigt stegrade poströstningsfrekvensen. Denna utveckling kan motverkas om – som valtekniska utredningen föreslagit – rösträtten knyts till kyrkobokföringen en viss dag betydligt närmare valdagen än f. n.

4 Överväganden och förslag

4.1 Valnämnderna och postanstalterna

4.1.1 Poströstningen

Röstning vid postanstalt bör tillgå på samma sätt som vid 1970 års val. Röstkortet utformas på likartat sätt. På röstkortet anges – i stället som f. n. länsstyrelsen – valnämndens namn och adress.

Ytterkuvert för poströstning utformas som fönsterkuvert. För att underlätta postfunktionärernas arbete förses kuverten redan vid tryckningen dessutom med märke och nummer för rekommenderad försändelse.

När väljaren visat sitt röstkort för röstmottagaren erhåller han valkuvert för det antal val som han är röstberättigad i, dvs. i allmänhet 3. Sedan han på en avskild plats lagt in sina valseدلar i kuverten överlämnas kuverten och röstkortet till röstmottagaren. Röstkortet läggs in i ett ytterkuvert så att valnämndens adress syns genom fönstret. Valkuverten

placeras bakom röstkortet. Ytterkuvertet tillsluts. I en väljarförteckning antecknas kuvertets reknummer samt väljarens namn och i vilken kommun han är röstberättigad. Mottagna poströster (ytterkuvert) avsänds dagligen till valnämnden i väljarens hemkommun.

Antalet poströster per dag som skall sändas till samma valnämnd blir litet, i många fall endast en eller annan röst. Ur hanteringssynpunkt är det fördelaktigt både för postverket och mottagande valnämnd att varje ytterkuvert med ineliggande röster betraktas som en försändelse. Postverket kan utan extra åtgärder transportera alla röster som avges t. o. m. fredagen före valdagen till valnämnden i väljarens hemort.

Postverkets transportorganisation är decimerad under lördags/söndagsdygnet. Om lördagsrösterna skall vara valnämnden tillhanda under valdagen, vilket enligt förutsättningarna för denna utredning får anses nödvändigt, måste extra åtgärder vidtagas. Postverket har förklarat sig berett att natten före valdagen i princip behålla samma transportorganisation som i allmänhet finns uppbyggd. Detta innebär att huvudparterna av lördagsrösterna kommer att nå bestämmelseorten under valdagen.

För att i största möjliga utsträckning få med även söndagsrösterna i valnämndernas preliminära sammanräkning föreslås att även de valdagsröster som avges på postanstalt i väljarens hemort överlämnas till valnämnden på denna ort efter röstmottagningens slut.

Övriga poströster som avges på valdagen skulle kunna sändas till länsstyrelsen för sammanräkning på samma sätt som alla poströster f. n. behandlas. Detta skulle emellertid medföra bl. a. följande nackdelar:

- länsstyrelsen skulle få bygga upp en mottagningsorganisation för ett mycket begränsat antal poströster
- postverket får sända söndagsrösterna till annan mottagare än den som finns angiven på röstkortet.

En bättre utväg är att posten sänder även dessa poströster till valnämnderna. De har ju – som framgår av det följande – redan byggt upp en mottagningsorganisation som fungerat under hela förtidsröstningsperioden. Med en sådan anordning vinnes bl. a. följande.

Eventuella felsändningar under förtidsröstningsperioden blir lättare att styra till rätt mottagare.

Ett fullständigt preliminärt valresultat inklusive söndagsrösterna kan meddelas tidigare än om de sänds till länsstyrelsen.

Från postal transportsynpunkt medför det ingen försening om valdagens röster sänds till de 280 kommunernas valnämnder i stället för till länsstyrelsen. Dessa röster sänds med ordinarie postlägenheter. De bör då enligt postverket vara framme hos resp. kommuns valnämnd senast tisdag förmiddag. Man bör dock räkna med en tidsmarginal på ett dygn för förseningar till följd av trafikrubbningar och andra störningar. Sammanräkningen bör därför ej påbörjas förrän på onsdagen närmast efter valdagen.

Postverket har emellertid framhållit att det eventuellt genom insats av extra transporter kan bli möjligt att påbörja sammanräkningen tidigare

utan att transportkostnaderna blir för höga i förhållande till det antal röster det här gäller. Ett sådant förfarande kräver dock ytterligare utredning (Jfr postverkets skrivelse, bilaga 1).

Länsstyrelsernas mycket omfattande arbete vid behandlingen av post-rösterna reduceras avsevärt om samtliga poströster sänds till kommunernas valnämnder enligt förslaget ovan. Denna omfördelning av arbetsuppgifter mellan länsstyrelse och kommun medför enligt RSV:s mening en önskvärd decentralisering av koncentrerade arbetskrävande rutiner. Arbetsuppgifterna förläggs dit de rätteligen hör hemma. Det ökade arbetet blir av så ringa omfattning för flertalet kommuner att det relativt lätt kan inordnas i kommunernas löpande arbete. För Stockholms del medför dock decentraliseringen vissa problem, som dock blir mindre än om poströsterna skulle sändas till länsstyrelsen.

4.1.2 Valnämndens organisation och arbetssätt

För en kommun av normalstorlek torde under hela röstningsperioden anlända ca 5 000 poströster. Antalet under första veckan kan beräknas till ca 1 000 och under veckan närmast före valet till ca 4 000.

RSV föreslår att valnämnden delegerar mottagningen av förtidsrösterna till en ansvarig tjänsteman hos kommunens styrelse, vilken till sin hjälp bör ha två å tre biträden. För denna arbetsgrupp torde för mottagning, sortering och dokumentation av mottagna röster i genomsnitt krävas ungefär en timmas arbete varje dag under perioden.

De dagliga rutinerna för mottagningen av poströster kan beskrivas på följande sätt.

Före valdagen aviserar postanstalten valnämnden om antalet anlända försändelser. Försändelserna kvitteras. I särskild mottagningsjournal registreras antalet mottagna ytterkuvert. Ytterkuverten sorteras på valdistrikt (felsända ytterkuvert vidare sänds genast till rätt valnämnd). För varje valdistrikt noteras i särskilt reversal antalet ytterkuvert. Kuverten för varje valdistrikt läses in under dubbla lås.

På valdagen erhåller valnämnden poströster som avlämnats på postanstalt lördagen närmast före valdagen. Dessa röster behandlas på samma sätt som tidigare mottagna röster. Så snart de sorterats på valdistrikt och antalet antecknats i valdistriktsreversalen, summeras antalet kuvert på valdistrikt. Kuverten för varje valdistrikt kontrollräknas och stäms av mot reversalet. Ytterkuverten läggs in i omslag som förseglas och förses med påskrift om valdistrikt och antal kuvert. Omslaget och kopia av reversalet överlämnas snarast till vallokalen. I vallokalen kvitterar valförrättaren antalet mottagna kuvert på ett exemplar av reversalet.

För den följande kontrollen av postväljarnas rösträtt sorteras ytterkuverten efter röstkortets löpnummer, som syns genom kuvertets fönster.

Så snart röstningen i vallokalen avslutats kontrolleras ytterkuverten mot röstlängden. Ytterkuvertet bryts. Inneliggande valkuvert eller valsedelsförsändelse kontrolleras varefter valkuvert och innerkuvert läggs

ned i valurnorna och blandas på så sätt med vallokalsrösterna.

Samtliga valkuvert behandlas därefter på samma sätt som vid tidigare röstsammanräkningar.

Enligt nu gällande regler skall vid den preliminära röstsammanräkningen valsedlarna för varje val fördelas på partier och räknas inom varje parti. Många valförrättare har emellertid sorterat valsedlarna även på förekommande fraktioner inom partierna. Denna ordning bör av flera skäl tillämpas i alla valdistrikt. Bl. a. blir den efterföljande definitiva röstsammanräkningen hos länsstyrelsen smidigare. Valsedlarna kan lämpligen även fördelas inom varje sådan grupp på förändrade och oförändrade valsedlar. För att underlätta sorteringen kan valsedlarna vid tryckningen förses med särskiljande listtypsnummer.

De åtgärder som måste vidtas med poströsterna innan röstsammanräkningen kan börja kommer givetvis att något försena publiceringen av valresultatet. Beräkningar visar att bestyret med poströsterna i ett valdistrikt med 1 500 röstberättigade kräver ca 1 timmas tid. Denna tid kan emellertid minskas om sortering och viss granskning kan ske före vallokalens stängning.

Enligt nu gällande regler skall för varje valdistrikt finnas minst fyra valförrättare, varav minst tre samtidigt skall vara närvarande i vallokalen. I allmänhet torde dock valnämnderna ha förordnat flera valförrättare så att dessa kunnat avlösa varandra i två grupper. Båda grupperna har dock deltagit i sammanräkningen. Det bör därför kunna föreskrivas att alla valförrättarna skall vara i tjänst i vallokalen fr. o. m. senast en timma före röstningens slut. Den ena valförrättargruppen kan då under denna tid göra en förberedande granskning av poströsterna, pricka av dem mot röstlängden, bryta ytterkuverten och granska valkuverten. Valkuverten får dock ej skiljas från röstkortet och läggas ned i valurnorna förrän röstningen avslutats om regeln att vallokalsröst skall äga prioritet framför poströst bibehålls.

För den händelse dessa åtgärder kan vidtagas före vallokalens stängning torde förseningen av valresultatets publicering bli obetydlig.

Vid tidigare val har, så snart rösterna räknats, någon av valförrättarna meddelat valdistriktets valresultat till televerkets 28 uppsamlingsställen f. v. b. till massmedia. Uppsamlingsställets telefonväxlar har varit hårt ansträngda eftersom många valförrättare har ringt in resultatet ungefär samtidigt. Det är därför lämpligare att valnämnderna i stället tar emot valdistriktsresultatet f. v. b. till massmedia.

När sammanräkningen avslutats i vallokalen bör röstlängder, valsedlar inlagda i omslagskuvert och protokoll överlämnas till valnämnden, som dagen efter valdagen vidarebefordrar omslag med valsedlar och protokoll till länsstyrelsen.

Röstlängden behålls av valnämnden för kontroll av valdagens poströster.

Poströster avlämnade på valdagen mottages i kommunen på samma sätt som tidigare mottagna poströster. Ytterkuverten sorteras på valdistrikt och inom valdistrikt på löpnummer enligt röstlängden. Valnäm-

den -- i större kommuner ev. med biträde av en eller flera grupper valförrättare – kontrollerar mot röstlängden att väljare för varje mottaget ytterkuvert är röstberättigad och ej har utövat sin rösträtt. Om så är fallet läggs kuvertet oöppnat åsido. Övriga kuvert bryts. Inneliggande valkuvert och valsedelsförsändelser kontrolleras. Valkuverten läggs ned i valurnor, en för varje inom kommunen förekommande valtyp och valkrets. I samband därmed antecknas i röstlängden i vilka val väljaren utövat sin rösträtt. Det bör observeras att rösterna i detta sammanhang ej får delas upp på valdistrikt.

Så snart valnämnden fördelat valkuvert och innerkuvert från de mottagna ytterkuverten på valurnor, en för varje valkrets inom kommunen, räknas kuverten. Antalet kuvert avstämms mot avprickningarna i röstlängden.

Kuverten bryts. Valsedlarna sorteras på parti/fraktion och inom varje sådan grupp på förändrade och oförändrade valsedlar. Grupperna räknas och röstsiffrorna förs in i protokollet.

Så snart röstsiffrorna för partierna är klara kan resultatet publiceras. Tidpunkten för publiceringen blir givetvis beroende av den tidpunkt då postverket kan garantera att valdagens poströster kommer fram till kommunen. Utan extra kostnader har postverket utfäst att samtliga poströster kommer valnämnden tillhanda senast onsdag förmiddag efter valdagen. Ett sammanräknat preliminärt valresultat för samtliga tre val kan därför föreligga senast under onsdagen närmast efter valdagen.

Sedan valnämnden räknat valdagens poströster och justerat protokollet överlämnas valmaterialet omgående till länsstyrelsen.

Schematisk framställning av valnämndens arbetsuppgifter lämnas i bilaga 3.

4.2 Slutlig röstsammanräkning

4.2.1 Allmänt

RSV:s undersökningar visar att den slutliga sammanräkningen på länsstyrelsen genomförs både snabbare och enklare om maskinella hjälpmedel används.

Följande moment i sammanräkningen torde med fördel kunna utföras med hjälp av dator.

- a) kontroll av kandidaternas valbarhet
- b) uträkningar för att fastställa vilka personer som blivit valda
- c) utskrift av stommar till protokoll

Genomförs detta arbete maskinellt torde de återstående manuella rutinerna bli så likartade att de kan utföras på ett snabbt och enkelt sätt av en mindre och enklare organiserad personalstyrka än vid 1970 års val.

4.2.2 Förslagets huvudpunkter

Förslaget bygger på att de uppgifter som krävs vid de maskinella bearbetningarna registreras på magnetband. Säkerheten i systemet är därför till stor del beroende av kvaliteten hos registreringsunderlaget. Med denna utgångspunkt lämnas följande förslag till sammanräknings-system.

Valnämningens protokoll utformas så att de efter eventuell justering vid den slutliga sammanräkningen kan ligga till grund för en registrering av valresultatet på magnetband. I protokollsblanketterna ges därför utrymme för länsstyrelsens beslut.

Länsstyrelsen påbörjar den slutliga sammanräkningen av riksdagsvalet dagen efter valdagen. Till en början sker granskning och kontrollräkning av valsedlar som kommit in från valnämnderna. I förekommande fall justeras preliminärresultatet. Det slutliga valdistriktsresultatet registreras på magnetband. När samtliga röster för ett val registrerats sker maskinell framställning av en förteckning som visar magnetbandets innehåll.

Förteckningen fastställs – eventuellt efter kontroll och rättelse av maskinellt skrivna uppgifter. Antalet namn som behöver ordnas inom varje parti beräknas i datorn. Därefter fastställs -- likaledes genom uträkningar i datorn – i vilken ordning kandidaterna skall utses till ordinarie ledamöter. När detta inte kan ske utan att hänsyn måste tas till förändrade valsedlar skrivs under bearbetningens gång en lista som anger för vilket parti och valkrets komplettering måste ske. I de fall namnordningen kan fastställas skrivs uppgifter om kandidaterna på ett magnetband.

De förändrade valsedlarna tas fram i berörda fall. Det förutsätts att dessa valsedlar vid den manuella granskningen ordnats parti- och valkretsvis. Valsedlarna lämnas för magnetbandsregistrering. Utöver registrering av identitetsuppgifter sker registrering av nummer för kandidater som strukits på valsedeln.

Med hjälp av registrerade uppgifter kan kandidatnamnen ordnas för berörda partier. Med ledning av uppgifterna om de ordnade namnen sker en maskinell kontroll för att undersöka om kandidat kan komma ifråga för val i mer än en valkrets. Denna bearbetning görs endast för de kommunala valen. Upptäcks att samma kandidat fått plats i ordningen i mer än en valkrets utses efterträdare till kandidaten i den eller de valkretsar där kandidaten inte har sitt största jämförelsetal. Från magnetbanden sker utskrift av förteckningar som visar i vilken ordning ledamöterna skall utses.

När samtliga ordinarie ledamöter utsetts vid ett val fastställs genom nya datorbearbetningar vilka personer som skall tjänstgöra som ersättare för riksdagsledamöter och suppleanter för landstingsmän och i förekommande fall för kommunfullmäktige. Uppgifter om personerna skrivs på magnetband.

Efter dubbelvaks kontroll beträffande suppleanter för fullmäktige och de bearbetningar som följer vid förekomst av val i mer än en valkrets jämförs magnetbanden som innehåller uppgifter om ordinarie ledamöter

respektive suppleanter för att förhindra att en kandidat vid samma val utses till såväl ledamot som suppleant.

Från magnetbanden sker slutligen utskrift av förteckningar som anger vilka personer som skall utses till ersättare och suppleanter.

Schematisk plan över röstsammanräkningen framgår av bilaga 4.

4.2.3 Förutsättningar för det föreslagna systemet

För att datorbearbetningar skall kunna sättas in vid fastställandet av ordningen mellan namnen inom ett parti är det nödvändigt att varje valsedel (listtyp) har ett unikt nummer som pekar på valtyp, partibeteckning och de kandidater som angivits på valsedeln. Den del av valsedelsnumret som anger parti – partikoden – kan lämpligen genom lottning fastställas för varje parti redan innan valsedelsbeställningarna påbörjas. Den återstående delen av valsedelsnumret – listtypskoden – hämtas alltid från en speciell nummerserie, en för varje val. Som listtypskod kan lämpligen användas ett nummer som äsatts beställningsblanketterna vid tryckningen.

Som tidigare antytts bör protokollsblanketterna utformas så att de kan ligga till grund för registrering av resultatet på magnetband.

När valförrättarna upprättar protokoll bör de känna till *dels* den kod som gäller för valdistriktet och *dels* vilka valsedlar som beställts för valkretsen inom vilken valdistriktet är beläget; det senare för att kunna specificera röstetalen i erforderlig utsträckning.

Till ledning för valförrättarna måste därför framställas dels en kodförteckning för valdistrikt och dels en förteckning som visar för vilka valkretsar valsedlarna beställts.

För närvarande undersöks möjligheterna att redan före distributionen av protokollsblanketterna förse dessa med såväl identitetsuppgifter för valdistrikt som uppgifter om valsedlar som förväntas bli använda i distriktet.

Vid rösträkningen i vallokalen sker sedvanliga kontroller av valkuvert och valsedlar. Valsedlar som anses giltiga sorteras i grupper efter valsedelsnummer och inom varje grupp på oförändrade och förändrade valsedlar.

För varje grupp (listtyp) som inte anses vara av ringa omfattning redovisas

- antalet valsedlar
- antalet oförändrade valsedlar inom gruppen
- antalet förändrade valsedlar inom gruppen.

När länsstyrelsen tagit emot de handlingar (omslagskuvert och protokoll) som behövs för en sammanräkning kan granskning och kontrollräkning påbörjas omedelbart.

Länsstyrelsen justerar vid behov valnämndens protokoll. Efter hand som valdistrikten behandlats lämnas protokollen för registrering av de definitiva röstetalen på magnetband.

Efter varje behandlat valdistrikt samlas de förändrade valsedlarna parti- och valkretsvis. Valsedlarna blir på detta sätt lätt åtkomliga om de måste registreras när ordningen mellan kandidatnamnen skall fastställas.

4.2.4 Maskinella bearbetningar

När samtliga distriktsresultat för ett val registrerats på magnetband sker en summering av resultaten så att bandet även kommer att innehålla motsvarande röstfördelning för valkretsen. Efter denna bearbetning sker utskrift av en förteckning som visar bandets innehåll.

Förteckningen kontrolleras mot protokollen. Eventuella fel rättas i magnetbandet.

När förteckningen fastställts för riksdagsvalet meddelas resultatet i valkretsen till riksskatteverket, som genomför en maskinell bearbetning (mandutfördelning).

Motsvarande beräkningar för de kommunala valen görs av länsstyrelsen på grundval av uppgifterna på magnetbandet. Med ledning av uppgifter om antalet platser för ett parti och rösternas fördelning mellan listtyper sker en maskinell bearbetning för att fastställa vilka kandidater som skall besätta platserna.

Om det vid bearbetningen visar sig att innehållet hos de förändrade valsedlarna måste vara känt för att tillräckligt många kandidatnamn skall kunna ordnas skrivs en begäran härom ut på listan.

Registrering av förändrade valsedlar görs direkt från valsedlarna. Valsedlarna behöver inte vara sorterade vid registreringen.

Med ledning av uppgifterna slutförs de maskinella beräkningarna.

När namnordningen inom ett parti fastställts skrivs uppgifter om de valda ledamöterna ut på ett magnetband. Kandidatuppgifter finns på ett särskilt kandidatband som framställts med ledning av valsedlarna. Vid denna bearbetning tas endast hänsyn till kandidater som enligt röstlängden är valbara. Valbarhetskontrollen görs vid en maskinell kontroll av kandidatbandet mot rösträttsbandet.

Uppgifter om presumtivist valda landstingsmän och fullmäktige jämförs för varje val. Har någon fått plats i ordningen i mer än en valkrets eller för mer än ett parti avecklas dubbelvalet och nytt namn räknas fram i datorn.

Därefter sker utskrift av förteckningar över valda ledamöter.

Motsvarande beräkningar utförs för att utse ersättare/suppleanter.

Förteckningar avseende riksdagsvalet används som stommar i protokoll som skall tillställas riksskatteverket. För de kommunala valen upprättar länsstyrelsen protokoll med ledning av de framställda förteckningarna.

5 Kostnadsberäkningar

I här föreliggande utredningsmaterial har av tidsskäl ej kunnat presenteras detaljerade organisationsplaner för valnämndernas och länsstyrelsernas rutiner vid de allmänna valen.

Godtages RSV:s förslag till förfarande kommer RSV att bistå länsstyrelserna och kommunerna i planeringen genom att utarbeta och tillhandahålla enhetliga och lättillgängliga anvisningar, rutinscheman och organisationsplaner som kan anpassas till de lokala förhållandena. Genom en sådan centralisering kommer de enskilda myndigheterna som tidigare var för sig måst lägga ned arbete på planeringen för valen att avlastas en stor del av detta arbete. Vid 1970 års val medgav då gällande vallagar centrala anvisningar endast för begränsade avsnitt av valförfarandet. Det vallagsförslag som utarbetats inom justitiedepartementet och varav RSV varit i tillfälle att ta del ger centrala valmyndigheten större möjligheter att lämna detaljanvisningar. Rutinerna kan förtestas vid överläggningar mellan riksskatteverket, svenska kommunförbundet, länsstyrelserna och valnämnderna. Vidare kan utbildningspaket utarbetas centralt för utbildning av valförrättare och andra funktionärer på lokal nivå. Bl. a. härigenom torde kostnadsbesparingar kunna uppnås.

I en PM upprättad inom verkets valsektion 13.4.1972 har angivits en kostnad av 500 000 kronor för transport av valkuvert från postanstalter till valnämnder. Beräkningen av detta belopp grundades på antagandet att poströster som mottages t. o. m. fredagen före valdagen sänds till kommunens valnämnd och att röster mottagna t. o. m. klockan 11.00 valdagen transporteras till Stockholm (eller till valnämnden om väljaren röstat på postanstalten i sin hemkommun).

Poströstning avses nu kunna pågå hela valdagen. Poströster avgivna före valdagen skall i så stor utsträckning som möjligt kunna räknas i vallokalen för väljarens valdistrikt tillsammans med vallokalsrösterna. För att poströster avgivna på lördagen skall kunna vara framme i väljarens valdistrikt på valdagen måste postverket utöka sin transportorganisation under lördags-/söndagsdygnet. Postverket har beräknat de extra transportkostnaderna härför till högst 2 000 000 kronor. (Jfr postverkets skrivelse till RSV, bilaga 1).

I ovannämnda remissyttrande anfördes vidare att personalkostnaderna hos länsstyrelserna och centrala valmyndigheten inte kunde överblickas men att de torde bli desamma oavsett valsystem.

Såvitt avser centrala valmyndigheten torde personalkostnaderna för det här föreslagna valsystemet bli lägre. För länsstyrelsernas vidkommande kan den fast anställda personalen i fortsättningen ägna mindre tid åt valadministration av följande skäl

- samtliga poströster räknas och sorteras av valnämnderna
- centrala valmyndigheten utarbetar organisationsplan för sammanräkningen
- valbarhetskontroll görs i dator
- mandatfördelning och namnfördelning görs i dator.

Den verkliga besparingen kan dock ej beräknas emedan uppgifter inte står att få om den tid som länsstyrelsernas personal ägnat åt röstsammanräkning. De länsstyrelser med vilka RSV överlagt i dessa frågor har dock

klart konstaterat att en väsentlig minskning av länsstyrelsernas personalinsatser blir följden av det föreslagna systemet.

För extrapersonal hos länsstyrelserna utbetalades vid 1970 års val i det närmaste 2 000 000 kronor. Enligt uppgift från länsstyrelsen i Stockholms län torde extrapersonalen kunna nedbringas till ca 1/3 av den personalstyrka som där anlätades vid 1970 års val, dvs. från ca 350 till ca 125 under kortare tid.

Nya kostnader tillkommer dock bl. a. för inkodning av valresultat på magnetband och datortid.

Jämfört med förfarandet vid 1970 års val tillkommer vissa arbetsmoment för valnämnderna. De innebär merkostnader som fördelar sig på följande moment:

1. registrering och sortering av mottagna poströster
2. distribution av poströster från kommunkansliet till vallokalerna
3. transport av valhandlingar från vallokalerna till kommunkansliet
4. transport av valhandlingar från kommunkansliet till länsstyrelsen vid två tillfällen (i stället för tidigare ett tillfälle).

Kostnader för arbetet enligt punkt 1 under 21 dagar har överslagsvis beräknats till ca 550 000 kronor i 1972 års löneläge. Per valnämnd innebär detta i genomsnitt knappt 2 000 kronor.

Valnämnderna torde ofta förvara röstlängderna fram till valdagen och först då överlämna dem till valförrättarna. De ytterkuvert som har anlänt till valnämnden fram t. o. m. dagen före valdagen torde därför med fördel kunna överlämnas samtidigt med röstlängderna. Denna transport (ingår i punkt 2) förorsakar därigenom ingen extra kostnad.

Kostnaderna för distribution till vallokalerna av de ytterkuvert, som anländer under söndagen, (ingår likaledes i punkt 2) beräknas överslagsvis till 60 000 kronor.

Många valnämnder torde redan vid tidigare val ha haft som praxis att samla valhandlingarna från de olika vallokalerna för gemensam vidarebefordran till länsstyrelsen, antingen per post eller med bil. RSV:s förslag innebär alltså i denna del ett fullföljande av ett tillvägagångssätt som valnämnderna själva redan funnit ändamålsenligt. Kostnaderna för transporten enligt punkt 3 är desamma som för uttransporten av de poströster, som har anlänt under söndagen.

Kostnaderna för två transporter från kommunkansliet till länsstyrelserna vid två tillfällen beräknas till totalt 30 000 kronor.

Valförrättarnas arbete med hanteringen av poströster och sammanräkningar torde inte medföra ytterligare kostnader för kommunerna.

Sammanlagt beräknas merkostnaderna uppgå till ca 700 000 kronor, vilket för en genomsnittlig kommun betyder ca 2 400 kronor.

Kostnaderna för de allmänna valen är av många olika slag och har fördelats på statsverket och kommunerna. Vissa av dem, bl. a. kostnader för valskjutsar och vallokaler och arvoden till valförrättarna har åvilat kommunerna. Under åren närmast före 1970 års val har utvecklingen inneburit att åtskilliga uppgifter, som tidigare utfördes av de kommunala

valnämnderna, nu åligger statliga myndigheter.

Före 1968 års val bekostade kommunerna bl. a.

1. Upprättande av allmän röstlängd på grundval av de stommar som länsstyrelserna tillhandahöll
2. Utsändande av rösträttshinder till personer som saknade rösträtt
3. Handläggning av anmärkningar mot röstlängd
4. Blanketter till röstkort
5. Upprättande och utsändande av röstkort
6. Utfärdande av duplettröstkort
7. Valkuvert för kommunala val.

Vid 1968 års val övertog statsverket kostnaderna för blanketter till röstkort och vid 1970 års val övriga här nämnda uppgifter. Enbart statsverkets kostnader för valkuvert för de kommunala valen i en kommun med 30 000 röstberättigade uppgår till ca 1 700 kronor.

Se vidare kostnadssammanställning i bilaga 5.

6 Sammanfattning

En modifiering av nuvarande valsystem enligt direktiven till RSV och de synpunkter som redovisats i utredningen innebär sammanfattningsvis följande.

1. Postverket sänder alla poströster, även de som lämnats under valdagen, till valnämnden i väljarens hemkommun. Cirka 90 % av poströsterna kan då ingå i den preliminära röstsammanräkningen i vallokaler-na på valdagens kväll. Övriga poströster -- huvudsakligen sådana som avlämnats under valdagen på postanstalt i annan kommun än väljarens hemkommun -- räknas vid särskild förrättning hos valnämnden. Resultatet av denna räkning kan beräknas föreligga under onsdagen närmast efter valdagen.

För att de poströster som avlämnas dagen före valdagen skall kunna ingå i den preliminära sammanräkningen anordnar postverket särskild transportorganisation.

2. Den slutliga röstsammanräkningen, mandatfördelningen, namnfördelningen och valbarhetskontrollen görs hos länsstyrelserna med anlitande av ADB.

Övriga uppgifter hos länsstyrelserna blir i huvudsak mottagning av sorterade valsedlar, kontrollräkning av valsedlar och justering av valnämndernas protokoll.

3. De föreslagna förändringarna av valsystemet ger ett fullständigare valresultat på valdagen och ett fullständigt valresultat betydligt tidigare än i nu tillämpade valsystem. Kostnaden blir obetydligt större än för 1970 års val. (se tabell i bilaga 5). De slutliga protokollen från röstsammanräkningarna beräknas föreligga före utgången av september månad.

Beslut i detta ärende har fattats av undertecknad generaldirektör. Vid den slutliga handläggningen har därjämte närvarit överdirektören Hall-

man, skattedirektören Nilsson, folkbokföringsdirektören Lindström och förste byråintendenten Persson samt avdelningsdirektören Larsson som föredragande.

Underdånigst

Gösta Ekman

Per-Ola Larsson

*Bilaga 1
till RSV:s
skrivelse*

Transport av poströster vid 1973 års val

Tidigare kontakter i rubricerade ärende återopas.

Inom Postverket har på Er begäran gjorts schematiska beräkningar av kostnaderna för den transportorganisation som behövs för att transportera de poströster, som tagits emot på postanstalterna under lördagen före valdagen. Dessa poströster skall sändas till huvudorten i den kommun där väljaren är röstberättigad och vara där i sådan tid att de kan hinna fram till väljarens vallokal senast kl 21 på valdagens kväll.

Kostnadsberäkningarna är inte grundade på direkta undersökningar, bl a därför att många faktorer ännu inte kan preciseras. Vid beräkningarna har förutsatts att de ordinarie postförbindelserna kan utnyttjas endast i viss, mindre utsträckning. Under dessa förutsättningar har kostnaderna för transporten beräknats till ca 2 milj kr i dagens pris- och löneläge. Om det blir möjligt att i stor utsträckning använda sig av ordinarie postförbindelser blir kostnaderna lägre. Om det å andra sidan visar sig att poströsterna till en del avlägset belägna kommuner måste vara framme i kommunhuvudorten tidigare än vad som förutsatts för att hinna sändas ut till vallokaler på stort avstånd från huvudorten torde man få räkna med något högre kostnader.

De poströster som tagits emot under valdagen skall enligt uppgift sändas till kommunhuvudorterna med ordinarie postlägenheter. De bör då vara framme senast tisdag förmiddag i resp huvudort. Eftersom röster inkomna efter det att sammanräkningen börjat inte kan godkännas måste man för säkerhets skull här räkna in en tidsmarginal på ett dygn för förseningar till följd av trafikrubbingar och andra störningar. Det skulle betyda att sammanräkningen inte bör startas förrän tidigast på onsdag förmiddag.

Det går att genom insats av extra transporter göra det möjligt att starta sammanräkningarna tidigare än som ovan sagts. En närmare beräkning av kostnaderna för dessa transporter kan dock inte göras utan detaljerade undersökningar.

Gunnar Grape
Tf byråchef

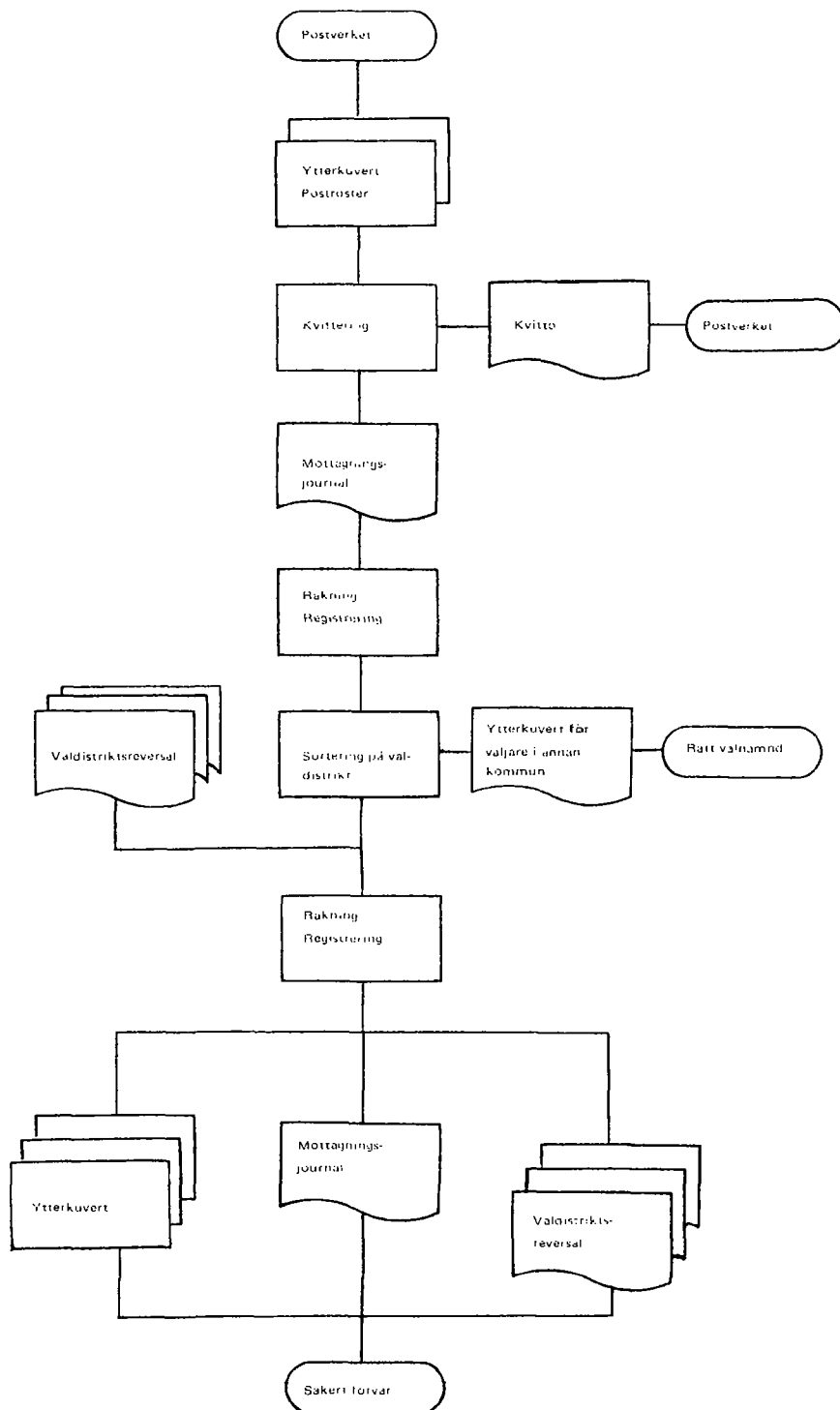
*Bilaga 2
till RSV:s
skrivelse*

Erforderlig tid för sammanräkning år 1970

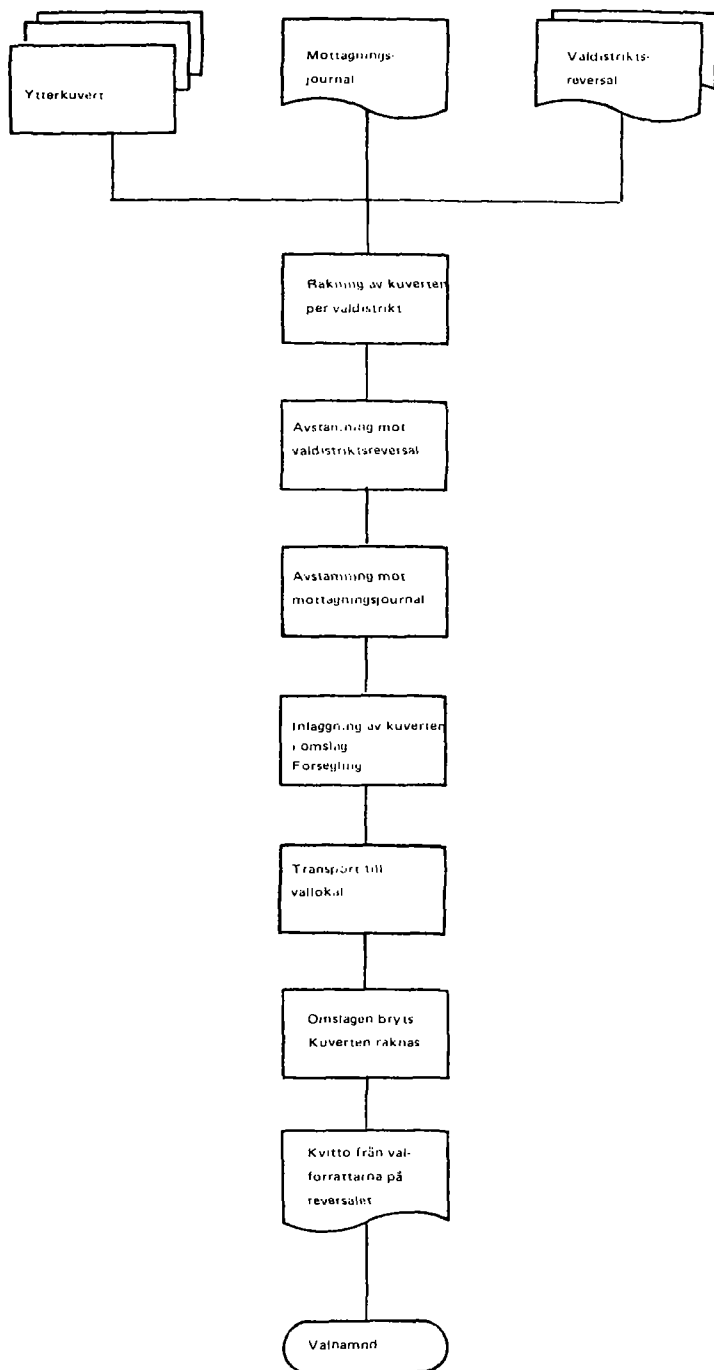
Län	Landstings- mannaval	Antal valkretsar	Kommunfull- mäktigval	Antal kommuner 1.1.1971	Antal valkretsar	Antal personer ca
AB	7 dagar	15	17 dagar	29	47	350
C	2 dagar	3	14 dagar	14	18	20
D	8 dagar	7	21 dagar	11	16	30
E	3 dagar	8	14 dagar	19	29	60
F	3 dagar	8	15 dagar	19	24	23
G	2 dagar	4	6 dagar	8	9	30
H	5 dagar	6	12 dagar	16	16	25
I			2 dagar	1	3	8
K	3 dagar	4	7 dagar	10	12	38
L	8 dagar	7	20 dagar	33	35	15
M	11 dagar	9	14 dagar	36	43	114
N	5 dagar	6	21 dagar	20	23	13
O	13 dagar	7	42 dagar	21	27	187
P	6 dagar	10	28 dagar	36	40	25
R	6 dagar	6	20 dagar	28	29	20
S	3 dagar	8	6 dagar	23	23	30
T	5 dagar	4	30 dagar	12	17	40
U	3 dagar	6	12 dagar	11	14	26
W	11 dagar	9	22 dagar	19	28	50
X	3 dagar	6	7 dagar	17	21	16
Y	5 dagar	8	15 dagar	19	22	20
Z	5 dagar	5	7 dagar	25	26	25
AC	2 1/2 dagar	4	10 dagar	23	32	25
BD	2 dagar	8	7 dagar	14	17	35

*Bilaga 3
till RSV:s
skrivelse*

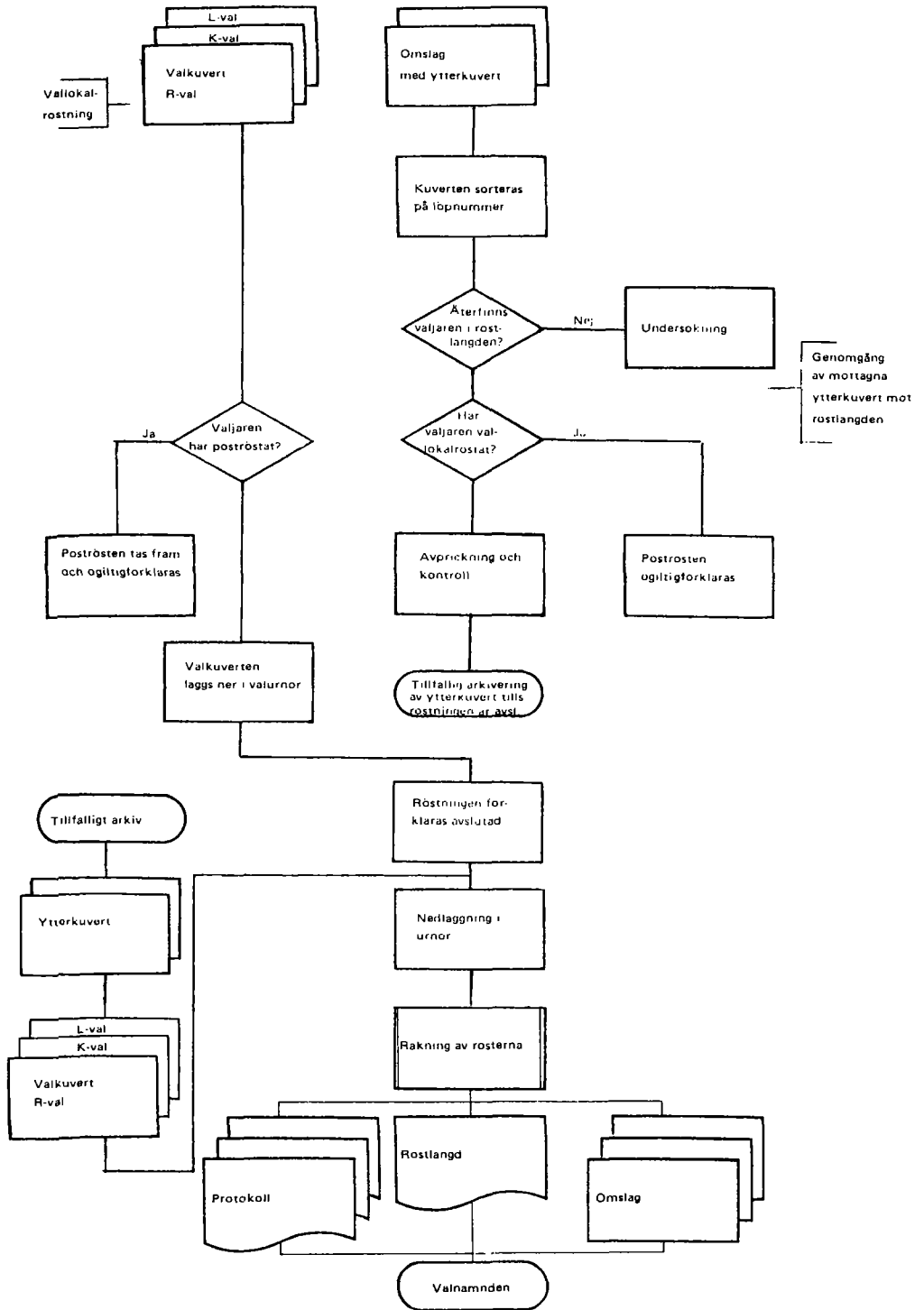
Schematisk plan för behandling av poströster hos valnämnden 1 (5)

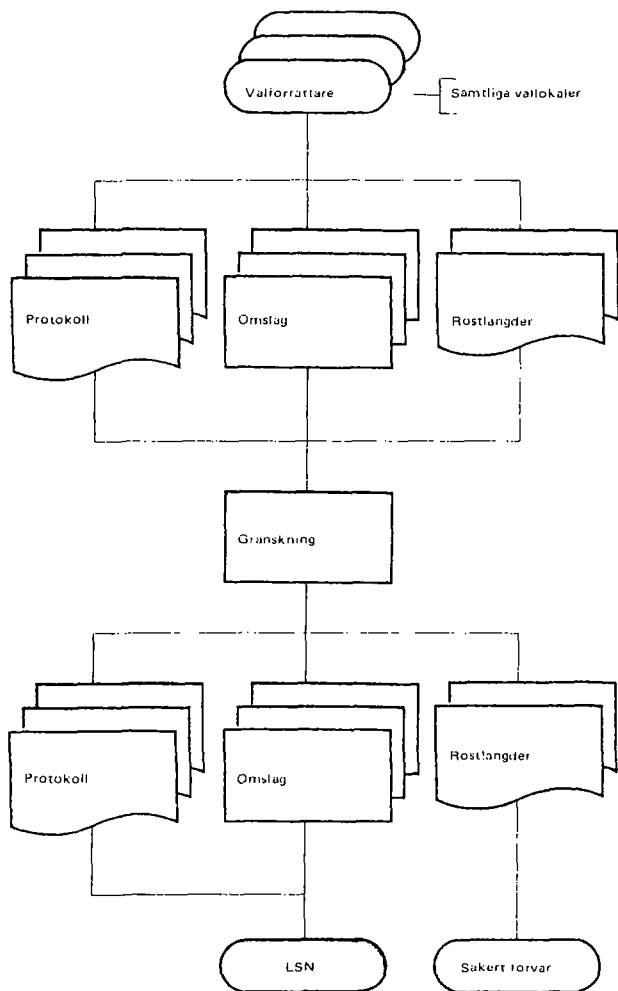
Valnämndens behandling av poströster
på valdagen

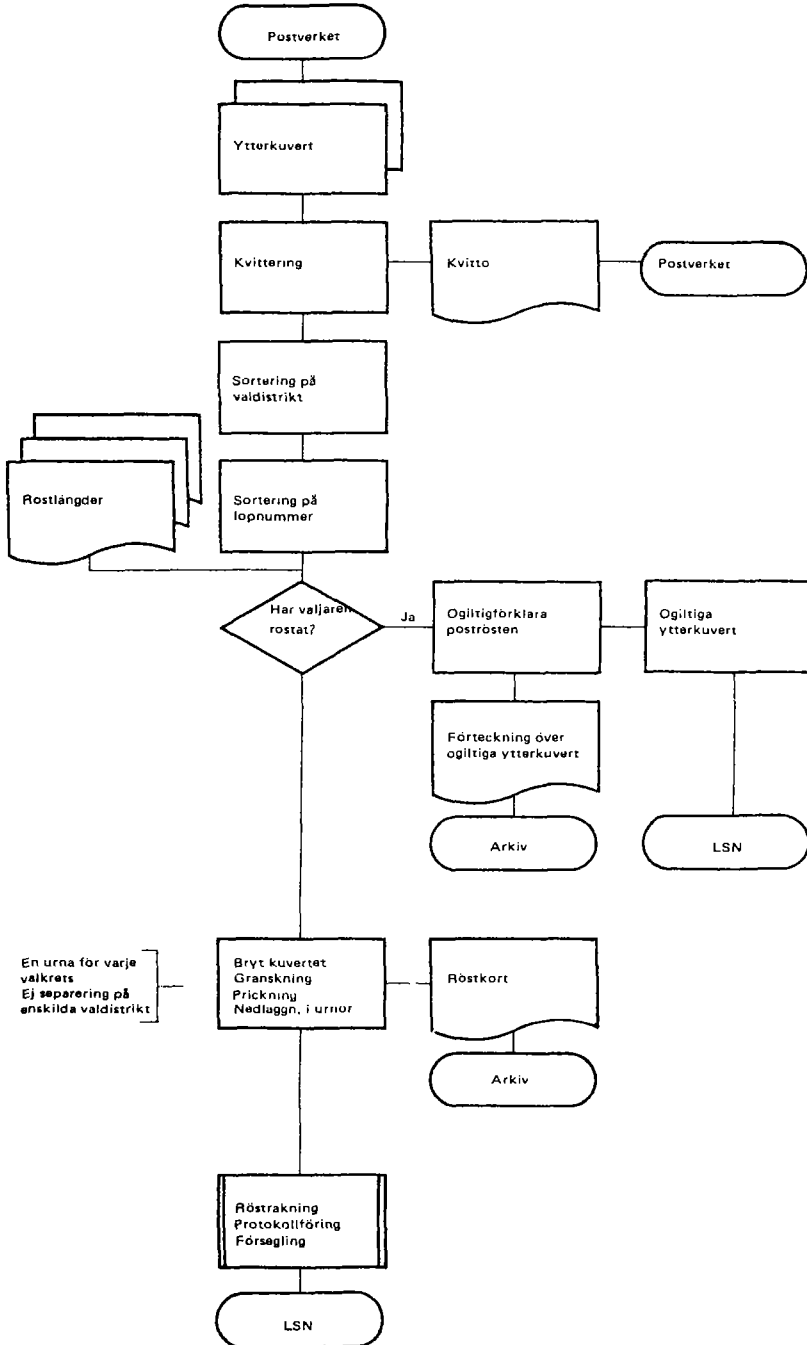
Valförrättarnas uppgifter

Valnämnden
(valkvällen)

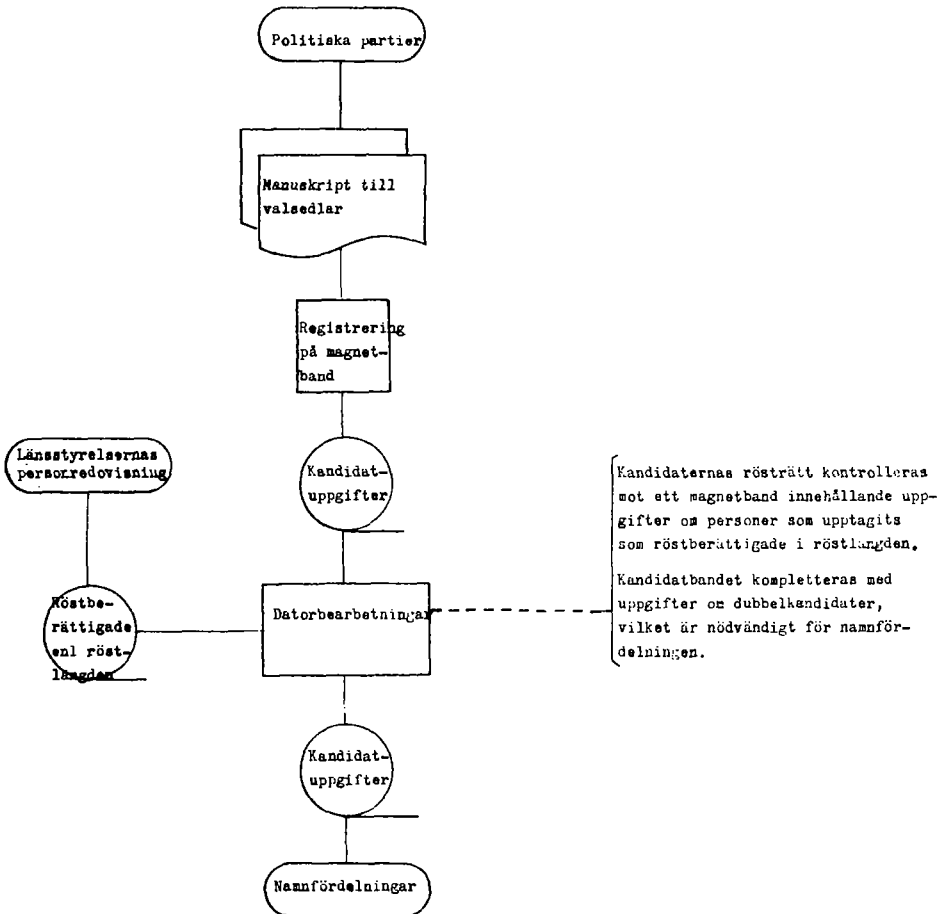
Valnämndens mottagning av
söndags-poströster efter valdagen

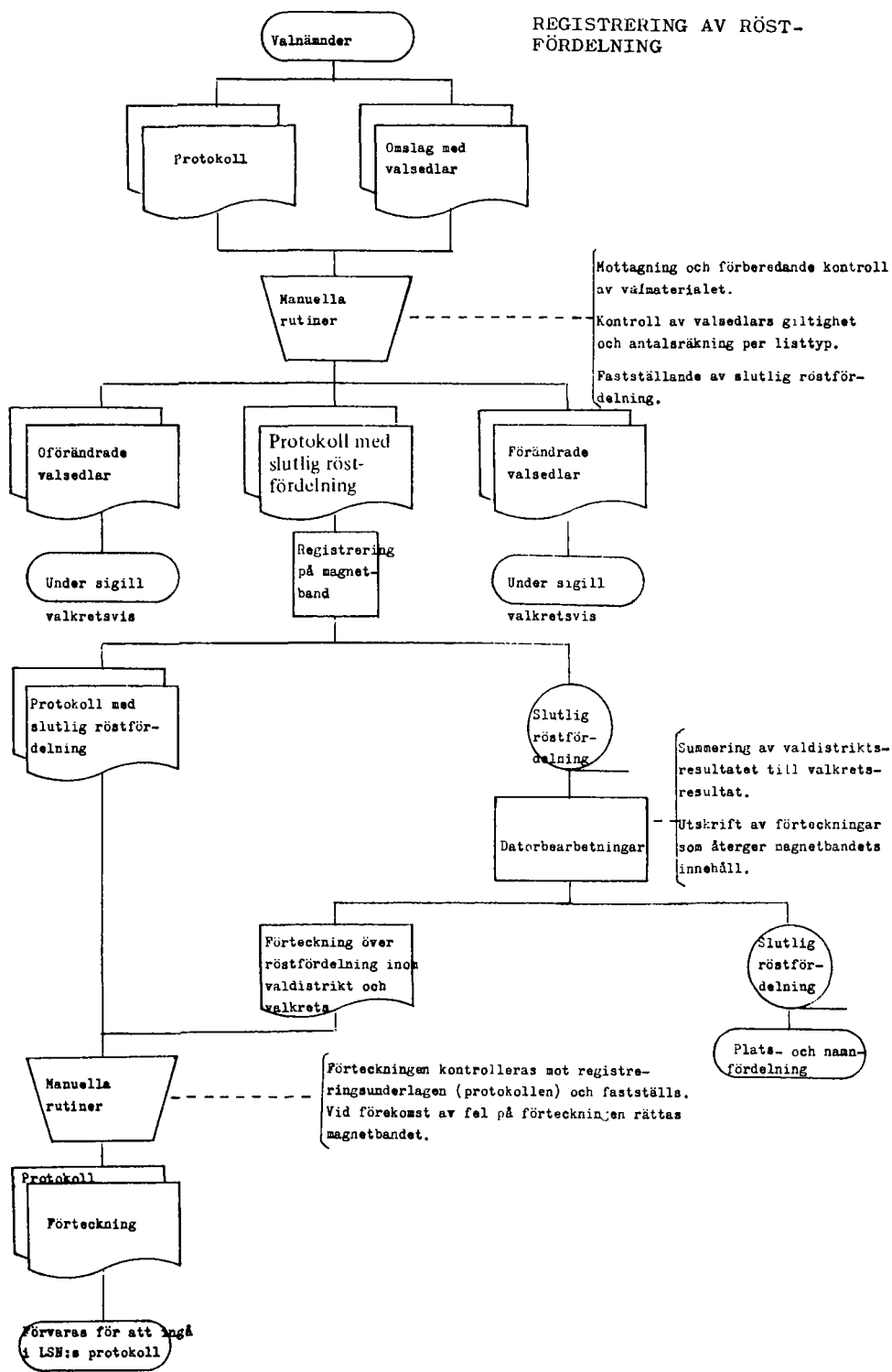
*Bilaga 4
till RSV:s
skrivelse*

Schematisk plan över röstsammanräkning
(Bearbetningarna sker en gång för varje val)

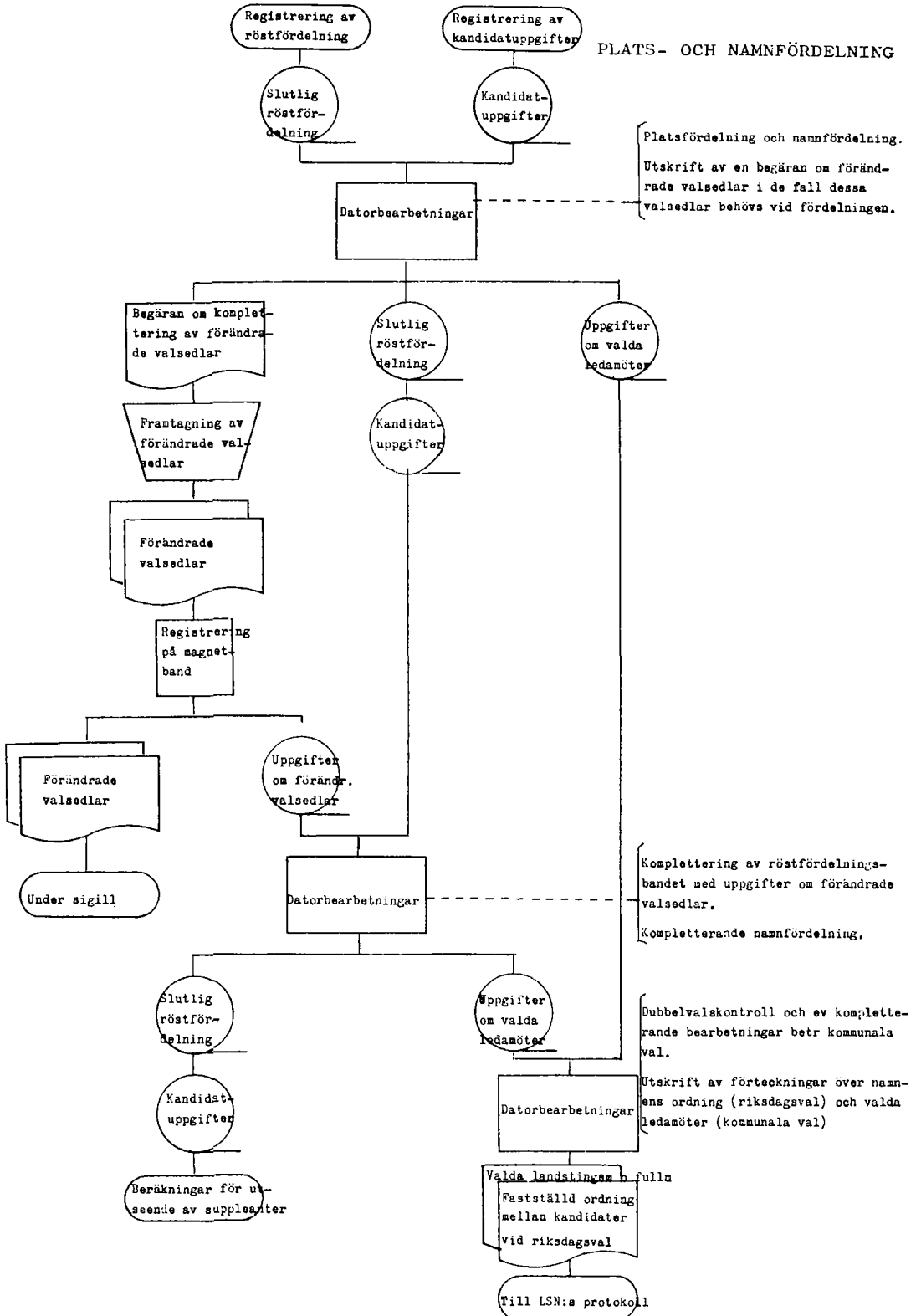
REGISTRERING AV KANDIDAT-
UPPGIFTER M M

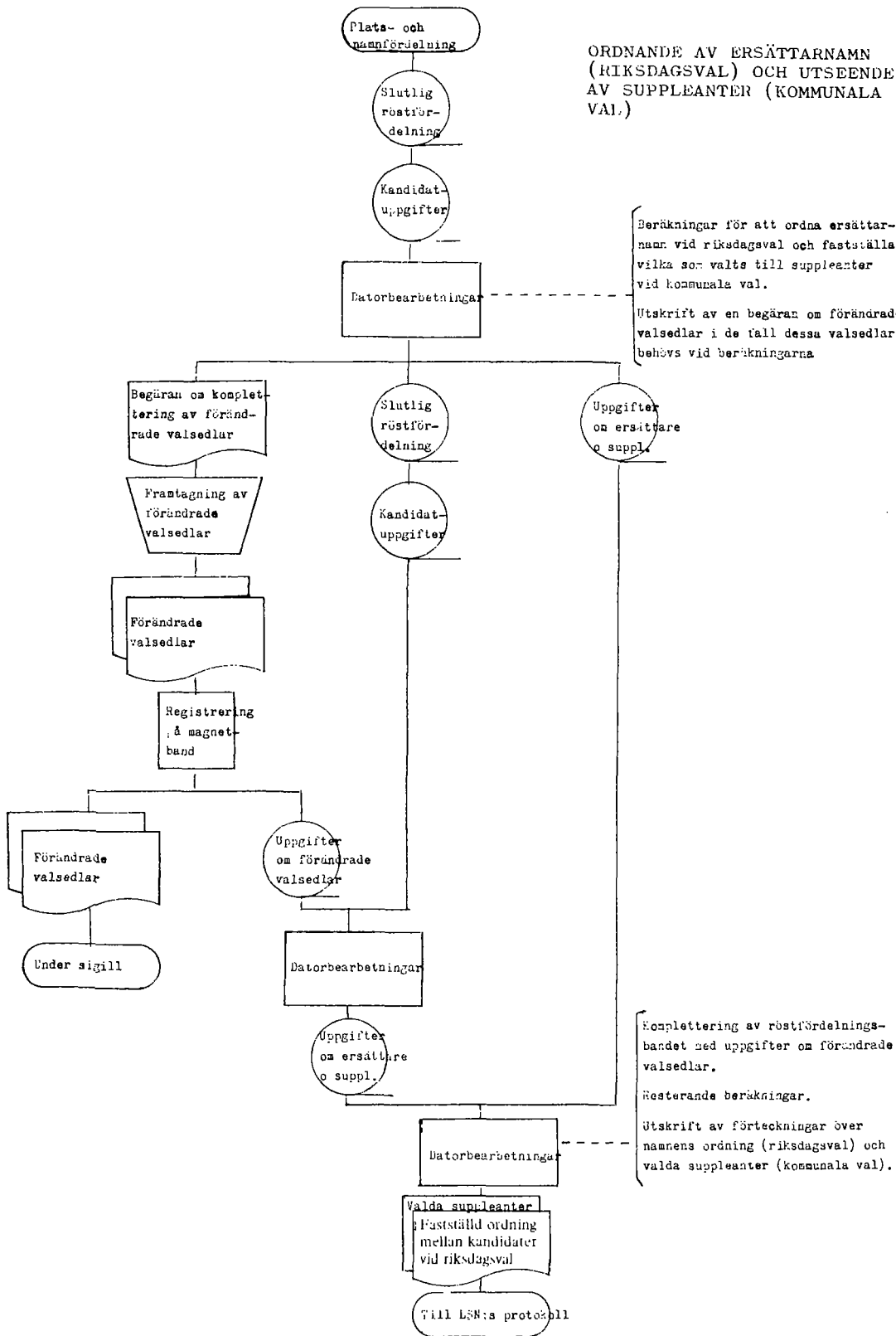
REGISTRERING AV RÖST-
FÖRDELNING

PLATS- OCH NAMNFÖRDELNING

ORDNANDE AV ERSÄTTARNAMN (RIKSDAGSVAL) OCH UTSEENDE AV SUPPLEANTER (KOMMUNALA VAL.)

*Bilaga 5
till RSV:s
skrivelse*

Sammanställning över sådana kostnadsposter som påverkas av ett modifierat valsysteem

	1970 års val		1973 års val	
	Statsverket		Kommuner	Statsverket
<i>Valmateriel</i>				
Valsedlar	2 700 000 ¹			2 700 000 ²
Kuvert	2 030 000			1 200 000
	4 730 000			3 900 000
<i>Poströster</i>				
Postverkets transporter	390 000			2 000 000
Kommunal hantering			550 000	
Kommunala transportkostnader			150 000	
	390 000	700 000		2 000 000
<i>Sammanräkning</i>				
Dataenheten	0			100 000
Allm. enheten	1 920 000			500 000
	1 920 000			600 000
<i>Summa</i>	ca 7 040 000	700 000		6 500 000
		ca 7 200 000		

¹ År 1970 erhöill representerade partier valsedlar utan kostnad till ett antal som motsvarade 5 gånger antalet röstberättigade.

² Enligt föreliggande lagförslag skall representerade partier erhålla valsedlar utan kostnad till ett antal som motsvarar 4 gånger antalet röstberättigade.

Bilaga 2

Översikt över vallagsförslagets motsvarigheter i lagen (1920:796) om val till riksdagen (ValL), kommunala vallagen (1930:253, KVL) och lagen (1969:825) om de allmänna valen den 20 september 1970 (1969 års lag).¹

Vallagstörslaget	ValL	KVL	1969 års lag
<i>1 kap.</i>			
1 §		1 §	
2 § st. 1	30 § 2.		
2 § st. 2			
3 § st. 1	55 § 1.	11 § 1 mom.	11 § st. 1
3 § st. 2	55 § 2.	11 § 2 mom.	
<i>2 kap.</i>			
1 §	30 § 1.		
2 § st. 1	30 § 2. st. 1		
2 § st. 2	30 § 3.		
3 §	30 § 2. st. 2		
4 §			
5 §		2 §	
<i>3 kap.</i>			
1 §	33 § st. 1		
2 §	34 §		
3 § st. 1	31 §	3 § 1 mom.	
3 § st. 2	32 § 1. st. 1 och 2		
3 § st. 3	32 § 1. st. 3	3 § 4 mom.	
4 § st. 1	33 § st. 2	5 § st. 1	
4 § st. 2	33 § st. 3		
5 §	35 §		
6 §	32 § 2.		
7 § 36 §			
<i>4 kap.</i>			
1 §	37 och 38 §§	6 §, 7 § st. 1 och 9 § st. 1	
2 §	38 §	8 §	
3 §	39 §	9 § st. 2	
4 § st. 1	42 § st. 1	9 § st. 2	
4 § st. 2	44 §	9 § st. 2	
4 § st. 3	43 §	9 § st. 2	
5 §	45 §	9 § st. 2	
6 §	46 och 51 §§	9 § st. 2	
7 §	52 §	10 §	
8 §	52 a §	10 a §	
9 §	53 §	10 b §	
10 §	40 §	9 § st. 2	
11 §	53 a § och 53 d § st. 3		
12 §	53 b §		
13 § st. 1 och 2	53 c §		
13 § st. 3	53 j § st. 2		

¹ ValL och KVL finns i sin helhet i SFS 1969:823 resp. 1969:824. Ändringar i ValL, avseende bl. a. ersättare för riksdagsledamöterna, finns i SFS 1971:655 och 1972:237. KVL har ändrats genom SFS 1970:283 och 1971:656.

Vallagsförslaget	Vall.	KVI.	1969 års lag
14 § st. 1 och 2	53 d § st. 1 och 2		
14 § st. 3	53 i § st. 2		
15 §	53 a § st. 2		
	och		
	53 d § st. 3		
16 § st. 1 och 2	53 e §		
16 § st. 3	53 i § st. 3		
17 § st. 1	53 f § st. 1		
17 § st. 2			
17 § st. 3 och 4	53 f § st. 2 och 3		
18 §	53 g §		
19 §	53 h § st. 1		
20 §	53 h § st. 2		
21 §	53 i § st. 1		
<i>5 kap.</i>			
1 §	54 § 1.		
2 § st. 1	54 § 2. st. 1		
2 § st. 2	54 § 7.		
3 §	54 § 1. och 3.		
4 §			
5 §	54 § 6.		
6 §	54 § 4.		
7 §	54 § 5.		
8-11 §§	56 § 1. 3.		
<i>6 kap.</i>			
1 §			2 §
2 § st. 1	59 § st. 1	23 § st. 1	3 §
2 § st. 2	59 § st. 2 och 3	23 § st. 2 och 3	4 § st. 1 och 2
2 § st. 3	59 § st. 6	23 § st. 4	4 § st. 3
3 § st. 1	59 § st. 4	24 § st. 1	6 § st. 1
3 § st. 2	59 § st. 4	24 § st. 2	6 § st. 2
3 § st. 3	59 § st. 5		6 § st. 3
4 §			7 § st. 1 och 2
5 §	97 §	60 a § och 61 §	8 § st. 1
6 §			8 § st. 2
7 § st. 1			9 § st. 1
7 § st. 2			
8 §			9 § st. 2
9 § st. 1	60 § st. 2	26 § st. 2	7 § st. 3
9 § st. 2	96 § st. 4		
10 § st. 1			
10 § st. 2			10 § st. 2
<i>7 kap.</i>			
1 § st. 1	55 a § st. 1 och 3	19 § 1 mom.	
1 § st. 2			
2 §	55 a § st. 1 och 2	19 § 1 mom.	
3 § st. 1	55 a § st. 3	19 § 2 mom. st. 1	
3 § st. 2	55 a § st. 4	19 § 2 mom. st. 2	
3 § st. 3	55 a § st. 5	19 § 2 mom. st. 3	
4 §			

Vallagsförslaget	ValL	KVL	1969 års lag
<i>8 kap.²</i>			
1 § st. 1	57 § 1. och 70 § st. 1	35 § st. 1	
1 § st. 2			17 § st. 5
2 § st. 1	61 § st. 1 och 73 § st. 3	27 § st. 1 och 38 § st. 3	
2 § st. 2			
3 § st. 1			
3 § st. 2	71 § st. 1	36 § st. 1	
4 §	61 § st. 1 och 2	27 § st. 1 och 2	
5 §	73 §	38 §	
6 §	75 §	40 §	
7 § st. 1	62, 63 och 74 §§	28, 29 och 39 §§	
7 § st. 2	64 § st. 2 och 3	30 § st. 2 och 3	
7 § st. 3	74 § st. 3 och 75 §	39 § st. 3 och 40 §	
8 §	96 §	60 §	12 och 14 §§, 17 § st. 1 samt 22 § st. 1
9 §	96 §	60 §	22 § st. 2 och 3
10 § st. 1	57 § 2., 60 § st. 3 och 73 § st. 5	21 § st. 1, 26 § st. 3 och 38 § st. 5	
10 § st. 2	67 § och 72 § st. 5	32 § st. 2 och 37 § st. 6	
11 § st. 1	57 § 2. st. 2	21 § st. 2	
11 § st. 2	66 §	32 § st. 1	
11 § st. 3	57 § 2. st. 1 och 72 § st. 6	21 § st. 1 och 37 § st. 6	
12 § st. 1	57 § 2. st. 3 och 72 § st. 7	21 § st. 3 och 37 § st. 7	24 §
12 § st. 2	57 § 2. st. 3		
13 §	68 § 2. och 73 § st. 7	33 § 2 mom. och 38 § st. 7	
14 §	61 § st. 3	27 § st. 3	
15 §	95 § st. 2	59 § st. 2	
<i>9 kap.</i>			
1 §	58 §	22 § 1 mom.	11 § st. 2
2 §	60 § st. 4	26 § st. 4	
3-4 §§	61 § st. 1 och 2	27 § st. 1 och 2	13 §
5 §	68 § 1.	33 § 1 mom.	
6 §	60 § st. 2 och 95 § st. 2	26 § st. 2 och 59 § st. 2	
7 §	60 a §	26 a §	
<i>10 kap.</i>			
1 §	72 § st. 2	37 § st. 2	
2 §	72 § st. 3 och 4	37 § st. 3 och 4	
3 §	72 § st. 1	37 § st. 1	
4-5 §§	71 § st. 2 och 73 §	36 § st. 2 och 38 §	17 § st. 2 och 3
6 §	75 § st. 1	40 § st. 1	
7 § st. 1	70 § st. 2	35 § st. 1 och 2	

² 8 kap. i vallagsförslaget innehåller bestämmelser som gäller röstningen i allmänhet, medan de närmare bestämmelserna om röstningen i vallokal, på postanstalt samt hos utlandsmyndighet och på fartyg finns i 9 och 10 kap. Under 8 kap. har därför i viss utsträckning redovisats motsvarigheter i tidigare lagstiftning till bestämmelser som finns såväl i 8 kap. som i 9 och 10 kap.

Vallagsförslaget	Vall	KVL	1969 års lag
7 § st. 2	72 § st. 2	37 § st. 2	
7 § st. 3	72 § st. 8	37 § st. 8	
7 § st. 4	72 § st. 1	37 § st. 1	
8--9 §§	71 § st. 2 och 73 §	36 § st. 2 och 38 §	17 § st. 2 och 3
10 §	75 § st. 2	40 § st. 2	
11 §	75 § st. 3	41 §	
12 § st. 1	70 § st. 1 och 2	35 § st. 1 och 2	
12 § st. 2	70 § st. 3	35 § st. 3	
13 § st. 1	72 § st. 2 och 75 § st. 2	37 § st. 2 och 40 § st. 2	
13 § st. 2	72 § st. 9	37 § st. 9	
13 § st. 3	72 § st. 1	37 § st. 1	
14 § st. 1 andra p. ³	72 § st. 2	37 § st. 2	
14 § st. 2	73 § st. 3	38 § st. 3	17 § st. 4
15 §	75 § st. 3	41 §	
16 §	95 § st. 3	59 § st. 3	
<i>11 kap.</i>			
1 §	62 §	28 §	15 §
2 §	64 § st. 1 och 74 § st. 1	30 § st. 1 och 39 § st. 1	
3 §	63 §	29 §	15 §
4 §	64 § st. 1	30 § st. 1	
5 §	64 § st. 2 och 3	30 § st. 2 och 3	16 § st. 1
6 §	74 § st. 2-4	39 § st. 2-4	18 §
7 §	64 § st. 2 och 4 samt 74 § st. 3	30 § st. 2 och 4 samt 39 § st. 3	16 § st. 2
<i>12 kap.</i> ⁴			
<i>13 kap.</i>			
1-5 §§ samt 9 § st. 1	77 § 3.	34 § g) och i) samt 44 § 3 mom.	19 §
6 § och 9 § st. 2	68 § 2.-5.	33 § 2 mom. och 34 § a) f)	
7 och 11 §§	69 § 1.	34 § h)	
8 §			
10 §	77 § 2. st. 2	44 § 2 mom. st. 2	
<i>14 kap.</i>			
1 § st. 1	76 § st. 1 och 3	42 § och 43 § st. 1 och 2	
1 § st. 2	76 § st. 4	43 § st. 3	
2 § st. 1	76 § st. 2 ⁵ och 78 §	44 § 5 mom.	
2 § st. 2	78 §	44 § 5 mom.	
2 § st. 3	83 § st. 1	49 § 1 mom. och 54 §	

³ Beträffande 14 § st. 1 första p. se 8-10 §§.

⁴ 12 kap. vallagsförslaget, som avser valnämnds och valförrättares befattning med inkomna ytterkuvert, saknar motsvarighet i tidigare bestämmelser.

⁵ I dess lydelse enligt SFS 1972:237.

Vallagsför- slaget	Vall.	KVL	1969 års lag
3 § st. 1	76 § st. 2 ⁵		
3 § st. 2			
3 § st. 3	83 § st. 3	49 § 2 mom.	
4 §	79 §	25 §	20 §
5 §	80 § ⁵	25 §	21 §
6 §	81 § ⁵		
7 §	82 § ⁵		
8 § st. 1	83 § st. 2		
8 § st. 2	84 §		
9 §	85 § 1. ⁵		
10 §	85 § 2.		
11 §	85 § 3. ⁵		
12 §	86 § ⁵ och 89 § ⁵		
13 §	88 § ⁵		
14 §	87 § ⁵		
15 §		46 §	
16 §		47 a §	
17 §			
18 §		47 §	
19 §		48 §	
20 § st. 1		49 § 3 mom.	
20 § st. 2		50 §	
21 §		48 a §	
22 § st. 1		52 § 1 mom.	
22 § st. 2		52 § 2 mom.	
23 §		53 a §	
24 §		54 §	
<i>15 kap.</i>			
1 §	90 § ⁵		
2 §		51 §	
3 §	92 § st. 1	56 §	
4 §	92 § st. 2		

⁵ I dess lydelse enligt SFS 1972: 237.

Innehållsförteckning

	sid.
Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	3
Förslag till vallag	3
Förslag till lag om ändring i kommunallagen (1953:753) . . .	34
Förslag till lag om ändring i kommunallagen (1957:50) för Stockholm	35
Förslag till lag om ändring i landstingslagen (1954:319) . . .	37
Förslag till lag om antalet landstingsmän och valkretsindel- ningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1974–1976	38
Utdrag av statsrådsprotokollet den 8 september 1972	39
1 Inledning	39
2 Valförfarandet	41
2.1 Huvuddragen i gällande valförfarande m.m.	41
2.1.1 Tiden för valen	41
2.1.2 Valorganisationen	41
2.1.3 Förberedande av val	42
2.1.4 Röstningen	42
2.1.5 Röstsammanräkning och mandatfördelning	44
2.1.6 Valbesvär	45
2.1.7 Kostnader för val	45
2.2 Förfarandet vid 1970 års samtidiga val	46
2.3 VTU:s förslag till ett maskinellt förfarande vid valen . .	47
2.3.1 Allmän bakgrund	47
2.3.2 Huvuddragen i det maskinella förfarandet	48
2.3.3 Närmare om valapparaturen (valboxar och kasset- ter)	49
2.3.4 Närmare om valsedelssystemet	50
2.3.5 Närmare om tiden för röstning	54
2.3.6 Närmare om röstsammanräkningen	56
2.4 VTU:s övriga förslag	58
2.4.1 Röstlängdsförfarandet	58
2.4.2 Valnämnden	60
2.4.3 Valkungörelsen	61
2.5 Praktiska prov med del av VTU föreslagna maskinella förfarandet	61
2.6 Remissyttrandena över VTU:s förslag	62
2.6.1 Behovet av en valteknisk reform	62
2.6.2 Allmänna omdömen om VTU:s förslag	63
2.6.3 Närmare om remissinstansernas inställning till förslagets olika delar	64
2.7 Kompletterande utredning	73
3 Det primärkommunala suppleantsystemet	73
3.1 Nuvarande ordning	73
3.2 Utredningens om den kommunala demokratin förslag .	74

	3.2.1 Inledning	74
	3.2.2 Principerna för en reform	75
	3.2.3 Suppleantsystemets närmare utformning	76
	3.3 Remissyttranden över utredningens om den kommunala demokratin förslag	77
4	Registrering av partibeteckning m. m.	81
	4.1 Nuvarande ordning	81
	4.2 Framställning från riksdagen om översyn av reglerna om registrering av partibeteckning	82
	4.3 Förslag i departementspromemorian (Ds Ju 1971:24)	83
	4.4 Remissyttrandena	85
5	Bestämmelser om antalet landstingsmän och om valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun	86
	5.1 Nuvarande ordning	86
	5.2 Kommunalvalskommitténs förslag	87
6	Departementschefen	88
	6.1 Valförfarandet	88
	6.1.1 Allmänna utgångspunkter	88
	6.1.2 Allmänt om valförfarandet	88
	6.1.3 Valsedelns framställning och valsedelstilldelning	92
	6.1.4 Tiden för röstning	94
	6.1.5 Röstlängdsförfarandet	95
	6.1.6 Valkungörelsen	99
	6.1.7 Valnämnden	99
	6.1.8 Ett förenklat och effektiviserat sammanräkningsförfarande	100
	6.2 Det primärkommunala suppleantsystemet	108
	6.3 Registrering av partibeteckning m. m.	110
	6.4 Särskilda bestämmelser om antalet landstingsmän och om valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun	115
7	Upprättade lagförslag	116
8	Specialmotivering till framlagda lagförslag	117
	8.1 Förslaget till vallag	117
	8.2 Förslagen till ändring i kommunallagen (1953:753) och kommunallagen (1957:50) för Stockholm	142
	8.3 Förslaget till ändring i landstingslagen (1954:319)	144
	8.4 Förslaget till lag om antalet landstingsmän och valkretsindelningen i Stockholms läns landstingskommun för valperioden 1974—1976	144
9	Hemställan	144
	Bilagor:	
	Riksskatteverkets skrivelse den 31 maj 1972	145
	Översikt över vallagsförslagets motsvarigheter i lagen om val till riksdagen, kommunala vallagen och lagen om de allmänna valen den 20 september 1970	171